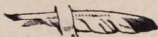

BÁCS-BODROGH VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI :

GROSSCHMID GÁBOR,
TÁRSULATI TITKÁR.

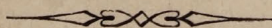
❧ VIII. ÉVFOLYAM. ❧

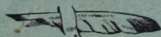
ZOMBOR
BITTERMANN NÁNDOR KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBÓL.
1892.

Tartalom:

1. A bácskai nemesség felkelése 1797-ben. (Folytatás.) Irta: dr. Dudás Gyula	1. lap.
2. Pétervárad hadászati jelentősége. Irta: Érdujhelyi Menyhért	14. lap.
3. Naplói töredék. Közli: Czirfusz Ferenc	33. lap.
4. Történelmi ismertetés. Hunyadi Mátyás király. Fraknoi Vilmostól. Ismerteti: Grosschmid Gábor. (Vége.)	37. lap.
5. Bács-Bodrogh megye szerb történelmi irodalma	51. lap.
6. Bács vármegye sérelmei 1741—1751. Irta: dr. Dudás Gyula	53. lap.
7. Futak és a futaki uradalom. Irta: Iványi István	62. lap.
8. Aranyád. Irta: Iványi István	72. lap.
9. Gyaraki idősb gróf Grassalkovics Antal. Irta: Grosschmid Gábor	78. lap.
10. Címeres nemes-levelek Bács-Bodrogh vármegye levéltárában. I. Eredeti címer-levelek. II. Hiteles másolatok. III. Nemesi bizonyítványok. Ismerteti: dr. Dudás Gyula	84. lap.
11. Bács-Bodrogh vármegye történelmi társulatának közgyűlési jegyzőkönyve 1892. május hó 19-én	88. lap.
12. Bács-Bodrogh vármegye történelmi társulatának titkári jelentése 1892. évről. Grosschmid Gábor titkártól	90. lap.
13. Bács-Bodrogh vármegye történelmi társulata tagjainak névjegyzéke 1892. évre	93. lap.
14. Bács-Bodrogh vármegye szerb történelmi irodalma. (Folyt.)	95. lap.
15. Bodrogh. Irta: Iványi István	97. lap.
15. A Kukula-féle zombori régészeti lelet. Grosschmid Gábor titkártól	105. lap.
17. A bácskai nemesség felkelése 1797-ben. (Vége.) Irta: dr. Dudás Gyula	109. lap.
18. Bács-Bodrogh megye vármegyeháza. Grosschmid Gábor titkártól	128. lap.
19. Ujvidék pere Péterváradal közvetvám miatt. Irta: Érdujhelyi Menyhért	134. lap.
20. Községi régi pecsétek. Közli: D. Gy.	139. lap.
21. Bács-Bodrogh vármegye köztisztviselői és szolgálja személyzetének javadalma 1659—1767-ig	143. lap.
22. II. József császár rendelete a bácskai plébániák rendezése ügyében. Közli: Iványi István	145. lap.
23. Bajok az ujjászületett Bodrogh vármegyében. Irta: Kőszeghy Sándor	158. lap.
24. A magyarországi szerb hírlapirodalom története. Irta: Érdujhelyi Menyhért	163. lap.
25. Körmeny István naplója 1736-ból. Fordította és bevezetéssel ellátta: dr. Dudás Gyula	168. lap.

BÁCS-BODROGH VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI :

GROSSCHMID GÁBOR,
TARSULATI TITKÁR.

❧ VIII. ÉVFOLYAM. I. FÜZET. ❧

ZOMBOR
BITTERMANN NÁNDOR KÖNYV- ÉS KÖNYVMDÁJÁBÓL.
1892.

Tájékoztatásul.

A Bács-Bodrogh vármegyei történelmi társulat 1883-ban alakult azon célból, hogy e vármegye történelmét egész kiterjedésében s minden ágában művelje.

E társulat **pártoló tagja** lehet minden történet- és régiségkedvelő, aki ez iránti szándékát írásban egyik elnöknél vagy a titkárnál személyesen, vagy valamely társulati tag által bejelenti és a társulat pénztárába évenként 3 frt tagdíjat fizet. A kötelezettség három évre szól. Aki ennek lefolytával a titkárnál nem jelenti be írásban kilépését, az további három évre marad e kötelezettség alatt.

Működő tagok azok, kik **tettlegesen** elősegítik a társulatot célja elérésében, felolvasásra munkálatokat küldenek be. S e címen a tagdíjak befizetése alól felmenthetők.

Alapító tag egyszer mindenkorra legalább 50 frt alapítványnyal járul e társulat céljai előmozdításához.

A társulat minden rendű tagjai fel vannak jogosítva az őket megillető társulati címek használhatására.

A társulat elnöke Schmausz Endre vármegyei alispán Zomborban, alelnöke Iványi István főgymn. tanár Szabadkán, titkára Grosschmid Gábor Zomborban, pénztárnoka Pozsonyi Béla Zomborban.

A társulat tagjai tisztelettel kéretnek, hogy folyó és mult évi tagdíjaikat **Pozsonyi Béla** társulati pénztáros úrhoz mielőbb beküldeni szíveskedjenek, hogy a következő füzetben nyugtáztathassanak.

A bácskai nemesség felkelése 1797-ben.

Irta: Dudás Gyula.

II.

Folytatólag Mészáros János tábori biztos a sereg fizetése, élelmezése és fentartása érdekében a következő előterjesztéseket tette:

1. Az insurrectionális költség a vármegye egyedei között osztassék szét és az előirányzat neki kiadassék.

2. Vajjon az uradalmaktól járó díjak május 15-től fogva beszedhetők-e?

3. A katonaság és a tisztikar fizetése mely időtől kezdődik? És mi lesz a tisztek és nem tisztek fizetése?

4. A fizetések kinek kezeihez történnek és mennyi időre, továbbá kinek a nyugtájára?

5. A legénység és lovak élelme naponként kinek a nyugtájára szolgáltatassék ki és mekkora legyen egy-egy porció?

6. Legyen-e minden csapatnál egy-egy oly biztos, a ki a személyi fizetéseket teljesíti s a ki a napi élelem kiszolgáltatására felügyel?

7. Vagy még csupán két csapatbiztosi állás szerveztessék, a kik a tábori biztosnak segédkezzenek és annak alája vannak rendelve?

8. Vajjon a katonai felszerelések és sátrak a hadipénztárból szerzendők-e be, és úgy az ezekre, mint a katonaság fizetésére szükséges összeget kiszolgáltatja át a tábori pénztárnak?

9. Vajjon sátrak minden tiszt számára külön legyenek és a legénység sátrai hány személyre legyenek rendelve?

10. A tábori pénztár számára kocsis, láda és irószerek legyenek, továbbá annak őrizetére egy katona álljon.

11. Vajjon, ha az egész felkelő sereg utnak indul, a hadibiztosnak a pénztárral előbb kell indulnia?

E tizenegy pontra nézve a bizottság sorrendben a következőleg határozott:

az 1. pontra nézve: a kivánt felosztás hiteles alakban kifogadatni;

a 2. pontra nézve: a felkelési költségek fele része máj. 15-ig, másik fele pedig jun. 1-ig beszedendő. A vármegyei pénztár pedig utasittatik, hogy a hadi biztosnak előlegképen 12000 frtot utalványozzon:

a 3. pontra nézve: a végleges megállapodás a kerületi tábornok megérkeztéig elhalasztatik;

a 4. pontra nézve: hogy a fizetések mennyi időre előlegezettek, ennek eldöntése a kerületi tábornok megérkeztéig eldöntetlenül hagyatik; egyébként a fizetések egy tiszt jelenlétében az őrmesterek kezeihez és a csapat kapitány nyugtájára történjenek;

az 5. pontra nézve: a légénység és lovak élelmét a kapitányok nyugtatják; hogy a portiok mekkorák legyenek, annak megállapítása a kerületi tábornok lejöveteléig elhatározatik;

a 6. pontra nézve: a személyi fizetések teljesítése és az élelem kiszolgáltatása az őrmesterek kötelessége legyen;

a 7. pontra nézve: a tábori biztos segítségére minden csapatnál egy-egy biztosi állás szerveztetik s erre a bizottság Bük Gábor, Aszaly Ferenc és Huberth Mátyás urakat nevezi ki;

a 8. pontra nézve: a tábori biztos megbizatik, hogy szerezzen be 400 lovasra való ruhaposztót, (nadrág-, mellény-, attila-, köpeny- és mentére) csákót, lábbelít, pisztolyt, kardot, tarsalyt, patrontást, fa-nyerget, zablyát, kantárt és pisztolytartókat, nemkülönb 100 lóra minden lovas szerszámot;

a 9. pontra nézve: a sátrak beszerzése a kerületi tábornok megérkeztéig elhalasztandó;

a 10. pontra nézve: a tábori pénztár őrizetére és ellátására vonatkozó előterjesztés jóváhagyatik;

a 11. pontra nézve: a tábori biztos az insurgens csapatokkal együtt induljon.

Ekként a tábori bizottsági ügyek elintéztetvén, áttért a bizottság a vármegyei főorvos Gellei Mihálynak egészségügyi javaslatára, mely egész terjedelmében elfogadtatott. Kimondta

együttal a bizottság, hogy az orvosi javaslat ama része, mely az insurgensek egészségügyi magatartására és fegyelmezésére vonatkozik, annak idején a csapatokkal közölni fog, ami pedig a gyógyszereket illeti, azok beszerzése elrendeltetett.

Végül a trombitások, ácsok, kovácsok és lovászok felfogadását a bizottság a csapat-kapitányokra bizni határozta, s azzal eloszlott.¹⁾

III.

Mialatt Bács-Bodrogh vármegye közgyűlése s az általa küldött állandó bizottság üléseiben, mint láttuk, végzést-végzésre hozott; s mi alatt az insurrectio mozgalmi vármegyénk területén mind nagyobb és nagyobb arányokat öltöttek; aközben egyszerre béke hírek érkeztek az ország határától nem messze folyó küzdelmek színhelyéről. A franciák ugyanis feltartóztathatlanul nyomultak az örökös tartományokba s mint már fentebb említők, Napoleon előbb Triesztet, Gradiskát, utóbb már Laibachot és Klagenfurtot is elfoglalta s az osztrák birodalmi kormány nem látott más expedienst a közveszély elhárítására, mint a Napoleonnal való megbékélést. A béke ajánlat csakugyan megtörtént s mint látni fogjuk, a győztes franciák roppant veszteségeik érzetében egyrészt s a békében felajánlott feltételek kedvező volta miatt másrészt, hajlandóknak mutatkoztak a fegyverszünet megkötésére, mi ideiglenesen ápr. 23-án meg is történt. Május hó elején azonban a béke még mindig nem volt véglegesen megkötve s mivel a királyi udvar attól tartott, hogy a béke hírek apasztani fogják a nemesi felkelés szervezése körül eddig tapasztalt buzgalmat, I. Ferenc király *május 1-én* leiratot intézett a vármegyékhez, melyben a béke-hírekkel szemben inti a nemességet, hogy a fölkelési munkálatokat sürgősen folytassa s a seregek készenlétben vonuljanak kijelölt állomásaikra. A bács-megyei állandó bizottság e leirat folytán *május 9-én* Baján gyűlt össze Odry András alispán elnöklete alatt, hol a kir. leirat tar-

1) Eredeti jkönyv Bács-B. vm. lvltr.

talmának tudomásul vétele után a felkelés gyors keresztülvitele érdekében több intézkedés tétetett. Mindenekelőtt megállapította a legénység és tisztek évi fizetését és eltartási költségeit. Egy lovasnak évi eltartási költsége 119 frt 16 krban előirányoztatott, melybe a következő tételek foglaltattak:

napi zsold 10 krjával 365 napra .	60 frt 50	kr,
kényér 2 „ „ „ .	12 frt 10	kr,
ló-élelem 6 „ „ „ .	36 frt 30	kr,
szolga-dij egész évre	6 frt 05	kr,
pisztoly-javításra „ „	— frt 16	kr,
ruha-javításra „ „	— frt 34 ½	kr,
lábbeli-javításra „ „	— frt 56	kr,
hadiszerek jókarbantartására „	— frt 31	kr,
gyógyszerekre „ „	— frt 45	kr,
ló-ápolásra „ „	— frt 18 ½	kr.

Ezen díjak fele részének beszédésével most a járási szolgabírák akként bizattak meg, hogy a kellő összeg május 20-án a hadi pénztárba okvetlenül befolyjon. Utasított egyuttal a hadi biztos, hogy a vármegye által rendelkezésre bocsátott előlegből Pesten a sereg részére ruhát és felszerelést vásároljon, előirányoztatván egy-egy légény ruházatára és lófelszerelésére 52 frt 30 kr, egy pár pisztolyra pedig 7 frt 30 kr, vagyis összesen 60 frt. Ezen összegnek visszatérítése érdekében a községek és birtokosok megkeresendők s tőlük azonnal beszédendő. Intézkedett egyuttal a bizottság, hogy azon időtartamra, míg Mészáros tábori biztos a hadiszerek és ruházat beszerzése végett bizonytalan ideig Pesten tartózkodik, a megyei házipénztár adjon néhány száz forintot a csapat-kapitányoknak a szükséges költségek fedezésére. A csapatok összegyűjtésére nézve oly intézkedés tétetett, hogy a Vojnics József kapitány vezetése alatt álló cohors *Baján*, a Vojnics Salamon kapitány vezetése alatt állók *Szabadkán*, a Köröskényi Mihály kapitány vezetése alatt állók pedig *Zomborban* gyülekezzenek. Ezzel egyidejűleg utasítottak a szolgabírák, hogy a gyülekezési városokban egyenkint 750 pozsonyi mérő

zabot, 6000 adag szénát és 2000 adag szalmát rendeljenek, élelemről, istállókról, világítási és egyéb szerelvényekről gondoskodjanak.¹⁾

A tiszti fizetések végül a következőleg állapítottak meg; egy hóra:²⁾

a főparancsnok fizetése pénzben	104 frt 59	kr, term. 6 ember 10 ló-adag,
a kapitány	84 frt 20	kr, „ 3 „ 6 „
a főhadnagy	37 frt 32	kr, „ 2 „ 4 „
az alhadnagy	31 frt 48 ¹ / ₂	kr, „ 2 „ 4 „
a zászlótartó	— frt 30	kr, „ 1 „ 1 „
az őrmester	— frt 30	kr, „ 1 „ 1 „
a futár	15 frt —	kr, „ 1 „ 1 „
az orvos	15 frt —	kr, „ 1 „ 1 „
a trombitás	15 frt —	kr, „ 1 „ 1 „
a börtönőr	26 frt 20	kr, „ 2 „ 3 „
a hadsegéd	27 frt 40 ¹ / ₄	kr, „ 2 „ 3 „
az auditor	36 frt 40	kr, „ 2 „ 3 „
a lelkész	21 frt 59 ⁶ / ₈	kr, „ 2 „ 3 „
a kovács	9 frt —	kr, „ 1 „ 1 „
a lovász	9 frt —	kr, „ 1 „ 1 „
a káplár	— frt 20	kr, „ 1 „ 1 „

A bizottság ezen intézkedéseket megtéve, ismét elnapolta üléseit, várván a kiadott határozatok gyors végrehajtását.

E közben történt, hogy június 2-án a király a vármegyékhez az insurgens csapatok kiállítására érdekében újabb rendeletet bocsátván, felhívta egyuttal a vármegyéket, hogy bővebb utasítások végett a nádorhoz forduljanak.³⁾

A vármegye főispánja, Ürményi József, tehát Pestre utazott, hogy egyrészt az országos mozgalmak iránt tájékozást szerezzen, másrészt, hogy megtudakolja, vajjon a béke a franciákkal meg fog-e végleg köttetni és így a nemesi felkelés nem válik-e szükségtelenné? Pesten azonban arról értesült, hogy a nemesi felkelés országszerte még mindig folyamatban van s azért máj.

¹⁾ Eredeti jkönyv. B. vármegyei levéltár.

²⁾ U. o.

³⁾ Proth. J. Cottus Bach, U. o.

12-én erről azzal értesíti Odry András alispánt, hogy a bizottsággal siessen a szervezést befejezni.¹⁾

Mivel pedig a bácskai nemes hadnak fővezére még nem volt, eziránt értekezett Ürményi a nádorispánnal, József főherceggel, aki azonban értésére adta, hogy erre alkalmas egyént még nem talált ugyan, de irni fog ez iránt a főhadparancsnokságnak.

Tudatta egyuttal a főispán Odryval, hogy ő már értekezett Karajéray tábornokkal, aki hajlandónak mutatkozott leutazni a három nemes csapat kiképzésére, különben ez ügyben az alispán maga is hozzáfordulhat Chernel péterváradai tábornokhoz.

Tudatja végül a főispán, hogy ami a hadszerelést és ruházatot illeti, azokban most nagy a kereslet és így nagy a drágaság.²⁾ Mészáros hadibiztos, ki ez időt a bevásárlások végett szintén Pesten tartózkodott, május 12-én a nagy drágaság dacára tudatta az alispánnal, hogy 4768 rőf posztót és 2400 rőf vásznat vásárolt s hogy a bajai szabókkal megalkudott a ruhák varratására nézve akként, hogy az öltöny készítéseért 3 frt 24 krt, a prémekért pedig és bélésért 4 frt 25 krt fizet a hadipénztár.

E közben az állandó bizottság május 16-án már ismét összeült. Itt mindenekelőtt Mészáros táborigaznok jelentését vették tudomásul és egyuttal kérésére neki 4000 frtot utalványoztak. Bemutatták ugyanitt a járási szolgabírák által a városok jövedelme arányában kivetett díjak jegyzékét, mely szerint Zombor az ő 8393 frtnyi összes tiszta jövedelme után 162 frt 52 krt, Szabadka az ő 25650 frtnyi jövedelme után 513 frtot, és Ujvidék az ő 18360 frtnyi jövedelme után 367 frt 12 krt tartozott fizetni, minden 100 frt után 2 frtot számítva. Ezen összegnek haladéktalan beszedése elrendeltetett.

Felolvastatott továbbá a kerületi tábornoknak, gr. Pálffy Miklósnak május 7-én kelt levele, melyben a szervezést sürgette és az ülések jegyzőkönyvi kivonatainak megküldetése révén kérte magát értesítettetni a csapatok létszámáról, az összpontosu-

¹⁾ Ürményi levele. B. vmegye lvt.

²⁾ U. o.

lás és a szemletartás idejéről, melyre maga is megjelenni kívánt. E levéllel szemben az alispán magára vállalta a kellő intézkedést.

Olvastatott továbbá a kalocsai érsek levele (máj. 10.), a ki a plébánosokra kirott 12 lovas elosztását és Ross József zentai plébánosnak tábori lelkészi minőségben való alkalmaztatását jóváhagyta.

Bejelentetett azután, Köröskényi Mihálycsapat-kapitánynak lemondása, mi elfogadtatván, ez állás betöltése a legközelebbi közgyűlésig elnapoltatott.

Napirendre került azután Sztratimirovits gör. kel. szerb metropolita levele, melyben a rárótt egy lovas kiállításának terhe alól magát felmentetni kéri. Mivel a metropolita tényleg beigazolta, hogy a kulpini uradalom után eső jövedelem testvérét Sztratimirovits Jánost illeti, kérelmének hely adatott. Egyuttal Sztratimirovits Jánost saját kérelmére főhadnagyi rangjától is felmentette a bizottság, tekintettel lévén annak mellbetegségére.

Azután Köröskényi Miklós azon ajánlata vétetett tárgyalás alá, hogy ő, Mihály testvére helyébe a II. csapatnál kapitányul alkalmaztassék. E kérelem elbírálása a vármegyei közgyűlésre halasztatott.

Végül Szabadka város tanácsának május 15-én kelt levele olvastatott, melyből arról értesült a bizottság, hogy a felkelő nemesek közül Vujevics József a szabadkai nyílt piacon ő felségét a királyt gyalázó szavakkal illette. Ez ügyben a bizottság az illetékes szolgabíróat a vizsgálat megindítására és jelentéstételre utasítván, ülését két napra felfüggesztette.

A május 18-án újból összeült bizottság elé Odry alispán elnök azon előterjesztéseket tette, hogy a szerelvények kiegészítése szempontjából a tábornak mindenekelőtt 4 szekérre van szüksége. E szekerek kiállítása végett a bizottság maga elé idézte a bajai bognárokat, de miután azok kijelentették, hogy szekérnek készítésére alkalmas száraz fájuk nem volna (!)¹⁾ a

¹⁾ „Quod ligna sicca pro conficiendis idgenus camprestribus curribus necessaria non habeant . . .“ Er. jkv. U. o.

bizottság azt határozta, hogy Tomcsányi András assessor menjen ki Apatinba és az ottani bognárokkal csináltassa meg a négy szekeret.

Szükség van azonkívül a sátrakra és a tábori konyhasze-
rekre. Ezeknek minőségét és jellegét a bizottság nem ismervén,
a beszerzést a kerületi tábornok leérkezétség elhalasztani rendelte
és üléseit ismét elnapolta.

A legközelebbi ülés május 22-én tartatott. Itt mindenekelőtt
Tomcsányi assessor jelentette, hogy Apatinban megrendelte a
4 szekeret 85 frtjával s hogy azok e hó 30-án készen lesznek,
mire a 200 frtnyi összeg a bizottság által utalványoztatott.

Pestről ugyanekkor három rendbeli levélben jelentette
Mészáros tábori biztos, hogy némely dolgokat Pesten nem vá-
sárolhatván, ezek végett Bécsbe utazott. A bizottság ezt tudo-
másul vevén, egyuttal elhatározta, hogy miután Pesten nyereg-
takarókat sem lehetett kapni, a nyeregtakarókról minden lovas
maga gondoskodjék, még pedig legyen a nyeregtakaró fekete
bőrből, szélén azonban 3 ujnyi szegéssel vörös posztóból. A
zsinórzatra nézve is történt megállapodás, elhatároztatván, hogy
4000 rőf fekete zsinór 1 krjával, 1400 rőf dupla-sujtás 1
krjával és 200 mentekötő készíttessék Zomborban és Szabadkán.
Kimondatott egyuttal, hogy a ruhák varratására nézve a bajai
szabókkal és szűcsökkel ákként történjék megállapodás, hogy
azok 10 nap alatt készen legyenek.

Bemutatlatott ezután Skultéty pénztárnok jelentése, mely
szerint a kivetett insurrectionális költségekből a pénztárba eddig
15536 frt 1 kr folyt be.

Olvastatott továbbá Ürményi főispán május 16-án Pestről
kelt levele, melyben a bizottságot arról értesíti, hogy a nádor
a bácskai csapatok főkapitányává Bessenyei kapitányt jelölte ki,
a ki amint gr. Pálffy tábornoktól a szükséges információkat
megkapta, le fog utazni. A bizottság tehát most kimondta, hogy
Odry alispán gondoskodjék Bessenyei fogadtatásáról, valamint arról,
hogy ő a csapatoknak bemutatassék s fizetése folyóvá tétessék.

Ezen ülés folyamán még csak két ügy lett elintézve, az egyik a csapatok számára vásárolt trombiták 3 frt 41 krt kitevő díjjegyzéke, mely kifizettetni rendeltetett; a másik a zombori kir. kamarai igazgatóság abbeli megkeresése, hogy az általa előállított és Vojnics Salamon szolgabíró által visszautasított lovak felülvizsgáltassanak. A kért felülvizsgálatra a bizottság most a Zomborban concentrált csapatok kapitányát, Vojnics Józsefet bizta meg, aki az előállított lovakat sem az előirt mértéknek, sem a kellő minőségnek megfelelőek gyanánt nem találván, azok végleg visszautasítottak.¹⁾

A bizottság most ülését újra elnapolván, máj. 30-án folytatta tanácskozásait. Ez ülés folyamán először Mészáros hadbiztos jelentése olvastatott, aki máj. 28-án újból 5000 frtot kért a hadiszerek vásárlására. A kért összeget a bizottság legott utalványozta, és elrendelte, hogy azt Bongyély irnok egy hajdu kíséretében 45 kr napidíj mellett állomásonkint váltandó előfogaton vigye Pestre. Aztán még egynehány nemesnek ügye véttetett tárgyalás alá. Parcsetics zombori senator, Frank, Putnik, Fonyó és Mrazovics táblabírák az iránt emeltek panaszt, hogy ők méltánytalanul vannak egy-egy felkelő lovas kiállításának kötelezettségével terhelve. Ezen ügy megvizsgálása után a bizottság a panaszokat elvetette. Majd Milinovics Mihály zentai curiális nemes birtokos kérvénye véttetett elő, a ki a vármegyei bizottság előirányzata szerint a Branovaesky-családdal és Mihály nevű testvérével együttesen tartozott egy felkelő lovas állítani, most az iránt panaszkodott, hogy ő nagyobb költséggel terhelte testvérénél, holott annak is annyi birtoka van mint neki.

Ezen ügy megvizsgálását a bizottság Vojnics Sebestyén szolgabíróra bizta. Végre Popovics Simon szenttamási gör. kel. lelkész ama kérelme ügyében, mely szerint ő a felkelő nemesi had egyik tábori lelkésze kíván lenni, határozottatott, hogy ez iránt az ujvidéki gör. kel. püspökség meg fog kerestetni.

Míg az állandó bizottság üléseiben a folyó ügyeket ilykép

¹⁾ Eredeti jkv. B. vm. lvt.

intézte, e közben a vármegye hatóságához felsőbb helyekről több hivatalos értesítés és utasítás érkezett.

Igy a kir. udvari kancellária máj. 7-én értesítette a vármegyét, hogy ő felsége a hadban magukat kitüntető felkelőket érdemök szerint óhajtja jutalmazni. Nevezetesen tudatta a kancellária, hogy a nemesek érdem keresztekkel, a nem nemesek pedig emlékérmekkel fognak kitüntettetni.¹⁾

Május 18-áról keltezve Ő felségének leirata érkezett a vármegyéhez, a melyben arról értesítetik, hogy ő felsége a király legmagasabb megalégedéssel vette tudomásul a bácskai nemesség fegyverkezését, s egyuttal utasítja a törvényhatóságot, hogy a mennyiben hadiszerekre van szüksége, forduljon a kerületi tábornok útján a császári fegyvertárakhoz, melyeknek a szükséges fegyverek kiszolgáltatása érdekében kellő utasítás adatott.²⁾

Ugyancsak e hóban érkezett gróf Pálffy Miklós kerületi tábornoknak máj. 20-án kelt parancsa, melyben a tábornok az élelmiszerek összegyűjtésének gyorsítását sürgeti, s egyuttal elrendeli, hogy miután a megyei nemesi hadnak, mielőtt táborba szállana, kellő gyakorlatra van szüksége, ez okból a nemesi hadak Szabadkán egy bizonyos napra összpontosítsanak, a mikor ő is le fog majd érkezni, hogy a gyakorlatokat vezesse.³⁾ Ugy látszik e tájban érkezett meg a vármegyei felkelő-had részére azon hadi szabályzat, mely a tisztek számára a hadvezénylet ügyében br. Splényi Gábor tiszántúli kerületi tábornok által adatott ki s mely nálunk is érvényben állott. E szabályzat egykoru másolata az 1797. évi insurrectionális iratok csomagjában foglaltatik s magyar nyelven van fogalmazva. Mivel nagyon valószínű, hogy az ebben foglalt *vezény-szavak* teljesen azonosak a mult század háboruiban és hadakozásaiban divatban volt hadi vezény-szavakkal, azért jónak látjuk azt itt kissé bővebben méltatni.

¹⁾ Proth. J. C. Bach. B. vrm. lvt.

²⁾ Proth. J. C. Bach. U. o.

³⁾ U. o.

Ezen br. Splényi-féle utasítás tulajdonképen két részből, t. i. a vezény-szavakból és a tulajdonképi utasításokból áll. Az irat címe: „*Igen rövid egybenfoglalása* csupán az elkerülhetetlenül szükséges comandó a Tiszán tul való insurrectionális katonaságnak számára.” Tartalma a következő:

I.

A lóra való felülésrül és leszállásrul.

Vigyázz! Lóra ülünk!

Ülj fel!

Igazodj!

Vigyázz! Leszállunk!

Szállj le!

II.

A midön a sorok megvizsgáltattak.

Vigyázz! Sort nyitunk!

Első két sorok előre! Mars!

III.

A karddal való bánásra.

Vigyázz!

Kardot ránts!

Tedd el a kardot!

IV.

A pisztolylyal való bánásra.

Vigyázz!

Pisztolylyal tüzelünk!

Nyulj a jobb pisztolyhoz!

Készülj!

Tölts!

Célozz!

Tüzet!

Tedd vissza a pisztolyodat!

Nyulj a bal pisztolyhoz!

Készülj!

Tölts!

Célozz!

Tüzet!

Tedd vissza a pisztolyt!

V.

A katonai mozdulásokra.

Vigyázz! Egész sorral szembe indulunk!

Lépést! Ügetve! Vágtatva!

Megállj! Igazodj!

Vigyázz! Szakaszonkint jobbra indulunk!

Szakaszonkint jobbra fordulunk!

Mars!

Megállj!

Vigyázz! Balra sort formálunk!

Mars! Megállj!

Balra igazodj!

Vigyázz! Szakaszonkint balra indulunk!

Szakaszonkint balra fordulj!

Mars! Megállj!

Jobbra igazodj!

Vigyázz! Szakaszonkint jobbra indulunk!

Szakaszonkint jobbra fordulj!

Mars! Megállj!

Vigyázz! Balra húzódunk és egyenes sort formálunk!

Mars! Megállj!

Igazodj!

Vigyázz! Szakaszonkint balra indulunk!

Szakaszonkint balra fordulj!

Mars! Megállj!

Vigyázz! Jobbra húzódunk és egyenes sort formálunk!

Mars! Igazodj!

Vigyázz! Soronkint fogunk jobbra indulni!

Féljobbra! Mars! Megállj!

Vigyázz! Soronkint fogunk jobbra egyenes léniát formálni!

Mars! Igazodj!

Balra vagy jobbra húzódj egészen!

Mars!

Vigyázz! Rajta hajlunk ügetve!

Vágtatva! Mars! Mars! Mars!

Megállj! Vigyázz!

Ezen öt pontban foglalt vezényszavak után négy pontba foglalva a következő utasítások adatnak:

1. (A lovasnak.) Leginkább az ugynevezett kereszt-vágásokban nemcsak lóháton, hanem gyalog is szükséges legszorgalmasabban gyakorolni magát, melyet a katonaságból kilépett lovas legények megmutathatnak és érthetőképen előadhatnak.

2. A katonaság 3 sorba fog állani, szükséges ahhoz képest, hogy kiváltképen abban gyakoroltassék, hogy mindéig egyenes léniában álljon. Ezen katonaságnak azt is ajánlani kell, hogy akkor, amidőn a sorokban áll, ne mozduljon és ne is beszéljen, hanem a comandó-szókra igen figyeljen és vigyázzon; a fő- és altisztek pedig az ide rekesztett plánumnak¹⁾ mutatása szerint eljárni köteleztetnek.

3. Szükséges továbbá, hogy a fordulásokban és előmenésekben a főlebb említett planum szerint, még pedig legelőször is gyalog és csak azután, mikor beletanulnak, lóháton, szorgalmasan gyakoroltassanak, s emellett arra is vigyázzon, hogy ha kolonokba menni köll, a kívántatott egymástól való távollét szorosán megtartassék, de arra leginkább az használ, ha minden személy a már főlebb említett sorokba a legnagyobb hallgatásban marad és egyedül a comandó szókra figyelmez; hasonlóképen magában értetődik, hogy a puskák töltésére minden katonát érthetőképen taníttatni kell és abban mindenik szorgalmasan gyakorolja magát. Mindazonáltal a keresztvágások mindenek

¹⁾ Ez a planum nines az iratok közt, s mint egy jegyzetből látszik, az iratok első rendezésénél sem volt meg.

fölött ajánlatnak, mivel ezen viaskodásnak módja a magyarok természetével leginkább egyez.

4. Megkivántatik, sőt szükséges az, hogy a puska vessző mind vasbul, nem pedig fábul legyenek.¹⁾“

(Folytatása következik.)

Pétervárad hadászati jelentősége.

(Hadtörténeti tanulmány.)

Irta: **Érdújhelyi Menyhért.**

Meredek hegységek és ingoványos folyamvidékek, mint kevésbé hozzáférhető helyek, mindenkor kiválóan alkalmasak voltak a várépítésre. A kopár sziklacsúcsok, a hegyerinctől külön álló magaslatok, nehezen mászhatók lévén, legtermészetesebb várhelyekül szolgáltak. Mindazáltal meg voltak a mocsaras rétségeknek is sajátos hadászati előnyei, melyeket az emberi elme csatornak segélyével tett alkalmasokká védelmi célokra. A folyók és nádas lápoktól környékezett dombokon épültek a középkori földvárak, melyeket köröskörül folyó vízzel védelmeztek.²⁾ Ily vizi vár lehetett Bácskában Titel, Bács, Bodrog, stb. Ilyen volt kezdetben Pétervárad is, mely — mint már említém — a Duna balpartján Bodrog megyében feküdt. A szerémi hegyekkel szemközt levő Duna-hajlat oly hadi pozíció volt, melyet egy felől a körül folyó Duna vize, másik oldalról átlábolhatatlan mocsarak zártak el. A Duna idővel elhagyta régi ágyát és Ujvidék alá jött, elsodorva azon partot, hol valaha Pétervárad vízvára állott. E helyből északkeletre folyt egy Duna-ág, melynek ma nyoma sem látszik, közelébb a mai Ujvidékhez feküdt Zajol a zajló Dunától sűrűn meglátogatott helység. A vidék helyrajzi fekvése tehát elég jó védelmi pozíciót nyújtott, melyen Petur bánnak várkastélya állott a Duna kanyarulatán s melyről a szép-kuti apátság alapító levele megemlékezik. (Pétervárad és az ott

¹⁾ Egykoru másolat. Eredetije kelt 1797. ápr. 24-én Nagy-Kállón.

²⁾ Századok 1877. évf. 610. l.

levő királyi palota.¹⁾ — E vizvárat IV. Béla a szépkuti apát-ságnak adományozta, melynek kolostora a várral rézsutosan átellenben feküdt a szerémi oldalon. Túl a Dunán, ott, hol ma a péterváradi erőd emelkedik, kopasz hegy volt, vár ott sem akkor, sem előbb soha nem létezett.²⁾

Felmerül itt a kérdés: *mikor épült a mai péterváradi erőd?* vagyis hogy került a bodrogi Pétervárad a Szerémségbe? Hogy e kérdésre megfelelhesünk, figyelembe kell vennünk hazánk honvédelmi viszonyait a tatárjárás után. A zivatar elmultával Bélának első gondja volt az országot szükséges erődökkel ellátni s minden esetleges betörés ellen lehetőleg biztosítani. A papság birtokánál fogva szintén köteles lévén tényleg részt venni a honvédelemben, természetesen mint a világi nemesség, várak építéséhez látott. A kolostorok körül várak keletkeztek. Ezt különben már előbb is megtették s mint Czobor Béla helyesen állítja: első várépítőink egyházi férfiak voltak.³⁾ Ez okból a tatárdúlás megszűntével a pápák sürgették az egyházi férfiakat, hogy alkalmas helyeken erődöket emeljenek. Így IV. Ince 1247-ben az esztergomi és kalocsai érsekhez intézett levelében utasítja a két főpapot, hogy Magyarországnak a tatárok esetleges betörései ellen való megerősítése céljából tartsanak tanácsot szuffragánens püspökeikkel s a király akarata és tetszése szerint válasszanak erődítésre alkalmas helyeket s azokon mind ők, mind a többi püspökök, valamint a hivek közös akarattal építsenek várakat, hogy veszély idején a hazát megoltalmazhassák.⁴⁾

1) „Possessionem, quae vocatur Peturwarad et Regale palacium ibidem constitutum.“

2) Iróink jobbra Acumincum római várat, mások Cusumot keresik a mai Pétervárad helyén. Tévedés. A péterváradi hegy a rómaiak idejében pusztán állott. Acumincum a mai Kamenica helyén állott. Középkori magyar lakosai Acumincumból Kamencot, a későbbi szlávok Kamenicát csináltak. Így lett Acumincumból Kamenica.

3) Századok 1877. évf. 607. l.

4) Katona. Hist. Crit. VI. 92. „Quum sicut ex parte carissimi in Christo filii nostri regis Hungariae illustris nobis est intimatum, adventus Tartarorum ex parte Hungariae timeatur, . . . mandamus, quatenus de suffraganeorum vestrorum consilio ad voluntatem et beneplacitum ipsius regis loca quaeratis idonea in quibus vos et ipsi suffraganei et populi vobis commisi, possitis vos necessitatis tempore receptare, ad quorum locorum aedi

A pápa utasítása nem maradt eredmény nélkül. A püspökök székvárosaikat körülbástyázták, a káptalanok és apátságok nemcsak kolostoraikat kerítették falakkal, hanem még messze eső birtokaikon is várakat építettek; mint a titeli káptalan a birtokához tartozó Erdődön a Duna partján Bácsmegyével szemközt. Így keletkezett a péterváradi erőd is. A bodrogmegyei Pétervárad háboru esetén nem nyújtott eléggé biztos menedéket. Veszély különben is délről fenyegetett, hol a kolostor sehogy sem volt megvédve. A pápa intő szózata hatott s a szépkuti ciszterciák kiválasztották a vidék legalkalmasabb pontját, a Duna hajlásába szögellő kopár sziklát, melynek ölében ült a kolostor. Ezen megközelíthetetlen s hadi tekintetben ritka jó fekvésű sziklára építették a környék főhadi fészket, a fellegrát, hogy védője legyen a kolostornak és a vidéknek. Az új erőd neve Pétervárad lett, a bodrogmegyei vízi vár megmaradt Ó-Péterváradjának. A réginek jelentősége egyre fogyott s már csak az új vár sánca gyanánt szerepelt. Annál jobban nőtt az új Pétervárad jelentősége s amint a keletről előnyomuló török hatalom közeledtének vészes moraja fenyegetőbb jelleget öltött, Pétervárad fontossága azon fokban nagyobbodott.

Minthogy az apátság eredetileg Bélakut nevet viselt, melynek a péterváradi vízi vár csak egyszerű jobbágyfaluja volt, eleinte a szépkuti vagy bélakuti apátság nevét látjuk szerepelni okleveleinkben mindenütt. Később Bélakut neve eltűnik s helyette a péterváradi apátság, később a péterváradi erőd és apátság együttesen fordul elő. E változás okát abban kell keresnünk, hogy előbb Pétervárad mint számba is alig vehető váracska jelentősége elenyészett az apátság mellett; míg most, midőn a Pétervárad név átment a sziklavárra, ez oly fontosságot nyert, hogy az apátság, mely azt építette, régi nevét elveszti és felveszi az erődét. Bélakut a péterváradi apátság lak. Az erőd

fictionem et munitionem vos et ipsi suffraganei ac vestri subditi detis consilium, auxilium et favorem, ita quod in eis personae vestrarum provinciarum salvari valeant, si neccitatis articulus immineret '4

építése idejét tehát ott kell keresnünk, hol a bélakuti apátság régi neve elvész és a Pétervárad kezd szerepelni.

1277. évben IV. László még a szépkuti apátságot említi.¹⁾ E név szerepel a XIII. század végső éveiben azon perben, mely az apátság és a veszprémi püspökség közt felmerült.²⁾ A XIV. század elejéről származó pápai tizedlajstromokban kivétel nélkül mindenütt Bélakut szerepel. Így az 1307—1311. évi lajstrom bélakuti apátságot említ.³⁾ Az 1332—1337-iki Egyed bélakuti nevét említi.⁴⁾ Az 1334-ik évi pápai levél már pétervárad apátságról szól,⁵⁾ még egyszer felmerül Bélakut neve, Galhardnak 1338. évi lajstromában itt s utoljára találkozunk Bélakuttal⁶⁾ s ezzel megszűnik, s ezután mindig a pétervárad, néhányszor bélakuti pétervárad apátság nevével találkozunk. Így 1351-ben Jodok a kelenföldi plébánossal való ügyében már pétervárad apátnak neveztetik,⁷⁾ 1357-ben a pétervárad apátnak ír a pápa;⁸⁾ 1400-ban Ludányinak a pétervárad apátságot konferálja.⁹⁾ Az 1494. okt. 31. k. pápai levél szűz Máriának pétervárad ciszterci rendű bélakuti apátságáról emlékszik meg.¹⁰⁾ — A sziklavár tehát azon időben épült, midőn Bélakut neve helyett Pétervárad jött forgalomba. 1332-ig állandóan Bélakut szerepel. 1351. után folyton Pétervárad; *a vár tehát 1332—1351. terjedő időközben épült*, akkor t. i. midőn az országnak végvárakkal való megerősítése mindenütt javában folyt.

Közbevetőleg megemlítém, hogy V. István adománylevelében, melyben Araybábu-Bach falut András kir. ajtónállónak adja, a

1) Magy. Tört. Eml. IV. o. I. k. 53.

2) Fejér. Cod. Dipl. XI. 2. r. 349. IX. 7. r. 706. 726.

3) Monum. Vatic. Ser. I. Tom. II. 419.

4) Monum. Vatic. Ser. I. Tom. I. 176. 181.

5) Theiner. Tom. I. 599.

6) Theiner. Tom. I. 626. „Abbas de Belle fonte“.

7) Dilectos filios Jodocum Abbatem et Conventum Monasterii de Varadinopetri Cisterciensis ordinis, Colocensis diocesis.“ Theiner. Thom. I. 798. Anno 1351. 1. Aug.

8) Theiner. Tom. II. 32.

9) Monum. Vatic. Ser. I. Tom. IV. 181.

10) Theiner. Tom. II. 544.

péterváradai kikötőről és kolostorról szól; de ebből csak annyit lehet kiolvasni, hogy akkor már a bélakuti apátoknak kastélyuk volt a hegyen s ez a szemközt levő régi Földvárról szintén Péterváradnak neveztetett, a mint hogy az innenső rév neve is átszármazott a túlsó félre, mert a kolostorról s a Duna mindkét partján levő peturváradai révről beszél a sziklavárról még szóval sem történik említés.¹⁾ Különben az sem valószínű, hogy a kolostor akkor már a nép ajkán péterváradai apátságnek neveztetett volna. Csak azért nevezi azt a király péterváradinak, mert itt Törey Péternek birtokairól van szó, kinek székhelye volt Pétervárad földvár s ezen Péternek elkobzott birtokán épült a bélakuti kolostor. A hegytetőn azon időben várkastély állott, a szépkuti apát rezidenciája.²⁾ A sziklavár 1332—1351. épült.

Mint hogy a várat az apátság területén s annak védelmére szerzetesek építették, sorsa összefügg az apátságéval. A péterváradai apátság, e dús egyházi javadalom nem ritkán politikai érdekem jutalmazására lőn fordítva. A kegyuri jog, melyet az alapítólevélben IV. Béla a koronának tart fenn, V. István már a kir. ajtónállóra ruházza. Albert 1439-ben Garai László macsói bánnak adja a várat és az apátság kegyuri jogát. Az országos levéltárban³⁾ őriztetik Albertnek ezen adománylevele, melyben tekintettel Garai László macsói bánnak, Garai Miklós egykori nádorispán fiának és rokonának szolgálataira, a péterváradai várat és a királyi felség kegyuri jogát, melyet az apátság felett, mint az ország királya és az összes hazai egyházak pátronusa bir, neki és utódainak örökös joggal visszavonhatatlanul adja és adományozza, azon feltétel alatt, hogy László bán és utódai a várat mint sajátjokat mindig és minden időben birják és kormányozzák, illetőleg kormányoztassák; az apátságot pedig üresedés esetén mezővárosaival, falvaival s egyéb jószágaival

1) Villam Aran la bonbach . . . cum monasterio cum pertude peturvarada. Orsz. levéltár. Dimpl. 630.

2) Fuxhoffer-Cinár. o. e. Tom. II. 78.

3) Dipl. Nr. 13446.

együtt alkalmas és az apátság rendjéből való egyéneknek (cisztercitáknak) adhassák.¹⁾ Albert ez adománylevele Zondban (Szón-tán) kelt 1439. évi október 6-án. — Ezen oklevelet Garai László bemutatta V. László királynak, kérve annak jóváhagyását és megerősítését; mire a király 1455-ben kelt diplomájában a fönnidézett adománylevelet egész terjedelmében jóváhagyja. Előszavában fölemliti, hogy Garai László az ország nádorispánja eléje járulván, bemutatta neki Albert idézett levelét s még egy másikat, melyről alább fogok szólni, melyben a péterváradi várat és az apátság királyi kegyuri jogait László nádorispánnak — azon időben macsói bánnak — és örököseinek visszavonhatatlanul és örökös joggal adományozza; kérve a királyt, hogy az atyja által adományozott jogokat elismerni és jóváhagyni kegyeskedjék. László jóváhagyja a bemutatott okleveleket s a nádor jogait újra megerősíti.²⁾ Ugyanezen oklevelében megemlékezik László egy másik diplomáról is, melyben Albert meghagyja a kő káptalannak, hogy Garai László macsói

1) „Nos Albertus dei gracia etc. . . . Memorie commendamus tenore presencium significantes, quibus expedit universis. Quod nos habentes debitum respectum ob grata nobis et accepta fidelia obsequia ac fidelium servitiorum merita sincerisque complacencias fidelis nostri sincere dilecti magnifici Ladislai, de Gara Bani nostri Machowiensis filii scilicet quondam magnifici Nikolai de ipsa Gara olim ipsius Regni nostri Hungarie Palatini affinis nostri . . . Castram de Waradinopetri neonon Juspatronatus nostre Majestatis quod in Abbatia de eadem tamquam Rex Hungarie et verus patronus omnium ecclesiarum ipsius regni Hungarie habere dignoscimur, memorato Ladislao de Gara Bano Machowiensi et tuis heredibus Jure perpetuo et irrevocabiliter habendum et possidendum duximus conferendum ymo damus, donamus et conferimus, tali autem sub condicione, quod ipse Ladislaus Banus et sui haeredes praeactatum castrum tamquam suum proprium et omni tempore tenere et gubernare seu gubernari faciant. Abbatiam vero praenomi natam dum et quando et quociescumque ea vacare contigerit, cum singulis suis opidis, possessionibus et villis, ceterisque bonis et proventibus Auctoritate nostri Juris patronatus ex nunc sibi concessa personis Idoncis et brenemeritis ordinis scilicet ipsius Abbatie semper successivim conferre . . . valeant.“ Orsz. levéltár. Dipl. Nr. 13446.

2) László említett megerősítő levele eredetiben az országos levéltárban őriztetik, pergamén hártýára van írva, pecsét nélkül. Dipl. Nr. 13446. Bekezdése következő: „Ladislaus etc. Ad universorum igitur noticiam harum serie volumus perrenire. Quod fidelis noster sincere dilectus Magnificus Ladislaus de Gara huius Regni nostri Hungarie Palatinus et Judex Comanorum consanguineus noster meritissimus nostre majestatis adiens conspectum exhibuit et presentavit nobis quasdam duas litteras, unam serenissimi olim Principis domini Alberti Romanorum et Huius Regni nostri Hungarie et Regis et genitoris

bánt, kinek előbbi levelében a péterváradai erődöt és az apátság kegyúri jogait adományozta, ezen jogaiba törvényesen bevezesék. Ezen királyi levelet László az előbbivel együtt egész terjedelmében jóváhagyja azon másolat szerint, melyet a kőíkáptalan kiadott Albertnek 1439. kelt eredeti oklevele után s mely hártára írva ma is megvan az országos levéltárban, rajta piros-kék selyem zsinóron a káptalan pecsétje. A káptalan e másolat végén megjegyzi, hogy a királyi parancsszónak engedelmeskedve Garai László bánt a király bizalmi embereinek közbejöttével bevezették a vár birtokába és az apátság kegyúri jogaiba, mely aktusnak hitelül a jelen másolatot kiadták.¹⁾ — A fönnidézett királyi levelek a várat és a kegyuraságot mindig együttesen említik, egy személynek adják, ugyanazon időben; miből joggal következtetjük, hogy e kettő szoros összefüggésben állott s közös eredettel is bír; vagyis, hogy a várat az apátság építette s így mint annak birtoka, annak kormányzata alá tartozott, ki az apátság kegyuraságát gyakorolta. E tekintetben azonban minden kétséget eloszlatnak a királyi oklevél azon szavai, melyekkel a várat határozottan az apátság birtokának mondja. Albert idézett első oklevelében ezeket mondja: „Ezeket

nostris rarissimi felicitis recordationis donationalen, sub suo Secreto Sigillo confirmatum per quam Idem genitor noster Castrum de Waradinopetri necnon Juspatronatus suum regale, quod in Abbatia de eodem tamquam Rex Hungarie et verus Patronus omnium ecclesiarum ipsius Regni nostri Hungarie Snac habebat, eidem Ladislav Palatino nec non Banno Machowiensi filio quondam Magnifici Nicolai de eadem Gara olim filu ipsius Regni nostri Hungarie Palatini et suis Heredibus perpetuo et irrevocabiliter contulisse dignoscite.“

¹⁾ A kőíkáptalan másolata így szól: „Albertus dei gracia etc. fidelibus nostris Capitulo Ecclesie de Kew Salutem et gratiam, Cum nos pro fidelibus servitiis fidelis nostri Magnifici Ladislai de Gara Bani nostri Machowiensis filio scilicet quondam Magnifici Nicolai de ipsa Gara, olim ipsius Regni nostri Hungarie Palatini per ipsum majestati nostre locis debitis et temporibus opportunis exhibitis et impensis Castrum de Waradinopetri nec non Juspatronatus nostre, quod in Abbatia de eadem tamquam Rex Hungarie et verus patronus omnium ecclesiarum ipsius Regni Hungarie habere dignoscimus, memorato Ladislao Bano et Suis heredibus vigore aliarum literarum nostrarum exinde confectarum in perpetuum duximus conferendum, Volumus que ipsum in dominium huius Castri ei Juspatronatus nostri per nostros homines legitime introduci, igitur fidelitati vestre firmiter mandamus, precipimusque, quatenus . . . introduceatis prefatum Ladislau Banum in Dominium ipsius Castri ac Juspatronatus nostri.“ Orsz. levéltár. Dipl. 13445.

tekintetbe véve, de kivált azt látva és megfontolva, hogy a *pétervárad*i apátság vára nem messze birodalmunk déli részeinek határaitól, sőt fájdalom a szilaj törökökkel, Szerbiával s egyéb vetélytársakkal határos végek közelében van . . . a várát *szb. Garai Lászlónak adjuk.*¹⁾ A király itt világosan „a *pétervárad*i apátság váráról“ beszél; e nyilatkozat minden kétséget eloszlat az iránt, hogy a sziklavárat az apátság építette s annak birtokát képezte; a főparancsnokságot a kegyuri joggal — mint láttuk — a király Garai Lászlóra ruházta. Épp úgy II. Ulászló 1494-ben kiadott levelében az erődöt ismételve az apátság várának nevezi e szavakkal: „Erődje (az érseké) vagyis az apátság vára“ s később ismét: „az apátság erődje.“²⁾

Albert adománylevelének még egy pontja vonja magára figyelmünket, mi tulajdonképen az adományozás alapját képezi: a várnak elhanyagolt állapota. A boruló politikai égaljon félemletes villámok jelezték a török háboru veszedelmének közeledtét. Végváraink sürgős tatarozása és megerősítése immár égető szükséggé kezdett válni. Az aggódó király Péterváradra, ezen hadászati tekintetben kitűnően épített s helyrajzi fekvése szerint kiváló fontosságú erődre vetette szemeit. Csakhogy ez nagyon elhanyagolt állapotban volt. A szép birtokot a kegyellen politika önző céljaira kihasználta, Bélakut a hatalmasok kezeiben hanyódozott, elesett kulturális céljaitól, elesett honvédelmi missziójától. Albert, midőn Garait a vár főparancsnokságával megbizta, ezt azért tette, hogy a tapasztalt katona és előrelátó államférfiu az időtől megrongált erődöt jó karba helyezze és szükséges erődítvényekkel ellátva a háboru eshetőségeivel szemben jókor felszerelje. Ez képezi az adományozás okát, a mint ezt a királyi levél határozott szavakkal elmondja: „Ott jártunkban megvizsgáltuk és saját szemünkkel meggyőződünk, hogy a vár rosszul volt kormányozva előbb és utóbb egyaránt, épületei roskatagok

1) „Castrum Abbatie de Waradinopetri.“ Orsz. levéltár. Dipl. 13446.

2) „Arx sua, seu castrum Abbatiae“ és alább „arx ipsius abbatiae.“ Katona, Hist. Crit. XVII. 601.

és sokféle tatarozást igényelnek.“¹⁾ Nem csoda! céljától elvonta a politika; nem a kulturát és honvédelmet szolgálta, hanem a nagyok érdekeit.

Mátyás király kedvelte Péterváradot; palotát tartott itt, a várba sokszor ellátogatott, kivált azon okból, mivel Magyarország déli határrészeinek mintegy középpontján a Duna partján áll s így könnyen hozzáférhető alkalmas gyülekező helye volt a délvidék főurainak, kiket a határszéleken csatározó törökök ellen való küzdelmek haditerveinek megállapítása céljából sűrűn maga köré gyűjtött a péterváradi sziklavárban. Itt kötött szerződést a velencei köztársasággal 1463.²⁾ az ország előkelőségeinek jelenlétében, mely alkalommal hosszabb ideig itt tartózkodott, ugyanis szeptember 12-én írta alá Péterváradon a szerződést s szeptember 28-án ugyaninnét irt levelet a pápának.³⁾ Péterváradon irt ismét levelet a pápának 1475. nov. 3-án, melyben igéri, hogy a török ellen sereget fog vezetni.⁴⁾ Mindez azt bizonyítja, hogy jól ismerte Péterváradot s így szükségképpen ismernie kellett annak stratégiai fontosságát is. Mindazonáltal nagyot hibázott és temérdek kárt okozott a várnak, midőn azt Várad Péter kalocsai érsek kezeiből az apátsággal együtt kivette. Az által, hogy az apátság jövedelmét az érsektől elvette voltaképen magának a várnak, az ország elsőrendű kulcsának ártott.⁵⁾ A Rómában lakó Borgia biboros, kire Mátyás az apátságot ruházta, adminisztrátora által ügyelt a beneficiumra. De hogy a várral az idegenek nem sokat törődtek s hogy annak tatarozásáról Várad Péter jobban gondoskodott, mint az olaszok, azt már maga azon levél is eléggé bizonyítja, melyet Péter érsek irt Angelusz kormányzóhoz s melyben kijelenti, hogy

¹⁾ „Quod in hoc nostro progressu intrantes visitavimus et conspeximus fida oculata, male fuit gubernatum et nunc gubernatur in suisque edificus, est ruinosum et varia indiget reformatione.“ Orsz. levéltár. Dipl. 13446.

²⁾ Timon o. c. pag. 64.

³⁾ Mon. Vatic. ter. I. Tam. VI. 25.

⁴⁾ Mon. Vatic. ter. I. Tam. VI. 101.

⁵⁾ Szentkláray. A dunai hajóhadak története. 80 l.

azon esetre, ha az apátság javadalmainak kormányzója nem képes a várat jó karban tartani, ő készségesen magára vállalja e kötelességet.¹⁾ Különb, hogy Péter érsek, a nagy hazafi és éles látású politikus mennyire buzgólkodott a vár jókarban tartásán, ezt eléggé bizonyítja II. Ulászlónak 1492. szept. 26. a biborosi-karhoz intézett levele, melyben Pétert jóindulatukba ajánlja s mely alkalommal különösen kiemeli az érseknek a végvárak föntartásában és megerősítésében kifejtett áldozatkészségét s ezzel érdemeit, melyeket mind a haza, mind a kereszténység körül szerzett a törökök ellen való védelem által.²⁾ E dicséret részben a nándorfehérvári, bácsi stb. várak föntartásában való buzgalomra vonatkozik, mindazonáltal Péterváradot is illeti, melynek az érsek valódi restaurátorává lett.³⁾ Épp ez okból, mivel az idegenek nem sokat törődtek a várral, jól tudván, hogy uralmuk csak ideig-óráig tarthat; az érsek pedig, ki a fönnebbi királyi elismervények tanúsága szerint helyesen fogván fel kettős kötelemét, a haza és az egyház közös javának megóvása céljából mindent megtett ugyan a végvárak erősítésére, de a pétervárad apátság javaitól meglévén fosztva, a szükséges pénz hiányában messzemenő stratégiai terveit keresztül nem vihette; égető szükséggé vált már az apátsági javadalmaknak visszaszerzése. Amint VI. Sándor pápa 1494-ben lemondott az apátság birtokáról s Várad abba visszahelyeztetett, ennek első gondoskodása a várra irányult, még azon évben kinevezte Thessényi Miklóst várnagygyá és a pétervárad erőd és apátság oltalmazójává.⁴⁾ Minthogy a vár az idegen uralom alatt pusztulásnak indult s jóformán lakatlanná vált, Ulászló 1494-ik év őszén Péterváradra jött s itt három hetet töltött, intézkedéseivel támogatta az érseket a vár fölszerelésére és

¹⁾ Wagner o. c. pag. 149.

²⁾ Katona Hist. Crit. XVII. 480.

³⁾ Századok. 1883. évf., 833. l.

⁴⁾ Referente nobis et omnia fideliter declarante Egregio Nicolao Thessényi Castellano nostro et defensore Castri Abbatiae nostrae Petro-Waradini.“ Wagner. 123.

benépesítésére irányuló törekvéseiben.¹⁾ — Kitűnik ez a királynak azon évben Budán kelt leveléből, melyben eimondja, hogy az apátságot azért adta vissza Péter kalocsai érseknek, hogy erődje, vagyis az apátság vára, mely eddig az idegen uralom alatt nagyon megrongálódott, elhanyagoltatott s úgyszólván alkalmas lakói is végkép kipusztultak, most az érsek törekvése, tevékenysége és szorgos gondoskodása folytán nem csupán bomladozó és javítást igénylő épületeiben helyreálltassék, hanem egyuttal lakatlan térségei is lakókkal újra benépesíttessenek, nehogy a vár falai közt levő lakóhelyek továbbra is elhanyagoltan s üresen álljanak, mint az eddig történt; hanem inkább újra megteljék néppel az apátság vára, mely már csak azért is, mivel a törökök szomszédságában van, nem csekély őrizetre szorul s s népének szaporodtával bármely ellenséges támadás ellen biztosíttatik.²⁾ Hogy a környék lakosságát annál inkább édesgesse az érsek s így annak védelme támadás esetén lehetőleg biztosítva legyen, ugyanezen levélben mindazon jobbágyokat, kik a vár falai közt lakóhelyet választanak, vagy ujat építenek, fölmenti mindennemű harmincadtól, adótól, vámtól s egyéb adózástól (a dézsma kivételével) s a vár valamennyi lakóját valóságos nemesi rangra emeli s mindennemű nemesi kiváltságokkal ellátja.³⁾

Tehát azért adja vissza a király Péterváradot a kalocsai érseknek, hogy a megrongált erődöt hozza rendbe és biztosítsa az ellenséges betörésekkel szemben. Mily szépen összevágna Ulászló szavai Mátyás király hason értelmű argumentációjával, ki midőn 1482-ben a pápát kéri, hogy a péterváradi apátságot ruházza Váradai Péter érsekre, szintén azt adja okul, hogy az

1) Századok. 1883. évf. 747. l.

2) Ut arx sua seu castrum abbatiae, quod hactenus per alienigenarum tentationem nimis dirutum neglectumque et habitatoribus idoneis propemodum destitutum stetit, iam ipsius D. Archiepiscopi sollertia, et industria ac studiosa et diligenti providentia non solum in aedificiis, ipsis olim disiectis et reformatione valde indigentibus, verum etiam „in locis, alias non habitatis habitatorum multitudine decoratar.“ Katona. o. e. XVII. 601.

3) „Tamquam veri nobiles regni nostri.“ U. ott. 602.

érsekre, ki azon részeken az ország védelme céljából hadinépet tartani köteles, fölötte nagy teher volna, ha az apátsági javadalommal nem lenne segélyezve.¹⁾ S mégis ugyanezen Mátyás később egy meggondolatlan elhatározásával elveszi Pétertől az apátságot. Hogy mily kárt tett hirtelenségével az ország védelmében, megmutatta a várnak e miatt bekövetkezett pusztulása. Péter érseket igazolja a történelem; mert ime Mátyás utóda Ulászló kénytelen elismerni a vár fõntartása körül szerzett érdemeit. Péter megtette, a mit tehetett, de mivel maga is szorult helyzetben volt, a vár teljes fõlszerelését már be nem fejezhette. — Halála után az apátság állandóan a kalocsai érsekek kezében maradt, sőt — mint már említém — az 1504. évi XXVII. törvénycikk a kalocsai érseki javadalommal egyesítette.²⁾

A Dózsa-féle parasztlázadás leverésében csekély szerep jutott Péterváradnak. Ez az egész lázadás hasonló volt egy áttomboló fõrgeteghez. Bács és Bodrog megyén szintén átvonult a vész.³⁾ A Verancsics-féle krónika szerint Borbás pap, ki a Szerémségben volt kuruc-vezér, „Péterváradján át a Dunát által kelé“ s Bács és Bodrog megyékben nagy pusztítást vitt véghez. Báthory István átkelve a péterváradi réven, üldözõbe vette õket s egy csapatot a vízen tönkre tett.⁴⁾ A kuruc csapatok Bácskában nem képezvén rendes hadtestet, portyázva vonultak faluról-falura s mindenütt találtak társakra, kik hozzájuk csatlakoztak; azért a küzdelem ellenõk csakis a nyílt téren volt

¹⁾ Mon. Vatic. ter. I. Tam. VI. 199.

²⁾ Itt helyre kell igazítanunk Fraknói tudós történetírónk egy tollesuzamlását: Fraknói a századok 1883. évf. 749. l. ezt mondja: „Arról, vajjon a péterváradi apátságot Péter érsek utócai bírták-e szintén, nincs tudomásunk.“ — Katona Hist. Met. Coloc. Ecel. I. 509. így szól: „Nec enim abbatiam Petro-Waradiensem ecclesiae Colocensi post Petri mortem ablatam fuisse discimus ex anni 1504. art. 27. qui sic habet: Universas abbatias et praepositoras ordinibus suis . . . reddere et restituere dignetur: demta abbatia sen ecclesia Petri-Waradini, quae ex annuentia regiae majestatis . . . archiepisopatni Colocensi . . . jam pridem adnexa existit.“ Könnyen belátható, hogy a két tudós közül Katonának van igaza.

³⁾ Katona, Hist. Crit. XVIII. 715. 740.

⁴⁾ Magyar Tört. Eml. II. o. III. k. 7. l.

kezdhető. Hogy tehát a péterváradi erősség e háborúban aktív szerepet nem játszik, azon nem esodálkozhatunk. Mindazáltal feltűnő, hogy a péterváradi réven kelnek át a lázadók. Futakot pusztítják és Baktafalván táboroznak Péterváradnak majdnem átellenében.¹⁾ Ez is jellemzi az általános készültségét, mely azon időben országszerte uralkodott. A vár jelentősége e háborúban mindössze annyi volt, hogy Báthory István itt táborozott s innét rohanta meg a garázdálkodó csöcseléket.²⁾

Az erőd jelentősége azon arányban növekedett, amint a délről jövő veszedelem hazánkhoz mindinkább közeledett. A Duna mentén fekvő várak közt Belgrád és Pétervárad voltak e korban legjelentékenyebbek, mert a bejáratot ezek zárták el; e kettős kapu zárta el a Balkán félszigetről jövő áradatot hazánktól. Nándorfehérvár volt a külső, Pétervárad a belső kapu. Az előbbi félelmissé tette Hunyady Jánosnak világra szóló diadala. Csakhogy a zajló nép-áradat nem oly kis hullámokban gyűrűzött, hogy egy ütközet medrébe szorithatta volna. Ujabb erővel csapott Nándor sziklavárára és tusakodott az végső erőfeszítéssel, míg végre a gyengébb megtörött és a szilaj ozmán csapatok elárasztották hazánk határvidékeit. Pétervárad stratégiai fontossága most érte el tetőpontját; erre irányult az ország szeme. „E vár volt Belgrád eleste után Magyarország előbástyája,” mondja róla a krónika.³⁾ Minthogy pedig a vár, mint a péterváradi apátság tulajdona, a kalocsai érsek birtokát képezte s az érsek e mellett még több határvárakat is tartott fenn; e válságos idők közepette az érseki szék betöltése — mely 1520-ban Frangepán Gergely halálával üresedésbe jött — országos kérdést képezett. Általános volt az óhaj, hogy a korona oly egyént állítson az egyházmegye élére, ki nemcsak az egyházi ügyekben jártas, hanem a hadászat terén is szakférfiu. Az ujlaki Ferenc-rendű

¹⁾ Magy. Tört. Eml. II. o. III. k. 8. l.

²⁾ U. ott. 11. l.

³⁾ Magy. Tört. Tad. II. o. XIII. k. Brutus János Mihály magy. kir. történetirő magyar históriája. 174. l.

kolostor magányában rejtőzött egy jámbor szerzetes. A durva szőr-
ruhában járó ájtatos férfi, ki egykoron csaták zajában vitézkedett ;
Tomory Pál volt, egykor budai várnagy, most Ferenc-rendű
szerzetes. A király felszólítására tagadólag felelt. De midőn a
szentszék, a király és az ország rendei sürgetve követelték,
hogy a kolostort elhagyja, elvállalta a kalocsai érsekséget, hogy
hazáját a török ellen védelmezze.¹⁾ Az 1523-ik évi országgyűlés
Tomoryt megbízta az ország alsó részének főkapitányságával.
Lelke egész hevével szentelte magát új hivatásának.²⁾ Lázás
tevékenységgel látott az ország alsó részeinek védelméhez. Le-
ment az alsó Dunához s a merre elhaladt, nagy hatást idézett
elő megjelenése. „Korábbi diadalainak híre, szerzetbe lépése, a
rendek egyhangu óhajtására történt felmentése, varázsszal kör-
nyékező nevé.”³⁾ — A portyázó törökök már, az egész alvidé-
ket bebarangolták. Ferhát basa a Száván át betört a Szerém-
ségbe és iszonyú vérengzést vitt véghez a megrémült lakos-
ságon. Tomory székhelye Pétervárad volt, innét intézte a
környéken levő csapatok mozdulatait; a betörő törökök elé
Batthányi György pétervárad-i hadnagyot és a vár alatt állomá-
sózó sajkásokat küldötte.⁴⁾ A csatározások hosszú sora kezdő-
dött mialatt a hadiszerencse változatai közepett Pétervárad sorsa
kínos vergődéssel lebegett. Néhányszor sikerült a törökre erős
csapást mérni s ez reményt öntött Tomoryba.⁵⁾ De pénzt sür-
getései dacára sem kapott. A királyi udvarnál tartzkodó pápai
követek, kik Tomory hadműveletét élénk figyelemmel kísérték,
a királynak kijelentették, hogy ha a kormány és az urak nem
felelnek meg kötelességeiknek, ők sem fogják kifizetni a péter-
várad-i 300 gyalogos zsoldját. E presszió használt. Tomorynak
pénzt küldtek Budáról s a király ígérte, hogy hadait szapori-

¹⁾ Theiner. II. 667.

²⁾ Századok 1881. évf. 379.

³⁾ U. ott. 380. l.

⁴⁾ Istvánffi. Regni Hung. Histor. Lib. VII. 56

⁵⁾ Katona. Hist. Crit. XIX. 477.

tani fogja.¹⁾ Ugy is történt, seregét nemsokára megszaporitották. De a helyzet mindennek dacára fölötte elszomorító volt. A király 1525. évi január 5-én írja a pápának, hogy Bali bég Péterváradot, Titelt és Szt.-Demeter várát akarja elfoglalni, ez okból sürgős segílyt kér Rómából s a keresztény fejedelmektől.²⁾ Kapott is. De mi volt ez, midőn a nuncius azt írja Rómába, hogy a magyarok már legföllebb egy ütközetet vívhatnak.³⁾ A nemesség tétlenségéből kimozdulni és Tomoryt teljes erővel támogatni nem akarta. Most már egyedül Pétervárad védelmezésére volt szorítva. A szerény szerzetes, látva elhagyatottságát s az ellene duzzogó irigységet, ismételve beadta lemondását, a királyt kérte: mentse fel őt a hadvezérségtől; a pápánál az érsekségtől való felmentésért rimánkodott. Hasztalan. Meg kellett maradnia állásán; de azért a védelemre szükséges eszközöket nem bocsátották rendelkezésére s csak üres ígéretekkel hitegették. Tomory ápr. 25-én visszament Péterváradra; június 25-én már azt írja a királynak, hogy ha jökor ad neki segítséget, még lehet jót remélleni; de ha nem küld, az ország romlása fog következni, esdve kéri: küldje a nádort segítségére.⁴⁾ Kapott most is, mint előbb, üres ígéretek. Szegény hazánk elestének órái egyre közeledtek.

A szultán már közeledett. Hajói Pétervárad felé vonultak; előcsapatai lassu portyázással haladtak előre. A török csapatok elől menekülő keresztények rémhíreket hoztak Péterváradra. Itt volt Tomory magára hagyatva; a várat, melyre mindenkor kiváló gondja volt s melyben főhadi szállását tartotta, a mennyire bírta, megerősítette. Az erőd fekvése miatt, továbbá azért is, mert a délvidék főkapitánya, Magyarország legmegbízhatóbb hadvezére védte azt, direkt célpontja volt a törökök akciójának. Borgio nuncius messzelátó nyilatkozata közeledett a teljesülés-

¹⁾ Századok. 1881. évf. 390.

²⁾ Theiner. II. p. 641.

³⁾ Századok. 1881. évf. 392.

⁴⁾ Magy. Tört. Tár. XXV. 362.

hez; még egy ütközet s az ország török igába dől; ez volt Péterváradnak készülődő ostroma, mely ha a vár bevételével fog végződni, hazánk a félhold prédája lesz. Még az egy Pétervárad, talán-talán még ez mentheti meg hazánkat., Tomory és Pétervárad. Ez erődben s az ott székelő hadvezérben összpontosult a nemzet közbizalma. Az ország szeme Péterváradra volt irányítva. Tomory a vész perceiben szemrehányólag segítséget sürgetett, de a nemesség megfoghatatlan könnyelműséggel azt felelte, hogy a király nélkül nem megy ütközetbe; a várbeli zsoldos katonaság összesen ezer lovas és ötszáz gyalogosból állott; az érsek kérdést intézett a királyhoz: vajjon megütközék-e nyílt csatában, vagy a várat elhagyja?¹⁾ A vár elhagyására nyert utasítás vétele után Alapy Györgyöt bízta meg a vár parancsnokságával, maga pedig a bácskai oldalon a mai Ujvidék helyén foglalt állást.²⁾ Néhány nap mulva pénzt kapott a királytól, melyen hamarjában pórokat gyűjtött maga köré s ezekkel seregének számát négyezerre emelte. A várban ezer lovast és csekély számú gyalogságot hagyott hátra.³⁾ — Ibrahim nagyvezér már Pétervárad alatt állott negyvenezer emberrel és július 15-én rohamot intézett, de sikertelenül.⁴⁾ Borgio nuncius leírása szerint két nap mulva a törökök újra rohamot intéztek a vár ellen, de az őrség elszántan védte magát s a janicsárok közt nagy öldöklést vitt véghez; mire a törökök felhagytak a csatározással, négy ágyut a vár ellen szegeztek s lőtték éjjel-nappal. Mint a nuncius megjegyzi jelentésében: „a helyzet alig nyujt reményt, mivel a vár gyenge, mindazáltal az érsek reméli, hogy a vár még nyolc-tíz napig tarthatja magát s ezer gyalogost kér a királytól, hogy a vizen is támadást intézhessen a török ellen, így akarván szabaddá tenni az átjárást.“⁵⁾ Segítség nem jött. Erre Tomory hadi tanácsot tartott s erő-

¹⁾ Theiner. II. 785. A pápai nuncius jelentése Budáról 1826. jun. 30.

²⁾ Századok. 1881. évf. 725. l.

³⁾ Katona. Hist. Crit. XIX. 664.

⁴⁾ Istvánfi. o. e. Lib. VIII. p. 74.

⁵⁾ Theiner II. p. 790. A nuncius 1526. jul. 16. jelentése Budáról.

kimelés-céljából visszavonult. Mivel helytelennek ítélte maroknyi seregével az özönlő sokasággal szembeszállni, lassu tempóban északnyugatnak vonult, csak arra szorítkozott, hogy az ellenség előnyomulását lassítsa, szárazon a portyázó törökökkel viaskodva, vízen naszádosaival tartóztatva a török hajók előnyomulását. Bácsban táborát ütött.¹⁾

A törökök eközben egyre ágyúztak, a vár alsó részének épületei már halomra voltak löve; a tűz és golyó rommá tette azt s még csak a fellegvár állott épen. Julius 28-án volt a döntő roham. Iszonyú bombázás és aknarobbanások kezdődtek. A törökök felhátak a falak romjaira, a még életben lévő 90 főnyi őrség a fellegvárba menekült s harcolt élet-halálra.²⁾ Ez órákban érkezett meg Szulejmán seregével és szemlélte az ostromot. A pápai nuncius jelentése szerint az erőd piacán már bokáig ért a vér, az őrség a templom tornyába zárkózott.³⁾ A törökök látva elszánt küzdelmüket, szabad kivonulást ajánlottak fel, hogy egy ingben elhagyva a várat, az érsek táborába menjenek; a sebesülteket pedig, kik a vár piacán feküdtek, leszurták és a Dunába dobálták.⁴⁾ Pétervárad elesett, az ország belső kapuja betörött; most már szabadon nyomulhatott elő a török Magyarországba.

A vár bevételéről Istvánffi azt írja, hogy az őrség utolsó emberig legyilkoltatott.⁵⁾ Katona szerint majdnem mindnyájan megölettek.⁶⁾ Ezekkel szemben az újabb kutatások adatai nyomán kétségtelenül állíthatjuk, hogy körülbelül 90-en megmenekültek. Ezt állítja Borgio pápai nuncius, ki akkor Budán időzött s tudósításait az udvar értesülései alapján írta.⁷⁾ Ezt írja Marino Sanuto is világ krónikájában, melynek adatai egykorú tudósítá-

¹⁾ Katona. Hist. Crit. XIX. 369.

²⁾ Magyar Tört. Tár. XXV. 366.

³⁾ „Torre sen campamile di la Chiesa“ Theiner. II. 793.

⁴⁾ Borgio biboros jelentése Budáról. 1526. aug. 5. Theiner. II. 793.

⁵⁾ Istvánffi. o. c. Lib. VIII. 74.

⁶⁾ Hist. Crit. XIX. 663.

⁷⁾ Theiner. II. 793.

sokat, azon időben élő egyének leveleit foglalják magokban.¹⁾ A várórség tehát szabad kivonulást nyert. A törökök vesztesége rettenetes volt, Ibrahim basa is elesett. — Azután Szulejmán tovább vonult, Ujlak ostromlására, Péterváradra egy csapatot hagyva hátra, mely azonnal hozzá látott a romba dőlt erőd fölszereléséhez. Pétervárad török kézre került és hosszú ideig főfészke volt a vidéken tartózkodó török seregeknek.²⁾ Elestének híre remegésbe ejtette országunk lakosságát; ez volt előfutója a mohácsi vésznek. A török csapatok folytatták utjokat az ország szíve felé.

Figyelmünket el nem kerülheti egy körülmény, melyet az adatok egyhangulag tanúsítanak, hogy t. i. a vár nem volt elég erős. Habár Tomory minden erejét Pétervárad megerősítésére koncentráltta, főfigyelmét az erődre irányozta, az ő erődítési munkálatai nem voltak elegendők. Marino Sanuto krónikájában egy egykoru levél azt jelenti, hogy „a vár falai nem igen erősek.³⁾“ A nuncius azt írja Rómába, hogy az erőd falai alacsonyak.⁴⁾ Az udvar értesülései szerint is a falak régiek s nem elég erősek.⁵⁾ Szomorúan illusztrálja ez az előbbi kor mulasztásait. A vár stratégiai fontossága már helyzeténél fogva mindenkor félreismerhetetlen volt. A déli határ vonal középpontján, az Alföld nagy kapuját képezte. A magyar nép lakta Duna-Tisza közének főbástyájaként állott a sziklafal, melyen a természetnek hadi célokra alkalmas összes tényezői rendelkezésre állanak a stratégiának; meredek szikla, folyamtól körítve, hozzáférhetetlen hegytető, bércek által körülzárva. Ezek valának az okok, melyek miatt a katonai szaktekintélyek már egy századdal előbb kiváló súlyt fektettek a vár megerősítésére. S a mint a félhold feltűnt a keleti szemhatáron, nagyjaink aggódó tekintete a messze távolban döbörgő vész bal sejtelmei közepett azonnal Péterváradra

1) Magyar Tört. Tár. XXV. 365. 366.

2) Theiner II. 793.

3) Magy. Tört. Tár. XXV. 363.

4) Theiner II. 785.

5) Katona. XIX. 663.

irányult. Albert király már 1439-ben panaszkodik a vár elhanyagolt állapota miatt és sietve gondoskodik erősítéséről, midőn főparancsnokává Garai Lászlót, a katonai szakembert teszi azon határozott célból, hogy az a törökök részéről fenyegető vész ellen szükséges erősítési munkálatokat a helyzet követelményeinek megfelelő módon közölje.¹⁾ Utóbb — mint láttuk — Mátyás király szintén érdeklődött a vár sorsa iránt. Ő a kitűnő hadvezér és éles eszű politikus nagyon jól tudta annak jövő feladatát. De hajh! egy meggondolatlan tette mind azt megsemmisítette, mit előbb higgadt megfontolással tervezett. Váradi Péter kezeiből kivette a várat; idegen kézre került az erőd, ura a messze távolból nem tudta — föl sem ismerhette — stratégiai jelentőségét. A félig gazdátlan erődöt erőszakkal elfoglalta Ujlaki Lőrinc. A büszke vár elhagyatva állott, omladozó falai baljóslatú gyanúra hongolták a komoly hazafiakat. Azután hozzá láttak — a hogy úgy — az erősítéshez. De e munkálatok már részben elkésve kezdődtek, részben nem is voltak elegendők. Váradi Péter, midőn újra kezébe vette a vár restaurációját, anyagi eszközök hiányában ezt már nem bírta kellő apparátussal keresztül vinni. Ő maga el volt szegényedve, más meg nem gondolt azzal. Tomory mit tehetett? Sürgetései süket fülekre találtak. A nemzet akkor halálos álmát aludta. Hajmeresztő azon közönbösség, melylyel a nemesség az érsek vészkiáltásait fogadta, midőn Pétervárad számára ismételve kért segítséget. A veszedelem már itt volt a határon, mi több: belül a határon, segítség nem jött. A pártoskodás és személyes nagyravágyás, mely a nemességet egymás ellen való tusakodásba vitte, végül a kajánság, mely Tomorynak, az alázas szerzetesnek önfeláldozó tevékenysége elé a nemzet kárával is akadályokat gördített: ezek okozták Pétervárad vesztét. A vár elesett, a szépkuti apátság nyomtalanul eltűnt, sívár pusztulás honolt a gyászba borult várban és környékén.

1) Orsz. levéltár. Dipl. 13. 446.

Naplói föredék.

Szombathely 1847. október hó 4-én.

A negyvenes évek elején minden gondolkozó fő belátta, hogy a magyar nemzet életében rövid idő alatt nagy változás fog bekövetkezni.

Az ország beteg és erőtlen volt; beteg, mint a ki 40 fokos lázban szenved, a beteges állapotokat az izgalmas jelenetek és a nagy foku elégtelenségek igazolták.

De ki is lehetett volna az akkori állapotokkal megelégedve? A gazda terményeinek nem talált piacot és vevőt; a kereskedő jó utak, alkalmas közlekedő eszközök és kivitel hiányában üzletet nem csinálhatott. A gyáros ezer és ezer akadály közt Auszriával sem versenyezhetett.¹⁾

Az iparos, kit a céhrendszer lenyűgözve tartott? — Vagy tán a nem nemes, ki a természettörvényei ellenére 1844 előtt a vármegyében közhivatalra sem alkalmaztatott?

Nem, ezen szakadozott társadalmi viszonyok közt megelégedve senki sem lehetett.

Legszomorúbb helyzetben volt a földhöz kötött jobbágy, kinek az urasági hajdú, a botos-ispán, a vármegye szalmakomiszáriusa, szóval mindenki parancsolt, ki első sorban végezte az ur dolgát, csinálta az utakat, s még is ha rajta ment, csak ő

¹⁾ A negyvenes évekből különösen a gácsi posztógyár érdemel említést, melyet 1769-ben Forgách János és Antal grófok alapítottak. Egy részvény ára 4000 váltó forint volt. A részvényesek közt találjuk József nádort is, ki 1829-ben július hó 9-én délután 4 órakor gr. Haller udvarmester és számos főúr kíséretében hatos fogaton Gácsra érkezvén, gr. Festetich Antal a gyár elnöke és Buchler Antal a gyár vezetője által fogadtatott. Miután József nádor Forgách grófok várában nem akart megszállni, a felső gyár épületben rendeztek be számára 3 termet, melyek közül egyik vörös, a másik kék, a harmadik pedig zöld színű szövettel vonatott be. Ezen magas látogatás Strikker Ede mostani gyártulajdonos birtokában levő anyakönyvekben részletesen le van írva. Ott olvastam, hogy a gyapjút 395 vidéki asszony fonta. A részvényesek a fonógépek mellőzése által a szegényebb néposztálynak akartak keresetet nyújtani. Ezen humanus gondolkodás mellett azonban a gyár alig volt képes hetenkint néhány vég posztónál többet felmutatni, mely körülmény a társulat feloszlását vonta maga után. A gyár 1871-ben a derék Strikker család birtokába ment át. A munkát gépek segítségével több száz munkás végzi s lehet mondani, hogy a gácsi posztó az egész országban nagy kelendőségnek örvend.

fizetett vámot. — Igaz, miszerint a jobbágy ágyát — mint szokták mondani — megvetette az 1836. IV. t. c., amennyiben a költözködés módozatait megállapítá, ámde ez sok helyen trott malaszt maradt. — És ha a jobbágy nem félve a kaloda, áristom meg a derestől, panaszolkodni merészelt, ugyan hol kapott igazságot? — „A jobbágy — ugymond a törvény — panaszát az uraságnál tartozik bejelenteni és ha ott nem nyer orvoslást, folyamodjék a fő- vagy alispánhoz, vagy a szolgabíróhoz.“ — Midőn pedig esetleg a fő- vagy alispán volt a jobbágy földesura, akkor a paraszt ritkán találta meg a forum apellatoriumot.

Ezek voltak azok a „régí jó idők“, melyekre napjainkban oly sokan szeretnek hivatkozni! Ezer szerencse, hogy találtattak uradalmak, melyekben a jobbágyak méltányos kérelmei meghallgatóra találtak, az ily helyeken 1848-ban a robot és a dézsma eltörlése után a válságos helyzetbe jutott uradalmakat a jobbágyok kézi napszámmal és igavonó marhákkal segítették is.

Míg a külvilágban így folytak a dolgok, addig a vármegyeházak termeiben a liberális párt szónokai elkeseredett harcot folytattak a maradi táblabírákkal és az aulikus konzervatívokkal, a kik t. i. a nemzet legsarkalatosabb érdekeit érintő kérdésekben sem mertek Bécs nélkül gondolkozni.

Minden megyének voltak jeles szónokai. — Bács-Bodrogh megyében említendőek: Rudics József, Szusits Károly és Zákó István ¹⁾ — Pestmegyében: Kossuth Lajos, Szentkirály Móric és Nyáry Pál. — Zalamegyében: Deák Ferenc, Bogyai, Skublics. — Vasmegyében: Szabó Miklós, Vidos, Szél az alispán, Reizig Alajos és a kit első helyen kellett volna megneveznem gr. Batthyány Lajos, az ikervári gróf stb. stb.

A zöld asztalnál az egyházi férfiak sem maradtak hátra, így például: Sárkány Miklós, a bakonybéli apát, a magyar Cicero nemcsak a vegyesházassági kérdésekben szólott ex abrupto,

¹⁾ Rudiesot „cifra“, — Szusitsot „törvénytudó“, — Zákót pedig „disz szónok“-nak nevezték.

de azért alaposan, hanem más ügyek tárgyalásánál is argumentum ellenében az argumentumok özönével válaszolt.

A negyvenes évek közepén a politikát már is a templomba bevitték. E téren Gegő és Gásparics Kilit franciskanus barátok és hitszónokok tüntek ki leginkább. — Az elsőt gr. Zichy Ferraris Bódog adminisztrátor hamarosan secularisáltatván, udvari papjává tette, az utóbbi Szombathelyen maradt, hol prédikációival oly nagy feltűnést keltett, miszerint nemcsak a városbeliek, — köztük Balassa Gábor megyei püspök — hanem a vidéken lakó főuri közönség is eljött őt meghallgatni. Ilyenkor azután a barátok templomához vezető Gyöngyös-utca tele volt uri fogatokkal, a templomba pedig csak az juthatott be, aki jó eleve helyről gondoskodott. Gásparics Kilit egyházi beszédeiben szokta tárgyalni a napikérdéseket, magyarázta a védegyeletet, szólt az önkormányzatról, a főurakat pedig kérve-kérte, hogy jobbagyaik irányában a felebaráti szeretetett gyakorolják stb.¹⁾

Az 1847. év második felében tartott megyegyűlések már igen zajosan folytak le. A szenvedélyek felkorbácsolásaihoz járultak a tisztujítások is, melyeken a pártok — mint ez Szombathelyen történt — véresre verték egymást és a rendet a katonaságnak kellett helyre állítani.

Az ingerültség fokozásához járultak még a követválasztások is. Tudvalevő dolog, hogy József nádor elhunytával V. Ferdi-

¹⁾ Gasparics Kilit prédikációival már 1844-ben Székesfehérvárott magára vonta a figyelmet. Szerzetesi szerény jövedelméből két tanulót nevelt s azok társaságában töltötte üres idejét. Magam is kegyeltjei közé tartoztam. 1849-ik év július havában — mint honvéd — Bácsmegyében, különösen pedig Jankovácon tartózkodván, elragadó szónoklatával a népet felkelésre buzdította. Ezen lelkesítő beszédre még most is sokan visszaemlékeznek. Itt történt, hogy a bíró Horváth Ferenc adminisztrátorhoz ezen szavakat intézte: „A százados ur bizonyosan pap volt, mert minden szavát a szentírással erősíti. Ez jobban tudja ma a szentírást, mint a tisztelendő ur.“

Gásparics Kilit a világsi gyásznapok után Pozsonyban zárattott el, minthogy azonban az emigránsokkal folytonosan levelezett s a beküldött proklamációkat terjesztette, halálra ítéltetett, mely ítélet rajta ugyanott végre is lett hajtva.

Gásparics Kilit magas, szikártermetű egyén volt, megnyerő külsővel bírt, kalapját kezében tartva folyton fődetlen fővel járt.

nánd király Magyarország és a hozzácsatolt részek Karait és Rendeit 1847. évi Szentandrás-hava 7-ik napjára esett pünkösdi utáni huszonegyedik vasárnapra sz. kir. Pozsony városába országgyűlésre hívta egybe. — Ezen kegyelmes levél kihirdetése után a megyegyűléseken heves vitákat keltettek a követeknek adandó utasítások, a felhozott gravamenek és a főispáni adminisztrátorok elleni vádaskodások. Csak a nádori méltóság betöltéséből nem csináltak pártkérdést; itt mindenki a boldog emlékü József nádor fiára, István főhercegre — a „Palatinus Pistára“¹⁾ — gondolt, kinek fényes lelki tehetségei és a magyar nemzet iránti különös hajlandósága általánosan ismeretes volt. Mindenki benne bízott, tőle várta az ország boldogítását, benne vélte feltalálhatni azon egyént, ki a fejedelem és a nemzet közt a legnehezebb időkben is a közvetítést sikerrel fogja végezni.

És az ország ezen feltevésében nem csalódott, mert István főherceg már körutazása alkalmával fényesen beigazolta, hogy a magyar nemzet bizalmára és szeretetére érdemes s hogy a Karok és Rendei nálánál méltóbb egyént a nádori székbe nem ültethetnek.

Mint II-od éves filozófus éppen Szombathelyen voltam, midőn István főherceg 1847-ik évi október hó 4-én az esti órákban oda megérkezett. — A szomszédos hegyeken felgyújtott örömtüzek, a nemesek fényes bandériuma, a beláthatlan négyes fogatu kocsisor és a nép leírhatlan lelkesedése mind arra mutattak, hogy a magyar a népszerű István főherceget, a leendő nádort, rajongásig szereti és hogy az ország sérelmeinek orvoslását, vágyainak megvalósítását, egyedül tőle várja.

A tárt karokkal fogadott nagy vendég megérkezésével az egész város fényesen kilelt világitva, nemesak az ablakok, hanem a házak homlokzatát is elmés transparentek ékesíték, mindezeknél szebb volt azon dísz-oszlop, mely a püspökvár előtt a főherceg lakosztályával szemben állított fel, melyről én azon alkalommal naplómbe a következő sorokat jegyeztem le:

¹⁾ Alesuton játszó pajtásai így szokták nevezni.

„Mit árt, ha a szent ünnepély zaját
Egy ősz hadastyán hangja rezgi át?
Beteg vagyok s erőtlen nyomorult,
Főlém kínokban terhesség borult.
Hő vágyam ellenség gúny tárgya lett,
Saját népem kétségből megvetett.
A sors ezernyi küzdelem között
Bár néha pártolt, többször üldözött.
Hiába vívtam jobb sors üdveért,
Eredményül csalódás kínjáért,
Koldus levék a hosszú harc alatt,
Egy kincsemül csak hűségem maradt.
Ah! hozz reám uj élet hajnalát,
Epedve várt rég ismert jó barát,
Ad vissza eltűnt ifjuságomat,
Teremtsd valóvá tünde álmaimat,
Hazádnak agg vitéze vagyok én,
Gúnyos nevem nyolcszázados remény.“

Közli: *Czirfusz Ferenc.*

Bunyadi Mátyás király.

Frankói Vilmostól.

Történelmi ismertetés.

Ismerteti: *Grosschmid Gábor.*

IV. Vége.

A trónörökösödés 1480—1490.

Kedvező viszonyok elősegítették *Mátyás* király emelkedését, de szintugy szerencsétlen viszonyok tették semmivé nagyszerű küzdelmeit, de legsúlyosabban nehezült lelkére, *Beatrix* nejének gyermektelensége.

Mátyásnak nevelése már, de saját hajlama is távol tartott udvarától minden erkölcstelen kicsapongást.

Csehországi hadjárata alkalmával, udvartartása fényében, víg lakomák körében, ismerkedett meg egy előkelő *silesiai* nővel, kinek származását, sőt nevét sem jegyezték fel a történetírók az utókornak; ezen benső viszony évekig tartott, a szerető nő a királyt Budára is követte, hol a legnagyobb visszavonulásban élt.

Viszonyuk negyedik évében, 1473. évi ápril 2-án életet adott egy figyermeknek, kit *János* névre kereszteltek. Az akkori időben a törvénytelen szülöttek emelkedése igen általános volt egész Európában, sőt ipjának *Ferenc* nevű törvénytelen fia is nővérével Budára jött és előkelő állást foglalt el.

Ezen példa felbátorítá Mátyást is. Jánosnak csak hamar „Hunyadi gróf“, nemsokára „Liptómegeye hercege“ címét adományozta és gondosan neveltette, egyszersmind a „Corvinus“ melléknevét is nyerte tudós nevelőtől. János egyébaránt atyjának gyengéd szeretetét is nagy mértékben bírta.

Mátyás anyja magas kort ért, elvonultságában csakcsaládja dicsősége emelésének élt, jószágain gazdálkodva, nagy építkezések foglalták el leginkább tevékenységét; annál szomorítóbb volt reá nézve *Beatrix* magtalansága, mely a jövődöre nézve minden törekvéseit meghiusította. Más örökös hiányában ő is végre *János* unokája felé fordult, és elhalmozta őt kegyeivel.

Nyugtalanul nézte azt a királyné, ki rettegett azon gondolattól, hogy a *silesiai* leány fia majdan a trónra emelkedhet. *Beatrix* nagy hatalmat gyakorolt férje felett, szépsége, mint nagy műveltsége által és pedig minden tekintetben, valóságos uralkodó társnő lett. Ezen befolyás bírta valószínűleg Mátyást arra, hogy fiát papnak szánja, ezért győri püspöknek kívánta kinevezni, de *IV. Sixtus* pápa megtagadta a megerősítést. Erre a király elállott szándékától és kedvencét *Doczi Orbánt* nevezte ki győri püspöknek; János fiát pedig most határozottan a trónra emelni kísérlette meg, csak így vélvén Magyarország függetlenségét az idegen trónkövetelők ellen halála után biztosíthatni.

De tekintve a magyar szokásokat, és szigorubb erkölcsöket,

ismerte célja kivihetésének nehézségét is, hanem bízott az ország jól felfogott létérdeke követelésébe, hozzá életkora tartóságába, mely szerinte időt enged míg Jánost fényes házasság által a nemzet előtt emelni.

Azonban Mátyás saját családjában, a királynében találta legnagyobb ellenesét, ki még mindig örököszt reménylett, és e tekintetben 1487-ik évben egy híres orvossal értekezett is, de addig is Mátyás véletlen halála esetére magának kívánta a trónt biztosítani. Találkoztak is hízelgők, a kik ezt lehetők tartották, de Mátyás környezete, élükön *Váradí Péter* kalocsai érsekkel, János herceget óhajtotta Mátyás királyi utódává nyilvánítani; ezért a királyné boszut forralva, reá birta Mátyást az érseket elfogatni és Árva várába elzáratni egyszersmind utódául *Filipecz Jánost* kinevezni. Az udvarnál időző külföldiek is János herceg részén voltak. Tanusága ennek *Galeotti Martius*, János hercegnek ajánlott műve. (1485.)

Létezik ezen időből két csillagászati jóslat, melyek János hercegnek a legnagyobb hatalmat és fényes házasságot mondanak előre, melyek bizonyára az akkori hiszékeny babonás korban a közvélemény megnyerése végett készültek.

A királyné a nőülést a maga érdekéből látszólag nem ellenezte és saját fivérének *Frigyes* hercegnek leányát hozta javaslatba. Mátyás azonban ennek dacára Miláno felé fordult, és titkon *La Fontana Ferencet* 1485-ik évi február havában Milánoba küldötte, ki a fejedelem nagybátyjával *Sforza Lajossal* érintkezésbe lépett, és János herceg részére a kiskoru fejedelem nővérét, *Bianka* hercegasszonyt megkérte, biztosítván *Sforza Lajost*, hogy *Beatrix* királyné már nem remélhet örököszt, és nem várt esetben, ha mégis egy gyermeket szülne, Mátyás, János fia részére Cseh- és Bosnyák-országok koronáját biztosítaná; a kétkedő herceg tájékozás végett bizalmas titkáriját a budai udvarhoz küldötte. Végre a herceg megnyugodott és *Bianka*, János herceggel eljegyeztetett.

A király mindenkép igyekezett a királynét terve sikerének

megnyerni, ezen célból valószínűen egyik unokaöcscsének az esztergomi érsekséget adományozta, a másikat pedig fiának fogadni ígérte, de mind ez még sem nyerte meg a királynét, ki ragaszkodott Frigyes herceg leányához, állítván, hogy a hercegasszony, kinek anyja a francia királyné volt, *Dsem* herceget magával hozza Budára, sőt arra is vetemedett, hogy hamisított királyi rendeleteket küldött Mátyás követe után.

A házassági szerződés ennek dacára 1487. évi november 25-én megkötötték Bianka hercegasszonnyal, de a királyné ekkor sem hagyott fel ármányaival, Bianka jövődjé férjét, János herceget, mint valami szörnyeteget tüntette fel és a szegény hercegnét annyira megrémítette, hogy a világról lemondva, kolostorba akart lépni. Mátyást pedig a királyné minden tőle kitelhető módon a maga részére megnyerni törekedett. Atyját is érdeke körébe vonta, ki *Ranzau* püspököt követül Mátyáshoz küldötte, azzal bízván meg, hogy Mátyást tervéről beszélje le és Mátyás halála esetén a trónt a királynénak biztosítsa. A királyné határt nem ismerő szenvedélye és uralkodási vágya a legnagyobb botrányokra vezette.

Mátyás hasztalan erőlködött a királynét kiengesztelni, végre a nápolyi udvarhoz fordult, hol követe *Sankfalvi Antal* tudtul adta, hogy Magyarországon sohasem fognak királynét trónra ültetni és hogy Beatrix nem bírja a magyarok rokonszenvét, kinyilvánítván, hogy ha ő élteben nem biztosítja János fia trónját, halála után az bizonytalanná válik, sőt ha mostani alattvalói ellene lennének, más királyt választhatnak és az új király bizzonnyára országglását a királyné és János herceg kiűzésével kezdené. Hasztalan volt minden igyekezete.

Mátyás nem engedett ugyan, de nem volt elegendő erélye terve kiviteléhez és ezért halogatta Jánosnak örökösévé nyilvánítását, ugymint Bianka hercegnőnek Magyarországba hozatalát, azonban, hogy Jánosnak az utat egyengesse, sokszor ellenei irányában kiméretlen lett és hogy János tekintélyét a magyarok előtt is növelje, a szileziai kis hercegségeket kívánta részére

biztosítani. Az első ily szerzemény a troppai hercegség volt, ezt *Podiebrád Viktor* slavoniai uradalmakért engedte át. Ezután következtek e többi kis hercegségek, de birtokosaik csak az erőszaknak engedtek. *Podiebrád Viktor* 1485-ben a troppai hercegséget slavoniai uradalmakért cserélte fel. Az innen eredt elégtelenség nyílt lázadásra vezetett. *János sagáni* herceg fegyveresen állott ellen, *Mátyás* 12000-nyi sereget küldött legyőzésére és frigyeseinek országait pusztítólag szállotta meg. Mint-hogy Csehország is készült fellépni, hogy a lengyel segítségre nézve utját állja *Mátyás*, *Iván* orosz cárral szövetségbe lépett, ki készségesen ajánlkozott a segílyre, de nyílt háborúra nem jött a dolog. Ily módon nyerte el *János* herceg a glogauai és ölsi hercegségeken kívül *Podiebrád Henrik* herceg uradalmait, valamint a lázadókkal tartó *Podiebrád Viktor* herceg slavoniai uradalmait is.

Mi sem tanuskodik, annyira *Beatrixnak Mátyás* feletti nagy hatalmáról, mint azon körülmény, hogy *János* herceg elleni ellenállása dacára, mi sem volt képes házassági viszonya bensőségét megzavarni. *Mátyás* gyengédsége nem csak irányában, de rokonai irányában is nem változott. Sőt még buzgóbban karolta fel *Ferdinand* nápolyi király érdekeit, és Velence ellen fordult. Velence mindeddig híven megtartotta semlegességét *Mátyás* irányában, dacára ennek *Mátyás* nem szűnt meg Velence signoriáját mindenkép gyanusítani, sőt az 1486-ik évi országgyűlésen nyíltan is fellépett ellenük, mint a dalmáciai városok bitorlói ellen.

Ez által a viszony a velenceiek szövetségesével *VIII. Incze* pápával mindig feszültebb lett, végre 1488-ik év elején a zengi püspökség önhatalmu betöltésével *Mátyás* összeütközést idézett elő. A pápának sok volt a panasza *Mátyás* önkényes eljárása ellen, mindazáltal ő tette meg az első lépést a jó viszony helyreállítására. 1488-ik évben *Pecchinolli Angelo* püspököt küldötte *Mátyás*hoz, kérvén különösen közbenjárását a nápolyi király kibékítésére nézve, maga részéről viszonzásul felajánlván

saját, valamint Velence segélyét a törökök ellen, sőt *János* herceg támogatását is kilátásba helyezte, áldását adván *János* hercegnek a milanoi hercegasszonnyal kötendő házassági frigyére.

Mátyás hálásan fogadta az ajánlatokat, és a nápolyi udvarra, valamint *Anconára* nézve is megnyugtatólag nyilatkozott, mégigérvén egyszersmind a törökök elleni küzdelmet.

Ezek után ítélve nagy meglepetés érte a pápai követet, azon váratlan fogadtatás által, mikor 1489-ik évi január havában a bécsi várkastélyba meghivatott. *Mátyás* trónján ülve fogadta az állva maradt követet, a panaszok és szemrehányások hosszú sorát kelle hallania az állítólag dühös király szájából, ki elmondotta mikép hagyta őt egyedül a szentszék, valamint a többi hatalmak, a török elleni harcaiban. Előszámolta tetteit és szolgálatait a pápaság érdekében, a törökök fenyegetett megszállása alkalmával Otrantó visszafoglalása, és Bonolino lázadása ügyében. Elpanaszolta továbbá a szentszék eljárását *Dsem* herceg átküldését illetőleg, különösen megütközését, hogy *Dsem* herceget a velenceieknek akarják kiszolgálni, hogy azok saját érdekükben őt a bosszút forraló szultánnak kiadják. Felemlíti Velencének fondorkodó, ellenséges magatartását az egész kereszténység irányában. Szemire hányja a követnek a szentszéknek *Ancona* elleni zsarnokságát, *Miksa* római királynak a velenceiek iránti engedékenysége okozta, kinyilvánította továbbá, hogy a szentszék ígéretei mindig csak üres szavak maradtak, sőt Velence pártolása világosan *Mátyás* ellen irányult.

Elősorolta ezután a pápa viseletét az esztergomi érsek kinevezési ügyében, valamint az egri és zengi püspökségek betöltésénél.

Végül kijelentette, hogy a legátus kívánatait nem teljesítheti, és az anconaiakat továbbá is védelme alá veszi.

A legátus a heves támadás tüzeit nyugodtan állotta ki, és megőrizte higgadtságát, válaszában elismerte *Mátyás* dicsőséges érdemeit, és felhozta, hogy *Mátyás* is bőven tapasztalhatta a szentszék jó akaratját, mellyel mindég igyekezett *Mátyás* érdekeit

elősegíteni, azután áttérve a felhozott vádpontokra egyenkint igyekezett azoknak sérelmes voltát megeáfolni.

A legatus nem győzi elegendőnek ecsetelni *Mátyás* indulatosságát az egész kihallgatás alatt.

Ennek dacára az egész fogadtatási jelenet csak diplomatai játék volt *Mátyás* részéről; kitűnik ez a királynénak a legatus előtt tett nyilatkozatából; más cél lebegett *Mátyás* előtt, a pápát akarta ő a kicsinyes olasz politika torzsalkodásaiból kimenteni, de főleg Velence befolyása alól felszabadítani.

Csakhamar nyugodtan tárgyalta *Mátyás* a legatussal az egyes panasz pontokat, különösen Anconára nézve tökéletesen megnyugtatta a legatust. Sőt a pápa megnyugtatóására sajátkezűleg irt hozzá és *Drágfi Tamás* királyi személynököt, mint követet Rómába küldötte. A legatus a tárgyalások tartama alatt az udvarnál maradt, hová a szultán követe is megérkezett.

Időközben március második felében *Mátyás*, miután harmadfél évig Ausztriában időzött, visszatért Budára, hová a pápai követ is követte.

Ápril második felében futár érkezett Rómából egészen megnyugtató emlékirattal.

Mátyás a követnek adott válaszában kifejtette, hogy Csehországra nézve nem úgy áll a dolog, mint azt a szentszék előadja, késznek nyilatkozott a kereszténységért apja példájára harcolni, de elpanaszolta mikép állottak mindig utjában éppen a keresztény hatalmak, ahelyett, hogy segítségére lettek volna.

A velenceiekkeli kibékülésre nézve úgy válaszolt, hogy mindig barátságosan akart a signoriával élni, de az folyton zaklatja a védelme alatt álló Ragusát és elfoglalva tartja a magyar koronához tartozó Dalmátia városait, de azért késznek nyilatkozott a pápa kívánatára békében élni Velencével, kérvén a pápát, hogy járjon közbe Velencében a sérelmek megszüntetése iránt.

Nyugtatólag nyilatkozott a pápa és a nápolyi király között

fenforgó ügyre nézve, ugy Ancona városára nézve is, ha a pápa az anconaiknak közbocsánatot ad.

Csak a kalocsai érsekre nézve kért még a követ felvilágosítást, *Mátyás* erre nézve is engedékenységet mutatott, térdre borulva kért Mátyástól a követ kegyelmet az érsek részére, el is érte célját, mert a követ kérelme folytán Mátyás rendeletére az érsek Visegrádba hozatott és ott illő lakásba helyeztetett el.

Velence a pápa felszólítására hét évi megszakítás után *Bollani Domonkost* követül küldötte *Mátyáshoz*, a követ áradozott dicséretében a régi viszonyokról szólva, igérvén a Signoria részéről mindent, mit csak a király óhajt teljesíteni, kérvén végezetül Mátyást, hogy egyezzen ki a császárral.

Mátyás betegeskedése miatt titkárát *Erdödi Bakács Tamás* győri püspököt bizta meg a válasszal; ki a császár elleni súlyos vádakkal kezdte ugyan beszédét, de záradékul mégis azt hangoztatta, hogy kész a császárral kibékülni, ha a császár is eleget tesz a kikötött feltételeknek; sőt ezután is barátságos egyetértésben kíván vele élni, hogy így karöltve a közös ellenség, a törökök ellen fordulhassanak, ami mindenkor egyedüli óhaja volt a királynak.

A velencei követnél sokkal tekintélyesebb közbenjáró a király és császár között ekkor a lovagias szellemű és rokonszenves *Miksa* római király, a császár fia volt, aki irányában *Mátyás* éppen nem idegenkedett és aki hajlandó volt Magyarország uralkodójával benső szövetségre is lépni, a mindig fenyegető török hatalom ellen.

Miksa atyjának meghatalmazásánál fogva 1489-ik év tavaszán két követet küldött *Mátyáshoz*, kik csakhamar megbeszélétek vele az örök béke feltételeit. A pontozatok annyirá titokban tartattak, hogy még az udvarnál levő követek sem birtak biztos tudomással a megállapodásról.

A pápai követ szerint *Miksa János* herceget Ausztria hercegének és Magyarország trónörökösének ismeri el *Mátyás* halála után, ha Jánost, mint magyar királyt megkoronázzák.

Ausztriát ingyen tartozik átadni Miksának Pozsony városával; ellenben a milánói udvar szerint abban állapodtak meg, hogy ha Miksa császár lesz, Trieszt, Fiume és Portore kikötő helyeket átadja Mátyásnak, ki azért Ausztriát visszaadja. *Beatrix* az alkut házassági frigyekkel akarta megerősíteni. A tárgyalások befejezésére az összejövetel *Mátyás* és *Miksa* között Linzbe tűzetett ki. A fegyverszünet ez alkalommal hat hónapra hosszabbított meg, a mi a szószékről ki is hirdettetett, úgy az azt követő törökök elleni hadjárat is.

Hogy terveiben *Mátyás* akadályt ne szenvedjen, különösen Cseh és Lengyelország részéről, az egykor ellenséges *Thuz Osvát* zágrábi püspököt követül küldötte *Kázmér* lengyel királyhoz.

Most a török hadjárat érdekében *Dsem* török herceg átküldését tartván *Mátyás* szükségesnek, és mint hogy azt követe *Drágfy* nem nyerhette meg, ismét fenyegetések között a pápa ellen fordult, nyíltan gyanúsítván őt, hogy *Dsem* herceget 200,000 aranyért eladta az egyiptomi szultánnak, kinyilvánította egyszersmind ennek következtében, hogy a nápolyi királyt és *Anconát* mindenáron támogatni fogja a pápa ellen.

Fenyegetései sikert arattak, a pápa megígérte a török herceg átküldését, mihelyt a francia király és a rhodoszi nagymester beleegyezését kieszközli.

Mátyás belenyugodott az ígéletbe és maga részéről ajánlatot tett a törökök ellen saját költségén egy még eddig nem látott nagy sereget állítani. Időközben *Fontana Ferenc* követe által bejelentette az anconai szövetség felbontását, és a nápolyi kérdésre nézve is megnyugtató nyilatkozatot tett, megígérvén, hogy maga részéről nem fogja segíteni ugyan a nápolyi királyt, de ellenben ne kívánja a pápa sem, hogy őt segítse a nápolyi király támadása ellen.

A pápai követ ez irányban megnyugtatta érezvén magát, csak *Mátyásnak* a szultánali viszonya nyugtalanítá, ki nagy értékű ajándékokat küldött követe által *Mátyásnak*, mire *Mátyás* tudatta a legátussal, hogy öt évre megkötötte a fegyverszünetet

a szultánnal, és hogy ha előbb kiszolgálták volna neki *Dsem* herceget, nem volna kényszerülve most a fegyverszünetre, de most változtak a viszonyok, és most a hatalmas szultán ellenében nem érzi magát elég erősnek egyedül ellenállni, mindazáltal a fegyverszünet végleges megkötését halogatta.

Ez alatt serényen folytak a készülétek a linci összejövetelre, hogy fényes kíséretben jelenhessen meg *Miksa* előtt, ki akadályozva lévén, csak október elejére hívta meg Linzbe Mátyást küldöttjei által. Azonban mikor a diplomácia az utat elegyengette, most a kor hatalma lépett akadályozólag előtérbe.

Mátyás, ki még 1487-ben ép egészséggel birt, kevéssel utóbb köszvényes fájdalmak rohamaiban kezdett szenvedni, 1489-iki évi március havától kezdve annyira súlyosodtak bántalmai, hogy nem állhatott többé lábára és hordszéket kellett használnia. A nyár folyamán javult ugyan állapota és több kirándulást tett, de ősszel ismét beköszöntött régi baja, hozzá *Beatrix* szinte megbetegedett, sőt a csillagászok is nem jót jósoltak, azért nem mert utra kelni és a váradi püspököt küldötte Linzbe maga helyett a tárgyalásokra, melyeket *Miksa* folyton sürgetett.

A tárgyalásokat a legnagyobb titoktartás fedte, ki sem tudott felőle, főleg mióta a sikert vész fenyegette, mert *Fridrik* császár nem hitt saját fiának, és Linzben megjelent, hol a tanácskozást maga vezette. Így azután a nagy tervek kisszerű pénzalkudozásokra szállottak le, hasztalan jött Budára december 7-én *Ottó* bajor herceg, hasztalan akart *Miksa* külön alkudozni, *Mátyás* ebben nem talált elég garantiát. Mátyás ugyan vissza-utasította a kárpótlásul kínált 100,000 forintot, de azért a fegyverszünetet a jövő év szeptember 8-áig meghosszabbította.

Végre a bajok jobbra fordulván, *Mátyás* 1490-ik évi január 8-án nejével és fiával elutazhatott. Ki tudja, mily sejtelem uralkodott lelkén, első állomása Visegrád volt, onnan Esztergomban meglátogatta a gyermekprimást, onnan ismét Komáromon, Tán, Pozsonyon át folytatta utját, végre egyenesen Bécs városába

sietett; hogy *Jánosnak* az örökösödést biztosítsa, Budavárát, minden kincseit, úgy az országnak legfontosabb várait, nemkülönben az ország koronáját is átadta *Jánosnak*.

Bécsben ünnepelte február 24-én nevenapját, mely alkalommal nejét gazdagon megajándékozta, különben a tárgyalások *Miksa* herceggel folyton tartattak, habár *Miksa* most *Anna* bretagni hercegnét határozta el nőül venni, de azért nem utasította vissza véglegesen *Beatrix* tervét sem. Ezért *Mátyás* mindig halogatta a milánói hercegasszony budári jövetelét. *Mátyás* egyszersmind a külső várakat is törekedett *Jánosnak* megszerezni, hogy halála esetére annál biztosabb lehessen örökösödése, evégett husvét után Boroszlóba készült. Ugyanazon időre a magyarországi rendeket is egybehívta.

Ezen időben minden figyelmét *János* trónöröklésére fordította és a külszági követek télenül időztek udvarában, csak a nem szívesen látott velencei követtel végzett, de külsőleg udvarias volt irányában is, azért ápril 4-én lovaggá akarta avatni és pedig a bécsi várak udvarában egy ujonnan felállítandó fakápolnában volt szándéka a szertartást végezni.

Az ünnep reggelén a királyné és fia, valamint a követek, főurak és fényes kísérettel jelent meg az udvarban, hol egyuttal a mise alatt a pálmászentelés ünnepe is megtartatott, a szokásos lovaggá avattatás szertartással együttesen.

Mátyás halála.

A sokáig tartó kettős ünnepély után fáradtan tért vissza *Mátyás* termeibe és mivel a királyné több templomot kívánt meglátogatni és későre rendelte az ebédet, éhsége csillapítása végett fűgét rendelt. De minthogy az első megízlelt fűge romlott volt, nagy haragra lobbant. A hazatérő királyné megakart nyugtatni, de mindent visszautasított, csakhamar szédülés érte és szemei elhomályosodtak, mire hálószobájába vitette magát. Itt esti hat órakor szélhűdés tünetei jelentkeztek és eszméletét veszítette, emellett heves fájdalmak gyötörték, nagy izgatottság között.

Az összesereglett udvar urai, valamint a fejüket vesztett orvosok tétlenül állották körül fekvőhelyét.

A királyné kétségbeesetten megtett minden kísérletet, bátorító szavakkal biztatta a segíteni akaró orvosokat.

Az éj beáltával fájdalmai növekedtek, mint oroszlán ordított kínjai között. Hajnalhasadtával pár órára elaludt, de csakhamar felriasztották ujuló fájdalmai, mire ereje hanyatlani kezdett, félig elaléltan töltötte a következő napot, de beszélni nem tudott többé, ha bár néha-néha felocsudva tekintett körül.

A halálküzdelem harmadnap reggelig tartott, ápril 6-án a nagyhét keddjén reggeli hét és nyolc óra között adta ki lelkét.

Remegve és sírva állottak a király teteme körül *Beatrix*, *János* és a jelenlevő főurak, kik a királyné, valamint Jánosnak biztatva hűséget fogadtak.

Mátyás holtteste a várpalota egyik termében közszemlére ravatalra tétetett. Onnan a szt. István egyházba vitetett, hol a gyászitenisztelet tartatott, innen hajón Budára, onnan pedig kocsin Székesfehérvárra szállítottatt. Hol *Mátyás* a székesegyházban külön kápolnát kezdett építeni, de a mely halálakor befejezetlen maradt.

A bazilika udvarában nyugodott a nyitott koporsó biboros ravatalon, körülvéve a János herceg által vezetett egész udvartól, itt gyülekezett össze a gyászolók nagy serege, innen a zsákmányolt lobogókat vivő lovasok kíséretében tartották meg a város utcáin az utolsó diadalmenetet, melyről visszatérve a koporsó a szentélybe helyeztetett. A székesfehérvári prépost mondotta a gyászmisét, és *Ranzau* pápai követ a halotti beszédet.

Azonban alig, hogy a sirbolt kapuját bezárták és a gyászoló tömeg széteszlott, a kegyelet érzelmei is eltűntek.

Beatrix új férjet keresett, kivel a trónt megoszthatja, a főurak pedig ígéretüket felejtve külföldieknek ajánlották fel a trónt, legháládatlanabb volt a kegyekkel elhalmozott *Zápolya István*, ki az elnyomott szabadság helyreállítására hívta fel az országot. Szilézia fővárosában pedig vérpad emeltetett *Mátyás* követőinek

kivégeztetésére. Nem csuda, hogy ilyen dolgok láttára Mátyás utolsó kancellárja és tanácsadója: a váradi püspök, minden világi dologról lemondva kolostorba menekült.

Voltak sokan főleg Olaszthonban, akik *Mátyás* kora és hirtelen halálát mérgezésnek tulajdonítják. De a betegség tüneteit tanulmányozó mostani szakértő kitűnő orvosok azt határozottan, habár szokatlan jelenségek közti gutaütésnek tulajdonítják, mely a nagymérvű vérömlés következtében göresös rángatódzások között okozta a halált.

Fraknoi műve berekesztése alkalmával *Mátyás* személyével, úgy tettei és politikája jellemzésével foglalatoskodik. Lēghivebb szobrának állítja azon szobrot, melyet Mátyás sziléziai helytartója *Stein György* 1486-ban készítettett és amely Baucenben van felállítva. Mátyás nem birt kimagasló termettel, de izmos, zömök testalkotása, erő és elhatározottságot mutatott, hozzá arcából, mint egész alakjából erő és tekintély hódító kifejezése sugárzott. Egyik az olasz írók közül őt inkább martialis mint vénuszi szépségűnek mondja. Szőke haja dús fürtökben hullott le fehér piros arca körül. A vonások keménységét mérsékelték némileg a setétbarna szemek, melyeknek parancsoló tekintete, erős, törhetlen akaratra mutattak, melynek kifejezését a külföldi írók az oroszánok tekintetéhez hasonlítottak. Nem szerette az elzáró szokásos udvari szertartásokat és mindenkivel nyájasan társalgott. Barátja volt a lovagjátékoknak és nyilvános bajvívásoknak, ismeretes a híres *Hollubárnak* általa történt leküzdése. Űgyes vívóként győzte le a boroszlói piacon az ország egyik híres viadorját is.

Azonban a lovagias király birt minden szellemies kellékekkel is, mire saját korának politikai tusáiban szüksége volt. Űgylátszik, hogy politikai ügyességére épp oly büszke volt, mint hadvezéri babérjaira. *Thuróczi* krónikus a színlelés műterének nevezi, melylyel gondolatát elrejteni tudta. Az emberek megválasztását is szerencsés értelemmel találta el. Az érdek volt mindig főcélja, mely egyedül vezette alkudozásaiban. Épp oly

rövid ut vezetett trónja lépcsőitől a börtönbe, mint a számkivetésből az ország főméltóságaihoz. Mátyás udvaránál épp úgy megirhatta volna Machiavelli „Principe“ híres művét a korlátlan hatalomról, mint a mediceiek híres udvaránál. Ezt hozta magával századjának kulturális iránya. Fokozódva emelkedett egész éltén át érdeklődése a középkori renaissanc művészete és irodalma iránt; körülvéve a század legkitűnőbbjeitől élt Mátyás, a művészet és tudomány által díszes palotája közepette.

De habár *Mátyás* előszeretettel foglalkozott az idegen nemzetek műveltségének szellemi műveivel, ha bár egy sort sem birunk kezétől, melyet magyar nyelven irt volna, habár könyvtárából egy magyar nyelven irt könyv sem jutott reánk, azért tagadhatatlan mégis, hogy *Mátyás* udvarában a magyar nyelv dívott, és hogy a magyarság kultus tárgya lett, legjobb bizonyítéka ennek, hogy német diplomaták és tudósok tanulmányozták és beszélték a magyar nyelvet.

Mátyás menyasszonyának, mikor Magyarországba készült, már Nápolyban utasításul adták a magyar nyelvet és szokásokat megtanulni. Mikor unokaöcscse a királynénak Magyarhonba jött, *Mátyás* rendelte el, hogy kevés olasz jöjjön vele, mert neki magát magyarokkal kell körülvenni.

A magyar költészet sem hanyagoltatott el udvaránál, mert magyar lantosok énekeltek a királyi asztalnál az étkezések alatt.

A politikában úgy, mint hadviteleiben és abból eredt idegen országok hódításaiban *Mátyás* iránytűje mindenkor hazájának érdeke volt.

A magyar nemzet régtől fogva a kereszténység előharcosa volt. Hősi erőlködései közepette az így megvédett Európa mindig csekély elismeréssel volt, szavának nem volt súlya, érdekeit nem vették figyelembe, mintha rendeltetése lenne, hogy mások biztonságának őre, idegen hatalmi célok eszköze legyen.

Ezen helyzetnek akart *Mátyás* véget vetni. Ausztriában mint Csehországban, a német birodalomban és olasz földön azon

feltételeket kereste, melyek Magyarországnak az európai államrendszerben megillető helyét biztosítandók voltak.

Végre Mátyás sorsát, mint személyességét összehasonlítja *Fraknoi* első *Napoleon* sorsával; uralom volt vágyuk, és hogy ne akadályoztassanak korlátlan hatalom után törekedtek. Szellemük a legkivételesebb sokoldalúságot tünteté fel. Egyikük sem ért hosszú életkort. *Mátyás* korának ötvennegyedik, *Napoleon* ötvenkettedik évében szállott sírba, egyetlen gyermekére egyik sem hagyta örökségül birodalmát.

Amit fegyverükkel szereztek, elveszett, a mit szellemükkel teremtettek, csakhamar összeomlott, de nagy értékű kincs gyanánt hagyták nemzetükre nevük fényét, tetteik dicsőségét, mely sok gyász, és szenvedés közepette is, a bekövetkezett hanyatlás korszakában, majd utóbb a feltámasztó erő egyik alkotó elemét képezte.

Bács-Bodrogh megye szerb történelmi irodalma.

Ujvidéken *Ognjanovics Illés dr.* szerkesztésében van egy szerb nyelvű szépirodalmi és tudományos heti lap, mely időnként érdekes történelmi tanulmányokat is közöl. Címe: *Javor*. *Ognjanovics* 1874 óta szerkeszti, s a lap — mondhatjuk — jó irányu, előkelő színvonalon áll és cikkei nem egy pontban utbagazítják a vármegye historikusát. Azért érdekesnek tartjuk a Bács-Bodrogh megyei történelmi társulat évkönyvében ennek egyes történelmi cikkeit, mint a melyek a vármegye monografiájának megírásánál szintén figyelembe veendő, regisztrálni.

A *Javor* történelmi cikkei 1875 óta.

Povesnica St.-Stapara (O-Sztapár története). Irta Vracarics György-159. lap.

Pismo iz god 1848 kapetana Pešića Mih. Krestiću u Titel. (Levél 1848. évről). Érdekes adatokat közöl a szabadságharcból. 986. lap.

1877. évfolyam.

Pismo vojvode Stevana Šupljikca patrijarhu Josifu Rajačiću. (Šupljikac István vajda levele). 1445. lap.

Statistične beležke o Novom-Sadu za vise godina. (Statisztikai jegyzetek Ujvidékről). 1254. lap.

1878. évfolyam.

Diploma posledujeg grofa Pavla Brankovića, koji je umrao u Novom-Sadu 1856. (Az utolsó Branković Pál gr. oklevele). 497. lap.

Futoška prava povlastice mesto Futoga. (Futak szabadalmi). 1107. l.

1879. évfolyam.

Iz prošlosti Novoga-Sada. (Ujvidék multjából). Irta Rajkovics György. 17. lap.

1880. évfolyam.

Iz prošlosti Novog-Sada. (Ujvidék multjából.) Irta Rajkovics György 11. lap.

1881. évfolyam.

Desp.-Szt. Iván. Irta Knezsevics Lázár. 939. lap.

Prvi pečat srbske vel. gimnazije. (Az ujvidéki szerb főgimn. első pecsétje). Irta Sandics S. 57. l.

Pismo S. P. Knićanina iz 1848. god. (Knityanin S. P. levele 1848. évről.) 91. lap.

1882. évfolyam.

Kako su postali Nazareni. (A nazarénusok eredetéről). Heksch Sándortól. 247. lap.

Jedna stara kvita od 1760. O pridobu od pustara Siriga dobra vladičanstva bačkog. (Egy nyugta 1760. évről.) Irta Sandics S. 1369. l.

1884. évfolyam.

Izložba ženskih rukotvorna u Novom-Sadu. (Az ujvidéki női kézimunka iparkiallitás; érdekes jegyzetek a szerb női kézimunka-ipar régebbi fejlődéséről.)

1885. évfolyam.

Titel glavno mesto u Sajkaškoj. (Titel a csajkás-kerület főhelye). Irta Gyukics S. 591.

1887. évfolyam.

Dan i noć u Pačiru. (Éjjel és nappal Paeséron.) Petrovics M. 233. l.

Naseljevje Gyurgjeva i Nadalja. (Gyurgyevó és Nádalj telepítése.) Irta Gyukics S. 299. lap.

1888. évfolyam.

Nadgrobní nadpis obrštara Živkovića u Titelu. (Zsivkovics ezredes sírírata Titelen.) 384. lap.

(Folyt. köv.)

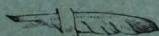
Tartalom:

I. A bácskai nemesség felkelése 1797-ben. (Folytatás) Irta: dr. Dudás Gyula	1. lap.
II. Pétervárad hadászati jelentősége. Irta: Érdujhelyi Menyhért	14. lap.
III. Naplói töredék. Közli: Czirfusz Ferenc	33. lap.
IV. Történelmi ismertetés. Hunyadi Mátyás király. Fraknoi Vilmostól. Ismerteti: Grosschmid Gábor. (Vége.)	37. lap.
V. Bács-Bodrogh megye szerb történelmi irodalma	51. lap.

A BÁCS-BODROGH VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT TULAJDONA.

BÁCS-BODROGH VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI:

GROSSCHMID GÁBOR,
TÁRSULATI TITKÁR.

❧ VIII. ÉVFOLYAM. II. FÜZET. ❧

ZOMBOR
BITTERMANN NÁNDOR KÖNYV- ÉS KÖNYVOMDÁJÁBÓL.
1892.

Tájékoztatásul.

A Bács-Bodrogh vármegyei történelmi társulat 1883-ban alakult azon célból, hogy e vármegye történelmét egész kiterjedésében s minden ágában művelje.

E társulat **pártoló tagja** lehet minden történet- és régiségkedvelő, aki ez iránti szándékát írásban egyik elnöknél vagy a titkárnál személyesen, vagy valamely társulati tag által bejelenti és a társulat pénztárába évenként 3 frt tagdíjat fizet. A kötelezettség három évre szól. Aki ennek lefolytával a titkárnál nem jelenti be írásban kilépését, az további három évre marad e kötelezettség alatt.

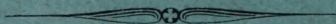
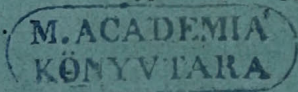
Működő tagok azok, kik **tettlegesen** elősegítik a társulatot célja elérésében, felolvasásra munkálatokat küldenek be. S e címen a tagdíjak befizetése alól felmenthetők.

Alapító tag egyszer mindenkorra legalább 50 frt alapítvánnyal járul e társulat céljai előmozdításához.

A társulat minden rendű tagjai fel vannak jogosítva az őket megillető társulati címek használhatására.

A társulat elnöke Schmausz Endre vármegyei alispán Zomborban, al-elnöke Iványi István főgymn. tanár Szabadkán, titkára Grossechmid Gábor Zomborban, pénztárnoka Pozsonyi Béla Zomborban.

A társulat tagjai tisztelettel kéretnek, hogy folyó és mult évi tagdíjaikat **Pozsonyi Béla** társulati pénztáros úrhoz mielőbb beküldeni szíveskedjenek, hogy a következő füzetben nyugtáztathassanak.

Bácsvármegye sérelmei 1741—1751.

Irta: Dudás Gyula.

Sárgult papirosok fekszenek előttünk s Bácsvármegye panaszos hangjai hallatszanak azokból felénk. Nagy idők élettelen tanui ezen akták s magukon viselik a mindent romboló mulandóság vasfogainak nyomait. Ez iratokat olvasva, panaszos szózat üti meg az, utókor gyermekének fülét s Bácsvármegye jajkiáltását halljuk, mely felhatott egész a pozsonyi diaetáig. Tanulságos ránk ez aktáknak tanulmányozása, a vármegyénk multját felfedő s e multat borító homály megvilágítására szent fáklyák azok, támaszai és talpkövei a helyi történetnek, melynek ismerete és tudása nélkül e vármegye meglett aggastyánja is gyermek marad.

Bács- és Bodrogh vármegyéknek a török hódoltság után való ujjászületésének első korszaka nagy szenvedésekkel kezdődött. Az 1699. évben visszaállított vármegyékre már 1703-tól fogva a Rákóczy-féle mozgalmak súlya nehezedett, mi egészen 1711-ig tartott s mely háborúskodások alkalmából itt kő kövön alig maradt. E mozgalmak lezajlása után 1718-ig a török háborúk foglalkoztatták vármegyénk lakosságát, a melyek bár nem a mi területünkön, de itt a szomszédunkban, a temesi részeken folytak s ebben a hadakozásban a vármegye nemcsak tetemes mennyiségű gabonával, élelmiszerral, lovakkal és ökrökkel, hanem saját fiainak vére hullatásával is részt vett.

A passarovici békétől (1718.) fogva szüneteltek a török háborúk s III. Károly király bizonyára nem is kereste volna a harci babérokat, ha 1737-ben mint az orosz cár szövetségese a törökkel újra háborúba nem bonyolódik. A háború e tájban vármegyénk s hazánk határain túl foly szerb földön Wallis és Königseck tábornagyok vezérlete alatt, az osztrák sasoknak azonban általában nem kedvezett a szerencse, mi nemcsak a birodalomra, de Bács- és Bodrogh vármegyékre is súlyos bajoknak forrásává lön.

E bajok terhe alatt már 1741-ben odajutott a vármegye,

hogy sérelmeit körvonalozva, követei által azok miatt az országgyűlésnél keresett orvoslást s azokat a következőleg körvonalozta.¹⁾

A török háború kitörése előtt 1736-ban a katonaság részére annyi szénát (mintegy 200 petrencét) adott a vármegye, hogy legeltetésre immár alig maradt s a jószág majdnem tönkre ment. A lakosság a katonák szállításával s a szénagyűjtéssel foglalkozván, ez évben az őszi vetéseket jó részben elmulasztotta, télen pedig az a teher nehezült vállaira, hogy a Hans-féle ezred 4 zászlóalja 800 ökörrrel és 1000 drb lóval volt itt elszállásolva.

1737-ben kitört a háború s a katonaság jó része a vármegyén vonult át, a nép adott a katonáknak szénát, de mert nem volt elég, kénytelen volt a vármegye a földesuraktól és egyes kereskedőktől vásárolni. Ugyanezen évben a nyárra a Duna partját mintegy 24 méternyi hosszúságban 200 vármegyei munkás tisztította a császári hajók közlekedhetése érdekében. Seckendorf tábornok kérésére továbbá Sabachoz 125 kocsi küldetett 2—2 emberrel és 6—6 ökörrrel. Végül ugyanez évben az ellenségtől fenyegetett Pétervárad erősítésére, a parancsnok kérelmére 100 munkás adatott.

1738-ban a katonai élelmiszerek szállítására 100 kocsi adatott 200 emberrel és 600 ökörrrel és biztosokkal. Hilburgshausen herceg főhadi biztos rendelkezésére 200 kocsit, 400 embert és 1200 ökröt adott a vármegye, Königseck gróf tábornagy rendelkezésére pedig 244 kocsit, 488 embert és 1464 ökröt küldött a táborba hosszabb időre. Ugyanesak ez évben a nép a saját készletéből a hadseregnek 14956 petrence szénát adott, a télen pedig a Württemberg-féle lovasezred, a Max-Hess-féle gyalogezred 7 százada és a Waldeck-féle ezred 3 százada volt vármegyénkben elszállásolva.

1739-ben királyi parancs következtében a táborba 75 kocsi küldetett 150 ember- és 450 ökörrrel és biztosokkal. A Dunán szállított szénához Bajától Péterváradig számos hajóst, továbbá

¹⁾ „Gravamina J. Cottus Bachiensis 1741.“ című kézirat Bács-B. vm. levéltárából

széna-gyűjtésre 200 kaszást és szállítására megfelelő számú kocsit és embereket adott a vármegye, a kik közül a török 35-öt elfogott s ezeket a fogságból a vármegye váltotta ki s ezt a váltság összeget maig sem kapta meg, bár többször kérte.¹⁾ Ugyanezen évben királyi rendeletre Belgrád erősségeinek lerombolásához 100 munkás küldetett, nemkülönben 11 császári hajó számára különféle szerelvények készítésére Baracskához 50 kézművest.

1740-ben a m. kir. helytartó-tanács rendeletére Belgrád folyamatban levő lerombolásához 160 kézművest s megfelelő számú biztost adott Bács vármegye.

Az itt említett évek alatt a fel- és levonuló katonaságnak jelentékeny mennyiségű tűzifát is adott a vármegye; helyet adott a megbetegedett katonáknak a lakosok házában; kórházakat állított a nép költségén Futtakon és Palánkán. Sokat költött útjavításra, erdőirtásra és a Vörös-Mart és Novoszelónál lévő révekre, a Hetesica vizen és egyéb helyütt emelt hidakra, a mi összesen 140,638 frt 22 $\frac{1}{2}$ krba került, a miért a midőn a vármegye kárpótlást kért, felsőbb helyről csupán azt a választ nyerte: „hogy ezt a háború természete így követelte.“²⁾

Ezen súlyos terhekhez járult az 1738-tól egészen 1741-ig tartó döghalál, melynek következtében számos orvost, sebészt és gyógyszerert kellett szerezni, kórházat állítani, őrséget szervezni és eltartani, egészségi biztosítási állásokat betölteni, élelmet adni, az elégetett tárgyak- és ruhákért királyi rendeletre a vármegyei pénztárból kárpótlást adni s azonkívül, hogy a vármegyében sok adózó polgár elhalt, a dögvészre magának a törvényhatóságnak közel 10,000 frtot kellett költenie.

A sérelmek számát növelte, hogy voltak a vármegyében katonai helységek, az u. n. tiszai és dunai határőrvidék községei, vagy sáncai, mint Zombor, Bresztovac, Szt-Mária (Szabadka),

¹⁾ „Quam summam tametsi Cottus ex Aerario Regio refundi iteratis vicibus supplicasset, in praesentium tamen nullam superinde consolationem experiri valuit.“ M. o.

²⁾ Non aliud proresponso accepit, quam quod ratio belli sic exigat.“ U. o.

Palánka, Pétervárad-sánca (Ujvidék), Kobil és a szomszédos katonai helyek: Titel, Vilovo, Zsablya, Becse, Földvár, Petrovo-szeló, Mohol, Osztrovo (Ada), Szenta, Kanizsa, Martonos és mások, melyek nem adóztak; nagy teher továbbá a vármegyére a katonaszállítás, így a vármegye a mult török háborúkor is tél idején a hadi podgyászt egész Aradig volt kénytelen szállítani. A katonai helységek lakói pedig a visszatérő szállítók ökreit, nevezetesen a passinádai,¹⁾ verbászi, temerini és kérieket lefoglalták s dacára, hogy a vármegye ez ügyben a szegedi és aradi várparancsnokoknál panaszt emelt, elégtételt nem kapott.

Ezek a militáris helyek a szomszédos községeket sértik és határterületeiket elfoglalják, mint most is a *bresztováci* katonák Doroszlótól Sárkova és Prekája pusztákat elfoglalni törekszenek, sőt rabolnak is, mint ujabban történt, a bresztováciak Szivacon egy kereskedőt megöltek és kiraboltak. A rablókat Bresztováciig üldözték, de onnan az üldözők fegyverrel visszaüzettek. Ugyanők Doroszlóra is betörték, de elűzettek. Ezek azonban csak ujabban történtek, de így volt azelőtt is, panasz tétetett már ellenök, de siker nélkül; a közbiztonságot veszélyeztetik s mi több, az adózó nép egy része hozzájuk szökik. Azért e helységek a vármegye területébe bekebelezendők lennének, legalább Szabadka, Zombor, Palánka és Szt-Tamás, melyek a vármegye helyiségében fekszenek, az 1729. évi VII. t. c. értelmében vármegyei jurisdicció alá vetendők, Bresztovác pedig egészen megszüntetendő lenne.

Fontos sérelmet képezett továbbá az adóügy is. A szerb papok ugyanis ki voltak ugyan véve a vármegyei terhek alól, de azok szülei és rokonai, a helytartótanács ide vonatkozó intézkedése szerint, tartoznának a vármegyei terheket viselni. De nem merik az előljárók megadóztatni őket, mert a püspök ellenáll és anathemától félnek. A püspök a községekben több és több papot tesz a jobb módu családok fiaiból, a kik nem adózva,

¹⁾ Passinada helység ma már nem létezik, mert még a mult század közepén Bresztovára telepítették át lakosait. Ezek összeírására nézve intézkedik a kir. helytartótanács 1748. jan. 12-én. (Bács-B. vm. lvtl. Uj rendezés I. ü. o.)

károsítják a kincstárt; kimondandó lenne tehát az országgyűlés részéről, hogy ezek a pap-rokonok karhatalommal is adózta-
tandók és hogy papot a püspök ne tehessen többet, mint a
mennyi szükséges egy-egy helységben.

Ehhez járult, hogy a harmincadhelyek tekintetében sérelmes
intézkedés készült a vármegyére. Az 1715. évi 91. t. c. szerint
harmincad vám-helyek Szlavoniában, a szerémi részeken, Péter-
váradon és Szlankamenen állítottak, most azonban a váci har-
mincadot is le akarták hozni s Péterváradnál a Dunán innen
is és túl is állítani harmincadot. A vármegye érdeke tehát az
volt, hogy a váci harmincad hagyassék ott, a hol van.

Nagy baja volt a vármegyének az is, hogy a tolvajok és
gonosztevők nagyon elszaporodtak s így a közbiztonság fentar-
tására sok gyalogos és lovas katonát kellett nagy költséggel
tartani. S bár mindent megtett a vármegye ezeknek kiirtására,
a tolvajokat és rablókat még sem lehetett kiirtani, mert azok
többnyire a katonai helységekből, továbbá a Szerémségből és
Szlavoniából jönnek át s ha közülök egyeseket el is fognak, a
szomszéd várparancsnokok közbelépnek és így az 1715. évi
48. t. c. ellenére kedveznek a rablóknak, a mi mindenestre
országgyűlésileg orvoslandó.

Végre növelte a vármegye terheit és sérelmeit az a körül-
mény, hogy a mult tél kezdetétől (1740.) fogva a Balon-féle
lovasezred 6. százada volt itt elszállásolva a lakosság terhére,
a mi annál súlyosabb teher, mert a tél nagyon erős volt és
ez, valamint az átvonuló katonaság annyira megviselte a vár-
megyét, hogy a lakosságnak élelme alig van s a kára több
ezer frtra megy. A nép ép ezért menekülésre gondol, sőt erre
hajlik is és félő, hogy a Szerémségbe és a temesi bánóságba
fog átköltözni, a mi által az adózó terhek száma nagyon meg-
csökkenne, a nép helyzetén tehát szintén segíteni kellene.

Ezeket a sérelmeket összegezte Bács vármegye s ezekkel
küldte fel az 1741. évi pozsonyi országgyűlésre Csupor Ádám
és Tajnay Mihály követeket. A pozsonyi országgyűlés azután,

hogy a veszedelmek által fenyegetett trón megmentése érdekében kellő intézkedéseit megtette, a megyei követek által előterjesztett sérelmek orvoslásához fogott s megalkotta a többi közt a 18. t. cikket, melyben a tiszai és marosi véghelyek felosztását elrendelte s e területeket a vármegyékhez visszaesatolni határozta.

Tudva van, hogy az 1741. évi országgyűlés munkásságát a háború zaja váltotta fel, a mennyiben az osztrák örökösödési harcok az egész 1741—48 közötti időszakot betöltötték. Ily körülmények között, midőn az egész birodalom veszedelemben forgott s midőn a birodalom népei állandóan fegyverben voltak, gondolni sem lehetett az országgyűlési végzések végrehajtásáról s a sérelmek orvoslásáról. Így történt, hogy amidőn az örökösödési háború befejezte után 1751. évben Pozsonyba újabb országgyűlést hivatott össze Mária Terézia királynő, Bács vármegye újból kénytelen volt előállani, még mindig nem orvosolt, sőt azóta fokozatosan felhalmozódott sérelmeivel.

A sérelmek, mint látni fogjuk, annak dacára fokozódtak, hogy Palánka, Zombor és Ujvidék katonai helyek tényleg polgári lábra állítottak és 1747-ben már mint kamarai helységek szerepelnek. Zombor 1747-ben már kir. városi szabadalmat, 1749-ben pedig valóságos kir. városi privilégiumot nyer, de ez sem tetszett a vármegyének, sőt e helységnek városi rangra való emelését meggátolni iparkodott.

De lássuk mik voltak Bács vármegyének az 1751. évi pozsonyi országgyűlés elé terjesztett sérelmei.¹⁾ A vármegye által ez alkalommal az országgyűlés elé terjesztett sérelmei közt első helyen azon terhek és szolgálmányok soroltatnak elő, melyek a főntebb ismertetett 1741. évi sérelmek lajstromában is elsoroltatnak.

Mint újabb sérelem említettik azon körülmény, hogy a vármegye csaknem végromlásra jutott lakosságának bajait növeli

¹⁾ „Gravamina et postulata Cottus Baohiensis“ című kézirat Bács-B. vm. levéltárából 1751-ből.

a közel 6 év óta dúló *marhavész*, mely annyi kárt okozott, hogy némely helyen alig maradt egyetlen barom, a legtöbb helyen pedig kétharmad része elhullott a jószágoknak.

Ehhez járult, hogy három év óta mérhetlen sokaságú *sáska* látogatta vidékünket, mely a mezőket és szántóföldeket, sőt magát a legelőt annyira letarolta, hogy a szegény nép élelmi takarmánya nagyobb részét elvesztette. De kárt okozott a sáska a vármegye lakosságának azáltal is, hogy a kir. helytartótanács rendeletére három év óta több ezer ember a sáska peték gyűjtésével és pusztításával kénytelen foglalkozni, a mi több heti, sőt több havi munkába kerül, minek folytán a mezei munkát kénytelenek elhanyagolni.

Az 1750. évi *árvíz* főleg az alsó dunai részeken fekvő községek vetéseiben oly sok kárt okozott, hogy a lakosság mindennapi kenyerét alig reményli beszerezni.

E bajokhoz járult, hogy az 1745. és 1746. években némely militáris helységek a vármegyében és annak szomszédságában polgári lábra állítottak, de ez a körülmény nem hozott semmi előnyt, hanem inkább csak terhet a vármegyére, mert a szomszéd helységek közül Mosorin, Lok, Gardinovác, Kobila, Goszpodince és Turia földjeikkel együtt a tiszai végvidékekkel ma is katonai jurisdictió alatt állanak; Zombor és Ujvidék pedig öfelsége kegyelméből időközben kir. városokká emelkedtek; minek folytán a vármegyei adózók száma megfogyott s most a vármegye az ezen helységek által évente fizetett 3654 frt 83 $\frac{1}{2}$ denárnyi adót kénytelen a többi helységek lakóira kiszabni s azoktól beszedni.

Végre mindezen terhekhez járult, hogy a kir. helytartótanács, az országgyűlésileg kivetett adón felül 1745-ben Bács vármegye adóilletményét 6 nádori portával növelte, miáltal az adóösszeg is tetemesen emelkedett.

Ezen sérelmek és terhek előterjesztése után a következő *kívánalmakkal* járult a vármegye az 1751. évi országgyűlés elé:

1. A kir. helytartó-tanács által 1745-ben a vármegyére az országgyűlésen kívül kirótt adótöbblet töröltessék.

2. Az 1715. évi 22. t. c. ugy rendeli, hogy a főpostamester és alárendeltjei magyarok legyenek; Bács vármegyében azonban ezek nem magyarok, hanem gör. kel. szerbek, így a bácsi, novoszelói, gajdobrai, glozsáni és temerini állomásokon, miért is kérendő őfelsége, hogy ezen állásokra magyarok tétessenek, annál inkább, mert a gajdobrai postamester, a szerb Jovanovics József, a hűtlenné vált Cantakuzén herceggel conspirált, a miért hűtlenségi perbe fogatott és ma is börtönben szenved.

3. Bács vármegyére nézve oly intézkedés történt, hogy adózásra nézve az eszéki biztossághoz, tehát dunántúli kerülethez, jogszolgáltatásra nézve pedig (az 1723. évi 31. t. c. szerint) a debreceni táblához, tehát a tiszántúli kerülethez tartozik. Adóügyben tehát Duna-Földvárra kell fordulnia a vármegyének, a mi nemcsak messze van, hanem a Duna áradásai miatt nagyon is kényelmetlen út. Épúgy van a vármegye igazságszolgáltatás tekintetében Debrecennel. Kivánatos lenne tehát, hogy Bács vármegye jurisdicció tekintetében a dunáninenni kerülethez, adóügy tekintetében pedig a budai biztossághoz esatoltatnék az 1723. évi 31. t. c. módosításával.

4. Bács vármegye adófizetőinek legnagyobb része a görög keleti vallásu népből áll, az ujvidéki püspök azonban a szegény adózó nép legnagyobb hátrányára úgy intézkedik, hogy a legmódosabb családokból tesz papokat és aztán az egész családokat adómenteseknek deklarálja; ehhez járul, hogy ilyen pap a községekben nem kettő, hanem a kissé népesebb községekben négy is van, minek folytán a vármegye adó tekintetében tetemes anyagi kárt szenved. Óhajtandó tehát, hogy ezen eljárásnak eleje vétessék.

5. Zombor és Ujvidék közelebb szab. kir. városi rangra emeltetvén, részben mindkettő a vármegye adófizetője maradt. Zombor azonban már most is viszályt kezd a vármegyével s a kir. kincstárt nyilván megkárosítani törekszik; bár e város kamarai helységek közt fekszik, a katonai előfogatokat megta-

gadja, minek folytán a szomszédos községek szegény népe a katonai fuvart barmainak romlásával Zomborou keresztül 5—6 mértföldnyire kénytelen teljesíteni. *És e város, mely úgy lakóira, mint épületeire és egyéb dolgaira nézve inkább egy faluval, mint kir. várossal hasonlítható össze,* a miért is a kir. városok formáját és jellegét századok mulva is alig fogja elérni, annyi adósságokkal van terhelve, hogy azokból száz éven át sem fog kilábolni. Részint ezen, részint azon okból, mert hitelezői már zaklatják, lakosai titkon és aprónként a környékre szökdösnek, némelyek pedig félelmükben vagyonukat titokban elszállítják és így a zomboriak nyíltan maguk tanusítják, hogy a kegyelmes kiváltsággal élhetni nem remélnek. A lakosság különben annyira ki van merülve anyagilag, hogy a város adó- és kölcsön tartozásait csak katonai végrehajtással lehet rajta megvenni. Ily viszonyok között, mivel e városnak semmi jövője nincs, szabadalma pedig csak a kincstárnak és a szomszédos községeknek kárára van, legyen azon az országgyűlés, *hogy e város, mely eddig csak a vidéket rabló gonosztevőknek fészke és menhelye volt,* a szab. kir. városok sorába be ne cikkelyeztessék.

6. A tiszáninneni katonai helységek az 1741. évi 18. t. c. értelmében immár a kiküldött bizottság által polgári lábra állíttatván, végre valahára a többi kamarai falvak mintájára a vármegye hatósága alá vétessenek.

7. Végre a kerületi biztosok (comissarii provinciales) azért vannak létesítve, hogy adóügyekben a katonasággal és következőkép a hadipénztárral érintkezzenek, a katonai fuvarosokról és a katonai szállásolásokról gondoskodjanak a vármegyével egyetemben; Bács vármegye azonban csak panaszkodhatik a hadibiztosa ellen s így, mivel a biztosság közegei a vármegyének ninesenek segítségére, azoknak fizetésével a szegény lakosság ne terheltessék, hanem inkább ezen állások be se töltsenek, mert a vármegye ezeket a dolgokat maga is elvégzi; ha mégis meghagyatnának, úgy fizessék őket a befolyó adóból. Kivánatos

az is, hogy a lakosság természeti szolgálmányainak hányada a rendes adóba tudassék be.

Ezek volnának azon sérelmek és kívánalmak, melyeknek orvoslását és teljesítését Bács vármegye az 1751. évi országgyűléstől várta. Sérelmeinek egy része azonban oly természetű volt, hogy annak orvoslását a legjobb akarat mellett sem lehetett orvosolni; így történt azután, hogy míg a tiszai katonai helyek visszacsatolása és a vármegye közvetett joghatósága alá helyezése ezen évben megtörtént is, azt nem lehetett megakadályozni, hogy Zombor szab. kir. város kiváltságai országgyűlésileg be ne cikkelyeztessenek.

A vármegye többi apróbb sérelmeinek és kívánságainak reparálásáról az 1752. évi országgyűlés végzéseiből nem értesülünk; az ország belügyeinek Mária Terézia királynő korábau történt gyökeres reformja azonban csakhamar behegeszté ezeket a sebeket is és a vármegyére 1751-től fogva az előző évtizedek súlyos bajai után a jól kiérdemelt béke ölében lassankint mind jobb és jobb napok virradtak.

Futak és a futaki uradalom.

I.

Futak első nyomait a 13. században találjuk, de már akkor is valószínűen a tatárok által elpusztított helység volt. 1250-ben említettik először mint *terra Futog*, vagy másképen *Batkai* „*vacua et omnino deserta in cottu. Bach.*“ A Futog nevű föld akkor Sárvár monostor birtoka volt, a mely maga is a tatárjárás következtében annyira elpusztult, hogy újjáépítésének költségei előteremtésére a monostor kegyurai azt Béla király beleegyezésével eladták bizonyos *Jánosnak*, a ki Máténak fia volt és Domonkos fivére. — Futog azután felépült és nevezetes dunai révhelylyé is lett, mely iránt (portus de Futog) 1270-ben István herceg egy hajóvontatási engedélyben intézkedik.

Futaknak 1282-ben új birtokosa volt, t. i. magister Dionysius, a ki Futaki István fia volt. Ez a bácsi káptalan jelentése

szerint az említett évben bizonyos *Herkultelke*, vagy Irmo (most Irmova) nevű földjét, a melyet maga szerzett a királytól, Ábel és Ipach nevű bodoni (de Bodon) nemeseknek ajándékozta; s ezek azt mindjárt 100 frtéért ismét Dénes mesternek adták vissza zálogba, míg vagy ők, vagy utódaik kiválthatják. Ezen Dénes mester, a ki különben az 1250-ben említett Jánosnak családjából való volt, mert János leánya Mária 1336-ban Dénest rokonáuak (frater) mondja, — itt lent birtokait és jogait szaporítja és fágítja. Igy 1303-ban Károly királytól a dunai révjogot kapta örökösen *in villa Futak*, a mit a király 1311. és 1323-ban is megerősített azon új joggal megtoldva, hogy Dénes mestert és örököseit, valamint ezeknek Bács vármegyében levő összes jobbágyait, a vármegyei főispán és más vármegyei bírák törvénykezése alól örökre felszabadítja. — 1311-ben *Csurg*, *Két-Szántó* és *Bulkeszt* kapja. 1317-ben a Bács vármegyei Almásvölgyben levő *Györgykéri* és *Pinkókéri* nevű földeket kéri és a király azokat neki adományozza is. 1316-ban Bács vármegyei főispán, 1320-ban bihari főispán is volt és *Szölös Jakabföldre* nevű Bács vármegyei birtokot kapott a királytól és nevét a régi okmányok még gyakran emlegetik. — 1336-ban rokona a Futaki János leánya Mária, betegágyán a saját leánynegyedi illetékét is Dénesnek ajándékozta. Hasonlóan saját leánya Mária, Irugdi András neje is a leánynegyedül kapott *Almás-Szent-Györgyöt* vissza adja neki; és Mária halála után 1350-ben fiai is újra Dénesnek és István nevű fiának biztosítják azt örökösen a köi káptalan előtt. — Ezután sokáig ninesen adatunk Futakról, a mely idővel Garai Miklós nádor birtokába került. S midőn 1408-ban Zsigmond király Garainak birtokaira új adománylevelet ad, ebben *Futtak* és *Szt-András* a dunai révjoggal is fel van sorolva.

Futakkal ennek környékét is Garai uralta, mert 1432-ben Garai Miklós és fiai Miklós és László az itteni birtokaikban osztózkodtak s névszerint felemlítették: Futak, Piros, Túlharaszt, Baba, Szt-Péter stb. az úrilakot Futakon (curiam in Futak) László kapta.

Hogy Futakon vár vagy erőd is volt, ámbár nem valószínűtlen; erre nézve eddig megerősítő adatot nem találtam. Stelezer Fr. szerint (Ujvidék 1879. évi 13. sz.) az erődítvényeket a Duna moshatta el, vagy annak tégláiból a törökök nagyszerű kaszárnyáikat építették itten. Ezen kaszárnyák tégláiból épült fel későbbben, legalább részben, a kiszácsi evang. templom. Futak nevezetes lett azáltal, hogy 1456-ban V. László király Hunyady János nándorfehérvári fényes győzelme után (jul. 21.) Budáról október elején Futakra jött le és itt az ország nemességével országgyűlést tartott, a melyen a török elleni háborúról értekeztek. Innen a király Hunyady Lászlóval és Szilágyi Mihályval Nándorfehérvárra (Belgrád) ment, a hol Cillei gonosz tetteiért életével lakolt.

A következő években a török háborúk miatt a királyi seregek itten, mint a harctérhez közel eső helyen gyakran fordultak meg. 1463. máj.—jul. hónapokban maga Mátyás király is a törökök ellen készülődvén, Bács vármegyében tartózkodott; sőt jul. 28-án éppen Futakról keltegy levele (in Fwthag). — A következő 1464. évben Mátyás király újra hadat gyűjtött és aug. közepén Futaknál táborba szállott, a honnan e hó végén Jaica alá vonult, s innen győzelmes seregét nemsokára ismét Bácsba visszahozta. 1465. és 1466-ban újra készülleteket tett e vidéken a török ellen, de ezen évek mégis háború nélkül multak el.

A *Garai* család magvaszakadtával Mátyás király annak összes birtokait fiának *Corvin Jánosnak* adományozta. Így kapta a többi között Futakot is, melyet a király 1487-ben Corvin menyasszonyának, Biankának jegyajándékuul kötött le Cseregvárral együtt.

Később Corvin Futak várost Ernst Zsigmond püspöknek adta, hogy ez őt a táborsági bánóság megtartásában segítse. Azonban Ujlaki Lőrinc e várost 1492-ben magához ragadta és csak 1494-ben vétette a király vissza és adta ismét a pécsi püspöknek.

Ulászló király 1494-ben Erdélyből jövén Temesváron és Zentán (okt. 21.) át Péterváradra sietett, innen november közepén Bács várába ment át, a hol 3 hónapig az érsek vendége volt. 1495-ben ismét Bácsban van és a tárnok nov. 20-án éppen Futakon vásárolt a király számára 3 mázsa fűgét 20 frtéért és nov. 24-én 60 frtot adott Péter deáknak, hogy a futaki vásáron a király számára sáfrányt vásároljon. Futak tehát akkor már nevezetes vásártartó hely volt, a hová a Dunán idegen kereskedők is hordták áruikat. A király erélytelenségét felhasználva Várdai Péter érsek panasza szerint 1497-ben Izdenczi Benedek éppen királyi jogot is kezdett itt gyakorolni és Futakon önkényűleg 30-ad helyet állított fel. Corvin János 1504. okt. 12. halt meg, de Futakot, (nem tudni mikor és miképen?) Török Imrének kötötte volt le zálogul, a ki itten a városon kívül bünei bocsánataért török foglyokkal szép klastromot építtetett. (Szerém György 402. lap.) Török futaki birtokát nem élvezhette békében; mert Brandenburgi György, Corvin özvegyének férje, többi között Futak városban és Teleken levő részbirtokába vezettette be magát a király által, a mi ellen Török 1511-ben ünepélyesen tiltakozik s úgy látszik nem eredmény nélkül.

Az 1514. évi *pórlázadás* e vidéken is sok kárt okozott és Verancsics szerint (II. köt. 8. lap) *Futakot*, Török Imre lakóhelyét Nagy Antal kuruc vezér pusztította el. 1521-ben Báthori István nádor Szerémi György szerint (93. lap) Futaknál táborozott sok magyar népével, mialatt aug. 29-én a török Belgrádot beveszi. Verancsics szerint (II. köt. 18. és 183.) Báthori Szegdről Péterváradjára jött s itt vesztegelt; s Futak előtt 3 nagy hajót raktak meg élelmiszerekkel és hadi munitióval Belgrád számára, — de már későn volt, Belgrád már török kézre került.

1526-ban a török veszedelem közeledtére jul. elején Tomori Pál jelentése szerint az esztergomi és a pécsi püspök csapatai Futakon voltak, míg ő maga Péterváradon volt. — A szerencsétlen mohácsi ütközet után a török sereg égetve s pusztítva

vonult le Pestről a Bácskán át Péterváradra, a honnan Konstantinápolyba tért vissza. A pusztító hadjárat elől az alsó bácskai lakosság állítólag Futak felé, a Bács- és Pétervárad közötti mocsáros vidékbe menekült és itt oly erősen védték magukat, hogy igen sok török esett el és végre eredménytelenül voltak kénytelenek tovább vonulni. — Ezen állítás egy 1762. évi bácskai térkép által annyiban helyesbítették, hogy a plávnai határnak erdős részét Vutak néven tünteti fel; s így valószínűbb, hogy a nép ide menekült a mocsarak közé és Futak helyett ezen Vutak értendő (Ujvidék 1881. évi 30. sz.) — Ezen romboló hadjárat alkalmával pusztulhatott el a Török által Futaknál épített kolostor is. (Szerémi 226. l.)

A török hódoltság idejében *Futak* a török defterekben mint a bácsi nahijébe tartozó hely van felsorolva s pedig 1554-ben 5 adózó és 12 nem adózó, 1570 körül 11 és 1590-ben 31 adózó házzal szerepel, a mely utóbbi szám ama időben már nagyobbféle helységet jelent. — Futakot a régi térképek is feltüntetik, így a Lázár-féle 1553. évi; Sambocus 1579-ben tévesen Kamenica és Pétervárad közé teszi *Futakot* a Duna jobb partjára; Krekwitz 1585. évben és a Marsigh-féle 1690-es években készült térkép már helyesen tünteti fel. 1686-ban a török a Bácskából már kiszorult, de még sokáig alkalmatlanodott itt, a miért is a Bácskában folytonosan voltak császári seregek. Így 1694. aug. hóban is a német tábor éppen Futaknál volt. Az 1697. zentai nagy vesztesége után a török már nem háborgatta országunkat, a mely most belső fejlesztésére fordíthatta figyelmét.

Az 1699. évi Bács vármegyei összeírás szerint Futak-on 50 gazda volt (s ezeknek 28 felnőtt fia) 79 lóval, 121 ökörrel, 65 tehénnel stb. adó alá esett csak 221 hold szántó föld, 30 hold árpa és 10 hold köles. 1703-ban azt mondják Futak mezővárosról, hogy már kilenc év óta (tehát 1694.) van lakva s pedig most már 80 házzal bir. Futak ezután mind jobban népesedett be és mindig *oppidum*, *mezővárosnak* mondatik. Így

1715-ben 137 adófizetője volt és legrégibb ismert pecsétjének körirata ez: „*Sigillum oppidi Fvtok 1714.*“ A pecsét belseje két mezőre van osztva; a baloldalon szántóvas áll hegyével fölfelé fordítva, a jobboldali mezőben 3 méhkas-féle látható, a mi a lakosság mezőgazdasági foglalkozására mutat.

1723-ban Futakon a tűzvész nagy pusztítást vitt véghez; emiatt és az akkori földesúr szigorú eljárása miatt sokan innen elköltöztek. Mégis 1724-ben 334 tétel vagy család volt itt az adójegyzékben. És 173²/₃-ban a vármegye itt 1672 frt kontribuciót 592 frt házi adót szedett be.

1739. aug. 13-án készült el és adatott át használatra az itteni katonai tábori kórház. A város lakossága eddig mind szerbekből állott. Az 173⁷/₈. évi török háború után több *bolgár* család jött ide át a török területről és 1743-ban 12 bolgár család is volt Futakon; ezek száma is fogyott és 1752-ben csak heten voltak már. 1766-ban 4 oláh is telepedett itt le. — Ezen években 1763. és 64-ben németek is jöttek ide, (ezeknek neveit és előbbi hazáját lásd Bácska 1881. évi 34. sz. a „Levelezések“ között) de a szerbekkel keverve laktak s ezért folytonos civódás volt köztük. A szerbek kétszer már el is kergették a németeket, de ezek újra visszajöttek és 1768-ban egyenesen a királynál emeltek panaszt a földesúr ellen, mert sem a városban, sem a földeken nincsenek a szerbektől elkülönítve s emiatt sok kárt kell szenvedniök. Egyenesen a királyhoz pedig azért fordultak, mert azt tapasztalták, hogy a földesúr túlkapásai ellen a vármegyének pártfogása nem sokat ér.

1770-ben Futak lakosságát szerbek képezték és új *telepedésű németek*. Sőt valószínű, hogy már most alakult az uj-futaki telep; mert Futak egy 1771. évi pecsétjén már Ó-Futaknak mondatik, a minek nem volna értelme, ha akkor egy uj-futakra nem következtethetnénk. Ama pecséten a csoroszla és szántóvasból álló falusi jelvények körül a körirat ez: „*Sigillum in W.* (azaz vetus = régi, ó) Futok 1771. és más vésetű pecséten

a körirat: „Sigillum W. Futack“ utóbbi év nélkül, de szintén az 1770—80-as években használtatott.

Uj-Futak 1779-ben az adójegyzékben 133 dikával szerepel, míg Ó-Futakra 605 dika volt kivetve. Uj-Futak pecsétjét legelőször egy 1783. évi okiraton találtam. Ezen pecséten egy kaszáló ember áll, a körirat pedig német: „Nei Fudoker Gemein Snaigl.“ — Ezen Uj-Futak falu a Duna egy ága mellett elnyúló Ó-Futak tőzsomszédságában van, nyugati oldalán. Mikor gróf *Hadik* András jutott a futaki uradalom birtokába, ez bőkezűségével nem kevésbé emelte Futakot. 1776. szept. 14. az uj-futaki r. kath. parochia épületnek és szept. 20. az iskolának vetette meg alapját; 1777-ben pompás fejedelmi kastélyt kezdett építeni, a melyet szép nagy parkkal vett körül. Futak mezővárosban 177⁷/₈-ban 200 gazda, 95 felnőtt fia, 41 fivér, 413 házas és 24 házatlan zsellér, 714 ház, 81 iparos volt megadóztatva.

Ó-Futaknak már e század elején használt újabb pecsétjén két szent áll egymás mellett, közösen valami palackot vagy perzselt tartanak; lábuk alatt áll: „K. et D.“ (talán: szent Kozmás és Dámián?) A körirat pedig „Sigillum oppidi Futtok.“ Mindkét Futakon most magyar, német és szerb lakosság van.

II.

Midőn a Bácska a török hódoltság után ismét Magyarországhoz került, az egész vármegyét fegyverrel szerzett új terület gyanánt a kir. kincstár vagy a kamara foglalta le, melyet azután egyes magasabb rangú katonáknak, vagy érdemesebb polgári egyéneknek szokta eladogatni; a hajdani földesuraknak igényeit nem akarták tekintetbe venni. — Így Futak és elpusztult környéke is kamarai birtokká lett, melyet a kamara 1703-ban mint futaki uradalmat Futak középponttal báró *Nehem* József tábornok és péterváradi várparancsnoknak 24959 frtért adott el örök áron neki és férfitódainak, a leszármazó leányutódai pedig csak visszaváltható zálogképen birhatták.

Ezen uradalom az 1703. évi összeírás szerint 31199 e. frtra becsültetett és a következő részekből állott: Futtak mezőváros 80 házzal; Gyemisfalva 20 házzal, Kúva falu, a várostól 1 órányira, a dunai mocsarak között, 19 házzal; továbbá ezen puszták: Szamatin, Vizics, Kengyela, Dragovo, Petrovác, Irisác, Glozsán. — 1718-ban az uradalomban Futakon kívül már öt lakott hely vagy falu említettik: Kuva, Begecs, Petrovác, Alpár, Piros; mert némely puszta idővel telepítettett. Br. *Nehem* 1713. jul. hóban Péterváradon meghalt és csak 3 leányt hagyott maga után, a kik az uradalmat bérbe adták, 1721-ben gróf *Buttlernek*, azután 1724. ápr. 3. óta gróf *Tsirnhausnak* volt kibérelve. Utóbbinak szigorúsága és nagy nyomása miatt a nép már 1724. jun. hóban a vármegyéhez fordult panaszaival és késznek nyilatkozott 2500 frt földesúri adót fizetni, ha a kir. kincstár alattvalói lehetnek. Erre a király 1726. február 10. elhatározta, hogy a futaki uradalmat a vételár és az instrukció fejében összesen 25 ezer frton visszaváltja. A slávoniai kamarai jószágfőigazgató is utasítást kapott, hogy a péterváradi kamarai tisztartó (provizor) Major által ezen uradalmat azonnal át is vegye; az uradalmi alattvalók pedig 1726. jan. 1-től kezdve 2500 frtot fizessenek a kir. kincstárba (vm. levéltárban.)

A futaki uradalom tehát újra a kir. kamaráé lett, de már egy év múlva ismét urat cserélt.

1727. jul. 20-án maga gr. *Oduyer József* tábornok s eszéki várparancsnok jelenti, hogy ezen uradalmat a kir. kamarától pénzen megvette, és 1728-ban a *Nehem-féle* határok szerint birtokba is vette. — Halála után 1731-ben gr. *Cavriani* Frigyes Lőrinc vásárolta az uradalmat a kamarától; ez évben Futakon kívül még Begecs, Petrovác, Alpár, Piros falvak is említettnek. *Cavriani* 1734-ben 5 ezer rh. frtért *Csupor József* Ádámnak adta bérbe az uradalmat; de ez is terhelte a népet, miért is sokan megszöktek, a miért is *Cavriani* őt 1736. dec. a bérletből kivetette. — 1737-ben az uradalom föld részei vagy pusztái gyanánt részben más nevekkel szerepelnek: Dragovo, Szlokutyán,

Irmovo, Veliki Piros, Kuriakovo, Alpár, Bodony, Glozsán, Kirta, (utóbbit Begecs használta). A falvak pedig: Begecs, Petrovác, Alpárral (ezen utóbbi már nem önálló falu) és Piros. Cavriani Bécsben állandó hivatalt kapván, uradalmát ily távolból nem akarta maga kezelni s azért 1744. febr. 5-én Bécsben 90200 rh. frtért örökáron eladta mácsai *Csernovics* Mihálynak és utódainak. Az uradalom alkatrészeiül fel van sorolva: Futak mezőváros, Begecs, Petrovác és Piros falvak, Szlokutyán, Jo-cindol vagy Jociinvölgye, Szunkalovo, Nagy-Irisác, Kis-Irisác, Demisfalva, Dragovo, Kiszács, Farkashely (az előbbi Kuriakovác), Alpár, Bodony, Kesza, Glozsán, Szellyesmező puszták, továbbá a következő füzesek: Sziget dunai sziget Cserevicseszel szemben, Kuva, Visity, Kirtos, Irmavo, Gakovács, Somolya, Kerngyela és bármily néven nevezendő ide tartozó földrészek (vármegyei levéltár). — 1744. óta tehát a futaki uradalom a *Csernovicsék* birtokát képezte. Ezeknek sok adósságuk volt, Cavriani özvegye szül. Stirk Rozália még 1759-ben is 36 ezer frtot követelt rajtok, a kik akkor másfelé is még legalább 46 ezer frittal tartoztak. — 1766-ban Csernovics György özvegyének ezen uradalomban Monaszterli István volt bérlője. Miképen és mikor került ki a Csernovics család kezeiből a futaki uradalom — még nem tudom. De 1769-ben az már gr. *Hadik Andrásnak* adományoztatott, rendkívüli katonai érdemei miatt, a többi között azon kikötéssel, hogy a kir. szolgálatra szükséges fát az idevaló erdőkből ingyen tartozik kiszolgáltatni. — Hadik 1771. február 19-én Batthyáni Ádám kir. tárnokmestertől 60 ezer frtot vett kölcsön a futaki uradalomra és Cserevicsre, a melyet a kir. kuriától kapott. 1771. március 11-én vette át tényleg Futakon az uradalmat és szeptember 18-án Cserevicsset. — Az uradalom pecsétjét gróf Hadik cimere képezte, melyet alul Hadik tábornok katonai pályáját jelző hadi eszközök, golyók, ágyúk, dobok, zászlók, stb., diszítik. A körülírás: „*Sigillum Domonii Futak 1772.*“

Hadik 1776. szeptember hóban Bácsvármegye főispánjává

neveztetett ki, és most családotul lakott Futakon, a hol 1777-ben pompás kastélyt is kezdett építeni, uradalmát mindenképen felvirágoztatta és mintagazdaságot kezdett. Hadik András 1789-ben mégegyszer vezérelte a sereget a török ellen, de lábán megsérülvén Futakra tért vissza és 1790. március 12-én itt meghalt és itt el is temettetett. (Életéről irt Donoszlovics a Bács-Bodrogh megyei tört. társ. Évkönyvében I. köt. 1885.) Hadik András halála után családja még néhány évig maradt az uradalom birtokában. Mert András második fiának Károlynak fia Frigyes könnyelmű adósságok miatt maga részét eladta gr. *Brunszwik József* országbirónak; András harmadik fia II. András is kénytelenített lemondani a maga jogairól, mire 1801. dec. 16-án mind a két uradalom a futaki és a csereviesi gróf *Brunszwik*nek adatott át; névszerint az előbbi címén Futak mezővárost, Uj-Futák, Begecs, Glozsán, Petrovác, Kiszács, Piros falvak, Alpár, Irmova, Klenovác pusztákat stb. vette át az uj tulajdonos. — A király 1810-ben egyezett belé ezen tulajdonos változásba, és okt. 15-én Szentgáli Ferenc kir. biztos jelenlétében gróf *Brunszwik József* tényleg a birtokba behelyeztetett.

Hadik II. András azonban e lemondást mindig kierőszakolt és törvénytelen álnok dolognak tartotta; lelkén folytonosan rágódott a boszuság, de pört indítani nem akart vagy nem tudott. Midőn azonban 1827. február 20-án gr. *Brunszwik* fiutódok nélkül halt meg, törvényes jogát e két uradalomra ismét feléledtnek tartotta s e jogát fiára *Gusztávra* (a ki 1848/9-ben forradalmi tábornok lett) ruházta. Ez tehát Bács vármegye előtt ünnepélyes tiltakozást és óvást emelt a mostani birtokosok ellen. A vármegye a tiltakozást 1828. február 28-án fogadta el. Hadik azonban nem volt képes az uradalmakat visszaváltani, s így továbbra is a *Brunszwik* család maradt a futaki uradalom birtokában. Először az özvegy szül. *Majthényi Mária Anna* birta özvegyi jogon még 1843-ban is. Két leánya volt *Julia* (báró *Forrai András* neje, 1836. aug. 16. óta özvegy) és

Henriette (gr. Chottek Hermann neje és 1822. ápr. 25. óta özvegy), ezen két özvegy nő birta 1847-ben a futaki uradalmat most Chottek Hermann fiai Ottó s ennek halála után Rudolf.

A futaki uradalom pusztái most másképen vannak tagozva, némely részek új neveket is kaptak. A puszták mai elnevezése a következő: Alpár, Irmova, Vizies, Henrika, Ujpuszta, Ottótanya, Rudolftanya, Mária major.

Iványi István.

Aranyád.

Az Apatin fölött volt régi Aranyos is előfordul Aranyán néven (l. Aranyos II.) mint Bodrog vmegyei helység. Egészen más a szintén Aranyán, de legtöbbször Aranyád névalakokban említett helység, a mai Temerin mellett.

Ennek első említése 1237-ben történik, amidőn t. i. IV. Béla király a Szerémségben Ukurdban, anyja Gertrud királynő gyilkosának Péternek elkobzott birtokaiból a bélakuti (Belaefons) eisztercita apátságot alapítja és ennek többi között még három falut is adományoz Bács vármegyében, a melyek azonban a Bodrogi várhoz tartoztak, a melynek a nagy távolság miatt kevés hasznára lehettek. E három falu neve: Oronati, Coochka és Pyros; ezek évenként bizonyos mennyiségű búzát, baromfit stb. tartoztak az apátság részére a Dunán inneni pétervárad-i templomhoz vinni. — Egy 1267. évi királyi adománylevelé pedig Horbai és Kér földek északi szomszédjai gyanánt a bélakuti apátság három faluját említi, csak másképen írva: Buchke, Pyrus, Aranan névalakokban, a miből kitűnik, hogy a különben érthetetlen Oronati Aranyad-nak olvasandó. A Cochka, vagy inkább Buchke és Futak fölött még létező Piros után is ítélve e három falu a mai Ó-Kér, Temerin és Futak között volt.

Aranyadról több régi adatunk még nincsen, a török defterek sem említik, tehát valószínűleg már a török korszak elején puszta lehetett; mindamelllett emléke és neve folytonosan élt az itt lakó idegen ajkú nép emlékezetében még századok mulva is és Te-

merin körül egy pusztát mindig régi nevén nevezett. Így panaszkodott Bács vármegye 1731-ben, hogy a pétervári várparancsnok önhatalmilag foglalta el ama Aranyad pusztát, a mely 1737-ben is legalább részben Temerin határába tartozott. — Egy bizottság 1783-ban több régi Bács- és Bodrog vmegyei helység hol fekvése iránt hivatalos kutatást tartott és a tanu valloásokból megtudta a tényt, hogy egy Aranyad nevű puszta Temerin határába olvadt, és hogy Temerinnél egy magaslaton 1762-ben is a régi falu templomának romjai voltak, a melyeket az ottani nép ma is Aradnyonszka Klisza, azaz aranyadi templomnak nevez.

Müller 1769. és Reilly 1790. évi térképén is fel van tüntetve Aranyad puszta, Temerintől nyugatra Szireg és Kamendin puszták között.

Az 1880. évi katonai térkép nem jelezi e helyet.

Aranyos I. Ezen Bodrog vármegyei helység neve Aran, Araan, később Aranyan alakokban található.

1318. vagy helyesebben 1322-ben, mint Bátmonostor szomszédja egy villa Aran emlittetik, a mely Ladomeriusé volt; s alatta volt Tárnok falu. (Zichy okm. I. 188. sz.) Ezen Aranban szt. Ulrik tiszteletére templom is volt, a melyet a faluban lévő részbirtokával együtt arani Kuthennak fia Ladomerius 1331-ben a háji káptalan előtt Becsei Imrének adott el. Itt akkor még Desa fia Demeter is részbirtokos volt, valamint Gebesch is (filius Mihaelis filii Vuka); e kettőnek részeit Becsei Imre 1332-ben szintén megvette. — 1340-ben aranyi Ladomer özvegye a háji káptalan előtt ugyancsak Becseinek adja el Aranban levő özv. birtokát. — 1342-ben Imre fia, Tötös volt Aran birtokosa, a hol egy Tóth Péter nevű jobbágya emlittetik, a miből talán a helység magyar lakosságára következtethetni.

1345-ben bajai Pál fia Mihály a háji káptalan előtt Aranban volt részbirtokát szt. Ulrik templomával becsei Tötösnek ajándékozza.

1369-ben Tötös leánya Klára a kalocsai káptalan előtt

Miklós és László nevű fivéreinek nejei, Mago és Klára javára végrendeletet tesz és a még életében kapott leány negyedét az említett sógornőinek hagyományozza t. i. részbirtokait a Bodrog megyei Tóti, Gara, Bénye, Aran és Bwked nevű helységekben.

1366-ban villa Araan birtokosa már Tötös fia László volt, s az róla 1367-ben Lazlou-Aranyana névvel említették s itt 1368-ban bizonyos Gylerth nevű jobbágya volt, a kitől Fel-Szekesőben két lovat vettek el erőszakkal, a miért László az illetők ellen pört kezd.

1406-ban Tötös László bepanaszolja a bátai apátot, hogy a Szeremlyén lakó tisztei, László 13 falujából Bajára a vásárra siető jobbágyait (így Araanból is) elfogták és Szeremlyébe hajtották.

Ezen helység idővel a Kisváradiak birtokába került, a kik a török korszak elején 1574-ben óvást emeltek az ellen, nehogy ily mozgalmas és zavaros időben a király vagy a nádor, az ő birtokaikat másnak adományozza. Névszerint fel is van sorolva a többi közt a Bodrog vármegyében lévő Bátmonostor, Arany, Mátyásháza stb.

Ezen Adatokból világosan kitűnik, hogy ezen Arany Baja alatt Bátmonostor körül keresendő. Bakács esztergomi érseknek Lázár nevű titkárjának 1553-ban újra kiadott térképén, a mely különben még a világtájakat is felforgatja, Baja alatt helyesen van feltüntetve Szeremlye és Bátmonostor a Duna partján. Azonban ezektől éjszakkeleti irányban Madarak, Vorsod és Torankut alatt találjuk a keresett Araj helységet is s mellette nyugatra újra egy Zeremlent. Tehát mégis helyes a viszonyítás, a mennyiben Arany Borsód és Szeremlye közé helyezi.

1640-ben Szalacity és Ricsa (Rigyica) meg Aranyos, Bács vármegyében nádori donatio útján Szombathelyi Jánosé lett. — A török hódoltság alatt a bajai nahijében 1580—82-ben Gorni-(azaz Felső) Aranyos néven említették 31 adózó házzal; 1590-ben pedig 30 házzal csak hogy a zombori nahijében.

Idővel elpusztult, úgy, hogy a török korszak letűntével

mint puszta került vissza a kir. kamarához, a mely azt 1726-ban puszta Vranyes elrontott névalakkal gr. Czobor Márknak adományozta a bajai uradalommal, a melybe ezen puszta is tartozik Baja és Vaskút között. Lipszki 1806-ban kiadott térképén Vaskút alatt tünteti fel „Vranyes-vel puszta Aranyos“ címen.

Aranyos II. Ezen Bodrog vármegyei Baja vidéki Aranyoson kívül még egy másik ily nevű helység volt Bodrog vármegye déli részében Apatin fölött, miért is az előbbire a török defterekben adott Felső (vagy Gorni) név teljesen illik. Ezen alsó falu neve pedig rendszeren Aranyan alakban fordul elő.

Aranyánban 1339-ben két részbirtokos említetik: Aranyani Tamás és Pető csőregi várnagy. Péter egy Mihály fiának részbirtokai voltak Bodrog vármegye chentei, Szt-Márton és Aranyánban; de jogbitorlás miatt birtokvesztésre ítéltetvén, birtokai $\frac{2}{3}$ része Pál országbíróra és $\frac{1}{3}$ része Péter csókokői várnagynak Tamás és Pető fiaira esett. Utóbbiak az aranyáni $\frac{1}{3}$ részöket az országbírónak adták, a ki azt nemsokára Tamásnak adta zálogba; de midőn a bácsi káptalan őt 1342-ben abba bevezetni akarta, akkor óvást emelt Péternek anyja és egy 1327. évi okmánynyal bizonyította, hogy ama részbirtok őt illeti, mire az országbíró azt neki vissza is adta 1342-ben. Aranyán tehát eddig először 1327-ben említetik.

1360-ban a Chemel nemzetségből származó több aranyani birtokos (Thomas filius Vrturber de Aranyan Nicol. Rufus, Nicolaus fil. Thomae, fil. Ladisl. fil. Petri) Bodrog vármegye közgyűlése előtt Aranyán öröklő birtokukban levő egy halasztavuk elfoglalása miatt bevádolták szomszédaikat (Johannem, Petrum et Mihaelem filios magistri Thomae filii Petri). — 1390-ben egy Tórnek és Tóti falvakat illető határpörben e szomszédok közt újra két aranyáni birtokos van főlemlítve, t. i. Georgius Filius Thomae de Aranya és Blasius filius Benedicti de Aranan. — 1391-ben pedig Bodrog vármegye közgyűlésén egy Miklós, Lewkus fia, de Aranyan is szerepel és ez alkalommal egy Aranyanból való Chouth nevű tolvaj fölött is ítélték.

— 1401-ben helységünk Aranian és Apos-Arániana név alatt van fölemlítve (Zichy okm. V. köt. 238—239. lap) Apatinhoz közel és Valfer mellett. — 1423-ban is említetik ezen Aranyán Hetes mellett (Kupuszina határában), így 1448 és 1504-ben Barthan körül (Monostorszeg mellett); ismét Apos-Aranyán névalakban az 1520—22. évi Bodrog vármegyei dézsmalajstromok említik.

Aranyanban egy 1430. évi okirat szerint Horváth Péter is birtokos volt. — Itt volt Maróthi Mátyás is részbirtokos.

1406-ban Czobor Miklós Aranyán és Klód falvakat férjhez menetele alkalmával nővéreinek, Ankónak engedte át, őt illető leányrészü. — De Aranyan hihetőleg csak vétel útján kerülhetett Czobor birtokába, mert Mátyás király csak 1468-ban adományozta Maróthi Mátyás leendő magvaszakadása esetére Czobor Mihály fiainak János, Imre, Mártonnak a Bodrog vármegyei Hetest és részbirtokokat Zaka-, Gergely- és Aranyanban.

A kir. adományozás Maróthi Mátyás halála után érvénybe lépett, mire Mátyás király 1476-ban az adományt megújítja, a Czobor testvéreknek kir. rendeletet is ad a most kapott s felemlített helységekhez, hogy ezek ezentúl a Czoborékat ismerjék el uraiknak. És 1477-ben ellentmondás nélkül a fehérvári káptalan birtokba is vezette Czoborékat. De a király ezen adományozásáról megfélekedzvé, ugyanazon birtokokat a bazini grófoknak is adományozta, miért is a Czoborék 1477-ben emiatt többször ünnepélyes óvást tettek, mire a király is ama birtokokat mind visszaadta. Azonban a bazini grófok ezeket Gábor kalocsai érseknek s általa a kalocsai káptalannak adták, miért is a Czoborék 1478-ban ez ellen is tiltakoztak a bácsi és kői káptalan előtt. 1478-ban említetik Baso de Aranyan, a ki Tolna vármegyei Kölesdben hatalmaskodott. 1483-ban Arathkai Mátyás és Borki András is aranyani birtokosok; Mátyás király alatt egy bácsi kanonok Stefanus de Aranyad, nővérét Dobos Péterhez adván nőül, ennek adja Bodrog vármegyei Aranyad, Kétház és Ordód

helységekben volt birtokainak felét. 1492-ben egy Mih. Aranyos de Aranyad is említettik.

1515. előtt Révai Lászlónak is volt része Aranyanban, mert halála után 1515-ben két leánya és három fia Ulászló királytól új adományul kapják ősi birtokaikat Bodrogban, többi között: Aranyán, Vizmelléki, Rég stb. — 1559-ben pedig Csepel, Korlát, Galetfi és Uszály új donatiót kapják, többi közt Aranyan és László Aranyan-ban.

A török defterek 1590-ben a zombori nahijében négy részben említik a helységet s pedig: Aranyos 20 adózó házzal, Gorni Aranyos (bizonyára a bajai alatt s azért Felső) 30 adózó házzal, Kis Aranyad 12 adózó házzal, Nagy Aranyad 29 házzal (1554-ben csak 1 és 70 körül 4 adózó házzal). Marsiglinek 1690-es években készült térképén is fel van tüntetve ezen Aranyos, csakhogy megrontott névalakban, a mennyiben Apatin fölött a Duna mellett egy Vragnos nevű falut mutat, tehát a mai Kupuszina mellett.

Ezen falu tehát a török korszakot is átélte és mindig megtartotta Aranyos nevét, a mely az itt letelepedett idegen nép száján változott át Vragnosra, az Aranyan és Aranyad névalakkal pedig nem találkozunk; sőt később is 1750-ben Vranysesva és Bukesinovo lakossága Sztapár-ra tététt által, (vm. tört. társ. Évkönyve VII. 107.) miután elpusztult és mint pusztá csatoltatott a szomszéd helységekhez, csak Aranyos neve ismeretes. Így a kir. kamara 1751-ben a Kupuszínára letelepedő új lakosoknak földművelésök gyakorlására éppen Aranyos és a Kis Bresztovác pusztát adja. 1763-ban Cothmann kamarai biztos is említi, hogy Aranyos pusztának egy része Kupuszina falu határához tartozik; ezen pusztának másik része az 1772. évi urbarium szerint Apatinhoz tartozik.

*

Pesty Fr. (Helynévtár I. 9. l.) egy Tóth-Aranyan nevű helységet is említ Bodrog vármegyében a 16-ik században.

Aranyos nevű helységek és puszták több helyen vannak

házánkban, így Baranya, Borsód, Komárom, Heves, Somogy, Szatmár vármegyékben, sőt Szabolcs vármegyében egy Bács-Aranyos is van; (Görög Atlasában) a Komárom vármegyei (vagy csallóközi) már 1097-ben említetik (in Aureo loco).

Iványi István.

Gyaraki idősb gróf Grassalkovics Antal.

Alig van Bácsvármegyének nevezetesebb egyénisége, mint a fennevezett; ő volt a megyének mintegy ujjá teremtője, minthogy tulajdonkép nem annyira József császárnak köszönheti Bácsvármegye ujjászervezését, mint inkább Grassalkovicsnak, mert József csak folytatta, habár célszerűbben és humanusabb alapon, mit Grassalkovics főleg 1763-ik évtől megkezdett. Mint kincstári elnök ő rendszeresítette az urbériséget, ő szabályozta és népesítette Cothman Antal kincstári tanácsos segélyével a nagy terjedelmű kincstári uradalmakat, ő alatta épültek a legtöbb templomok, keletkeztek a legtöbb plébániák és iskolák, a vármegyében az ő befolyása folytán szüntek meg az ugynevezett marosi, tiszai és dunai sáncok, ő alatta lettek a sáncok provincializálása után Szabadka, Zombor és Ujvidék szabad királyi városok. Különösen Zomborban ő építette 1763-ik évben az ugynevezett kincstári adminisztrationalis épületet, ő építette a zombori sörházat, Baján pedig a most városházának átalakított egykori kastélyt, melynek nagytermében három életnagyságu mesterileg festett arckép volt elhelyezve, Mária Theresia királyné, Savoyai Jenő herceg és Grassalkovics Antalnak arcképe. A két első nem tudni hová lett, Grassalkovics arcképe ellenben a történelmi társulat muzeumában őriztetik. Savoyai Jenő herceg, mint a törököktől megszabadítón kívül Grassalkovics érdemli meg leginkább, hogy róla megemlékezzünk, csak utánna jönnek számba József császár, és a vármegye vizeinek levezetői a Kiss fivérek, a kik a Ferencsatorna létesítése által a megye területé-

nek majdnem egy harmadát a vadvizektől mentesítették, egyszersmind a kereskedelmi forgalomnak oly nagy tért nyitottak.

A Grassalkovics család a múlt század elején III-ik Károly király országlása alatt hirtelen tűnt fel, de három nemzedéki virágzás után ép oly hirtelen enyészett el.

A család származása homályba rejtődik. Hízelgői és biográfusai a valót összevegyíték a mesékkel. Némelyek családjának eredetét a Krisakov családtól származtatják, melyből Krisakov Gergely 1405-ben Zsigmond király korában Temes és Zala megyében élt. Ezen állítás szerint a Gergely névből eredett volna a Grassalkovics név, melyre 1584-ik évben a család állítólag Rudolf királytól armalis okiratot kapott.

Mások szerint és ez valószínű is, a család másik mellékneve Horváth volt.

De bár honnan vette eredetét a Grassalkovics család, annyi bizonyos, hogy a XVII-ik század végén a család nagyon kevés, vagy talán éppen semmi birtokkal sem rendelkezett.

Az 1694-ik évben Ürményben született Grassalkovics Antal Pécssett járt iskolába, és a hagyomány szerint oly szegény volt, hogy ott a Ferenci barátok zárdájából hordta haza étkezését, minek emlékéül azon három eszerép edényt, melyben ételét haza hordta, unokája ezüstbe foglalva mutogatta a gödöllői hercegi kastélyba.

Ezen Grassalkovics Antal szorgalma, de mindenesetre kitűnő tehetségei által is magának a legmagasabb polcokra nyitott utat. Pályáját a kincstári ügyészséggel kezdte 1716-ik évben és 1720-ban már a királyi ügyek igazgatója lett, mely hivatalából 1731-ik évi október 31-én III-ik Károly király által királyi személynöknek, és a királyi tábla elnökének neveztetett; e hivatalát egész 1748-ig vitte, mely időközben 1735-ik évben a bárói címet nyerte, 1748-ik évben pedig Mária Theresia királyné kincstári elnökké tette, és valóságos titkos tanácsosi méltóságra emelte, 1751-ik évben megválasztatott koronaőrnek, egyszersmind

a királynő Nógrád vármegye főispánjának és királyi udvari főlovászmesternek nevezte, végre gróffá lön.

Mint kamarai ügyész és a királyi ügyek igazgatója a neoaquistica commissio korában tudta helyzetét felhasználni és főleg a Duna és Tisza közötti területen roppant birtokot szerzett össze, ez által megállapította családjának dúsgazdagságát. Háromszor nősült. Első neje Lang Erzse, Lang Ádám kamarai igazgató leánya és Bajtay István pestmegyei alispán özvegye 1729-ik évben gyermektelenül halván el, másodszor mint királyi személynök Klobusiczky Krisztinát, és ennek elhunytával nővérét Klobusiczky Therésiát vevén nőül, vele 6 leányt és egy fiut: Antalt nemzett.

Végrendeletében majoratust alapított, az első szülött fia részére a gödöllői és hatvani uradalmat, a másodiknak a komjáthi uradalmat a leányok kifizetési terhével. Magvaszakadás esetére Gödöllőn első leánya örökösödik. Hatvant Anna Mária leánya Haller Gábor grófnő kapja, Therésiának ez esetben Debrő, Klárának a bajai uradalom jut.

1727-ik évben a neoaquistica commissio Baját és környékét visszaadta az előbbi ősi birtoku Czobor családnak, melynek akkori feje gróf Czobor Mark Ádám, magyar kir. helytartósági tanácsos és kamarás, ugy Bodrogvármegye főispánja volt. Fia Czobor József, ki mint pazarló tele volt adóssággal, mint a család utolsó sarja, a bajai uradalmat 1742. és 1747-ik évben zálogba adta Vajai báró Lászlónak és Orczy Lőrinenek 14,000 forintért.

Grassalkovics Antal gróf a vármegyében szerzett érdemeiért a kulai uradalmat kapta a királynétól adománykép, melyet azután 1750-ik évben feleserélt a királyné beleegyezésével a bajai uradalommal, kifizetvén a kincstár a rajta fekvő zálogösszeget.

Egyetlen fia II-ik Antal már atyja életében császári kir. kamarás, kir. kincstári tanácsos, Bodrog, később Zólyom vármegye főispánja és valóságos titkos tanácsos volt, végre József

alatt 1784-ik évben az első szülött fiukra szabályozva birodalmi hercegségre emeltetett. Fia III-ik Antal a ki 1771-ik évi szeptember 12-én született, csász. kir. kamarás, valóságos belső titkos tanácsos, Szt.-István rend nagy keresztese és Csongrád vármegye főispánja volt, kinek nejétől herceg Eszterházy Pál leányától gyermek nem születvén, vele a család férfiága sirba szállt, és most csendben nyugosznak mindhárman a Gödöllő melletti kapucinosok besenyői zárdája sirboltjában.

A családra nézve beteljesedett mit egykor egy barát Gödöllőn vig ebéd közt ingerülten hevenyézve jövendölt:

„*Congeries lapidum multis congesta rapinis*

Corruet & raptas alter habebit opes.“

(Ezen annyi rablás által összehordott kőhalmaz — összeomlik és mások fogják élvezni a rablott kincseket.)

A család emléke mindinkább felejdékenységbe megy. Vastag porréteg borítja az elhagyott magányos sírokat, a család pesti palotája a hatvani utcában szemközt a ferenciek temlomával Dreher serfőző által megvéve eltűnt, helyette hatalmas három emeletes divatszerű bérház épült, és ott hol hajdan a büszke hercegi címer díszlett, most Gambrinus sörkirály ütötte fel szomjas tanyáját. Az utolsó herceg emlékét talán leginkább csak az tartja fenn, hogy ő ajándékozta a nemzeti muzeumnak 1841-ik évi szeptember 1-én közbejött halála előtt azon telket, melyen jelenleg a nemzeti muzeum palotája díszlik.

Az idősb gróf Grassalkovics Mária Theresia királynénak állandó kedvence maradt, noha külsejében mindig megtartotta egyszerű tótdiákos kifejezésű modorát, de kortársai igen kedélyes egyéniségnek mondják, ki szerette az élces tréfát; nem dohányzott, szokásból csak üres pipaszárt rágicsált fogai közt, vig társaságban; meghívására a királyné meg is látogatta őt gödöllői kastélyában, hol most is mutatják azon helyiséget, melyben a királynő egykor az éjt tölté. Adomául beszélnek, hogy tréfából forró nyárban szánon vitte a királynét Gödöllőre, mely alkalommal a havat, hintett tört cukor por pótolta. (Ha igaz?)

A család grófi cimere négyfelé osztott vért, az első osztály ezüst mezejében hármás zöld hegyen hátulsó lábain emelkedik egy vörös oroslán kivont karddal, a második és harmadik mezejében kifeszített arany ív és nyíl, felfelé fordítva látható, felette jobbrul csillag, balrul félhold ragyog. A negyedik osztály vörös mezejében párdue áll hátulsó lábain, első jobb lábával kivont kardot tartva. Ezen négy osztályon kívül a vért aljáról annak közepéig piramis alakban egy ezüst osztály nyúlik fel, melynek alapján zöld térről rózsafa nyúlik fel zöld levelekkel és három piros rózsával. A vért közepét egy kisebb paizs foglalja el, melynek arany mezejében Mária Therésia királyasszony nevének vörös színű M. T. kezdőbetűi látszanak. A vért felett grófi korona nyugszik, és azon három koronás sisak áll, a jobb oldalról a vértbeli vörös oroslán, a középsőből egy kékruhás magyar vitéz kivont karddal, a baloldaltól pedig a vértbeli párdue emelkedik ki. Foszladék jobbról ezüstvörös, balról aranykék. A hercegi méltóság elnyerésekor a felső rész még két sisakkal, a közepe a kétfejű sassal bővített meg.

Érdekes és jellemző az özvegy grófnőnek a megye levéltára rendezése alkalmával a levéltári iratok közt feltalált idősb Antal grófnak 1771-ik évi december 1-én közbejött haláláról gyászjelentése Bácsvármegyéhez, melynek tartalma a következő:

„A halálnak bizonyos, de idejének bizonytalan voltára nézve, mikép kellessék minden embernek szüntelen készen várni e világtól való elválást, eleven Példája, kedves Férjem néhai Méltóságos Groff idősbik Grassalkovics Antal ur, Szent István Király Jeles Rendén lévő Nagy kereszties Vitézeknek egyik Tagja, Fölséges Uraink Titok Tanácsa, Magyar Országai Lovász Mestere, és Magyar Udvari Camarának Praesesse, és Nemes Neograd Vármegyének Fő Ispánja. A ki valamint egész életiben, maga Istenéhez való buzgóságát, Fölséges urainkhoz fedhetetlen hiveségét Hazájához; sőt minden Renden levő Hazafiakhoz szeretetét, fő céljának tartotta; Ugy ezen feltételét meg-lett koráig is szüntelen öregbétette, és midőn Karácson Havának első napján,

dellesti négy órakor azokban foglalatoskodott volna, olly csendes halállal vetette végit ezen, majdnem természetté vált kötelességének, hogy tizennégy napi Változási, és bágyodsághi közt inkább elszunyadni, mintsem halálnak keserüségét megkostolni láttatott: Igy tehát első Ádvent Vasárnapján maga ugyan Üdvözetőjének eleibe költözött. De ellenben valamint már akkor a nap enyiszetre közelített: Ugy valóban elenyiszett egyszer's-mint az én, s egyetlen kedves Fiának Groff Iffiabbik Grassalkovics Antalnak s több Maradékinak fényes napjok.

Az léssen ezentúl gyászba borult egyes sorsunknak egy vigasztalása, ha az szegény megholtnak lelkéről ájtatosságiban megemlékezni és éltében hozzája mutatott szíves hajlandóságát hozzám és több Maradékihoz — is bizonyítani méltóztatik a T. N. Vármegye, én állandóan maradok T. N. Vármegyének Igaz szolgálója Árva g. Grassalkovicsné született g. Klobusiczky Terézia.

Gedellő 12. Xbris 1771.“

A vármegyének válasza a gyászjelentésre kelt Baján a generális gyűlésből 1772-ik évi január 7-éről és következőkép hangzik :

„Nagy Méltóságú Groffné nekünk különösen való Nagy Kegyes Asszonyunk !

Mennél jelesebbek valának azon nagy érdemek, melyekkel néhai Nagy Méltóságú Groff idősbik Gyaraki Grassalkovics Antal Ur eő Exellentiaja, Szent István Jeles renden levő Nagy keresztos Vitézeknek egyik Tagja, Fölséges Urunk Titok Tanátsa, Magyarországi Lovászmester, s Magyar Udvari kamarának Praesesse, és Nemes Nográd Vármegyének Főispánja, Exellentiadnak boldog emlékezetű Kedves Férje, egész Hazánk ékes-ségére és dicsőségére szüntelen fényeskedett, annál szinte nagyobb szomorúságot és fájdalmat okozott azon bús hir, mellyet Exellentiadnak az közelébb mult Esztendőben December havának 12-ik napján költ gyászos tudósításából érteni kényszeri-

tettünk, tudni illyik fentitulált Méltóságnak most említett holnapnak első napján történt kimulása.

Elfelejthetetlen azon nagy vesztség nekünk, kik minden alkalmatosságokban ő Exellentíája különös hozzánk mutatott kegyességével dicsekedhetünk. Nem is fogja az mindent megemésztő időknek késő folyása szivünkéből tapasztalt nagy úri fávornak és grátiának emlékezetét kitörölni. Megvalljuk bizonyára, hogy ezen szomorú esetből áradozó fájdalomknak enyhítését alig lehetne találnunk, ha csak az Mennyei Urnak még foghatatlan és az egész halandó nemzetségnek szemei előtt örök homályban elrejtett rendelésén elménket meg nem nyugosztalnánk, remélvén, hogy Isten eő sz. Felsége már az boldogul ezen árnyék világból kiköltözött ájtatos Lelkét, azon minden időn, ezen földön tündöklő keresztényi Jóságos tetteinek és Erkölesinek elkészített örökké tartandó mennyei boldogsággal megajándékozta legyen. Nints is egyéb hátra, hanem hogy Exellentíád is, kinek kimondhatatlan szíve fájdalomában magunk is nagy részt veszünk, nagy Bölcsessége szerint elméjét az megváltozhatlan, mindazáltal minden koron, ámbár rejtett utakon tulajdon javunkra célzó rendeletein az Mennyei Felségnek velünk megnyugtani méltóztassék, a ki is minden bizonnal Exellentíádnak békességes türését atyai kegyelméből napról-napra újabb vigasztalásokkal fogja megkoronázni.

Melyet midőn szívbeli kívánsággal óhajtanánk kegyességednek alázatossággal ajánlottak szüntelen tartandó tökéletes tisztelettel vagyunk Exellentíádnak alázatos szolgálai Bács Vármegyének rendjei.“

Grosschmid Gábor.

Címeres nemes-levelek Bács-Bodrogh vármegye levéltárában.

I. Eredeti címer-levelek.

1. *Pertits István* (de Vámos). I. Ferdinánd királytól. Kelt

Bécsben, 1561. szept. 14-én. A kihirdetésre vonatkozó jegyzet elmosódott és olvashatatlan. Eredeti, függő pecséttel.

2. *Császár* Imre. III. Ferdinánd királytól. Kelt Bécsben, 1646. ápril 24-én. Kihirdették Esztergomban, 1647. Eredeti, függő pecséttel.

3. *Kerbovác* Mátyás. III. Ferdinánd királytól. Kelt Pozsonyban, 1647. október 10-én. Kihirdették Szt-Miklóson (Sopron vm.), 1651. Eredeti, függő pecséttel.

4. *Tesmer* Miklós. III. Ferdinánd királytól. Kelt Pozsonyban, 1649. máj. 10. A kihirdetés éve 1649. A kihirdetés helye ki van szakítva. Eredeti, a pecsét hiányzik.

5. *Tessák* Dániel. III. Ferdinánd királytól. Kelt 1649. aug. 3. Kihirdették Nyitrán, 1651. Eredeti, függő pecséttel.

6. *Groczy* Ábrahám. III. Ferdinánd királytól. Kelt Bécsben, 1651. máj. 19-én. Kihirdették Posonokon (Nógrád vm.), 1651. és Simontornyán (Tolna vm.) 1765-ben. Eredeti, függő pecséttel.

7. *Floris* János. I. Lipót királytól. Kelt Bécsben, 1665. ápril 24. Kihirdették Szendrőn (Borsód vm.) 1665. Eredeti, a pecsét hiányzik.

8. *Schepanovits* Mihály. I. Lipót királytól. Kelt Bécsben, 1669. márc. 16-án. Kihirdették Vág-Újhelyen (Nyitra vm.), 1669. Eredeti, függő pecséttel.

9. *Zavidoczky* Pál (de Árva). I. Apafi Mihály erdélyi fejedelemtől. Kelt Fogarasban, 1673. márc. 4. Kihirdették Vajdahunyadon (Hunyad vm.), 1676. Eredeti, függő pecséttel.

10. *Parajos* István. I. Lipót királytól. Kelt Bécsben, 1675. július 21-én. Kihirdették Kassán (Abauj vm.), 1676. Eredeti, a pecsét hiányzik.

11. *Káloy* András. I. Lipót királytól. Kelt Pozsonyban, 1686. május 18. Kihirdették Pozsonyban, 1686. Eredeti, a pecsét hiányzik.

12. *Ágner* János. III. Károly királytól. Kelt Bécsben, 1714. nov. 18. Kihirdették Győrött, 1714. dec. 22. Pesten, 1715. Eredeti, függő pecséttel.

13. *Bukvith* Illés. Mária Terézia királynőtől. Kelt Bécsben, 1741. okt. 28-án. Kihirdették Baján (Bács-B. vm.), 1742. Eredeti, függő pecséttel.

14. *Kövesdy* Márton. Mária Terézia királynőtől. Kelt Bécsben, 1747. január 2. Kihirdették Nagy-Kállóban (Szabolcs vm.), 1748. Eredeti, függő pecséttel.

15. *Ábrahámovits* Velimir. Mária Terézia királynőtől. Kelt Bécsben, 1751. március 1. Kihirdették Szivacon (Bács-B. vm.), 1751. okt. 5. Eredeti, függő pecséttel.

16. *Kováts* József. Mária Terézia királynőtől. Kelt Bécsben, 1755. október 6-án. Kihirdették Baján, 1756. Eredeti, függő pecséttel.

17. *Péchy* Ferenc. Mária Terézia királynőtől. Kelt Bécsben, 1756. május 11. Kihirdették Baján, 1756. junius 28. Eredeti, függő pecséttel.

18. *Polyák* Antal. Mária Terézia királynőtől. Kelt Bécsben, 1757. július 18. Kihirdették Baján, 1757. nov. 24. Eredeti, függő pecséttel.

19. *Stanissavlevits* Döme. I. Ferenc királytól. Kelt Bécsben, 1792. július 26. Kihirdették 1792. nov. 20. Zomborban. Eredeti, függő pecséttel.

20. *Csillagh-Sternáth* Lipót. I. Ferenc királytól. Kelt Bécsben, 1800. aug. 1. Kihirdették Baján, 1801. Eredeti, függő pecséttel.

21. *Josits* Balthazár. I. Ferenc királytól. Kelt Bécsben, 1804. szept. 14-én. Kihirdették Zomborban, 1805. Eredeti, függő pecséttel.

II. Hiteles másolatok.

1. *Forján* Imre III. Ferdinánd királytól Pozsonyban, 1655. máj. 15-én nyert nemes levelének másolata. Kiadta Tolna vármegye, Simontornyán, 1739. jun. 17-én.

2. *Heinrich* János Mária Terézia királynótól Bécsben, 1759. dec. 28-án nyert nemes levelének másolata. Kiadta a panonhalmi convent 1778. aug. 27-én.

3. *Fülöpp* Imre I. Lipót királytól Pozsonyban, 1659. aug. 14-én nyert nemes levelének másolata. Kiadta Nyitra vármegye 1794. aug. 20-án.

4. *Georgievits* Diván I. Ferenc királytól Bécsben, 1795. márc. 9-én nyert nemes levelének másolata. Kiadta Bács-B. vm. 1795. aug. 17-én.

III. Nemesi bizonyítványok.

1. *Heinrich* Miksa (de Malaise). Kiadta I. Lipót király Bécsben, 1697. okt. 21-én.

2. *Stvrteczky* Mihály és József. Kiadta Pozsony vmegye, Szempeen, 1744. július 6-án.

3. *Volarich* István és Ferenc (de Felső-Lukavec). Kiadta a turopolyai kerület grófja, Kurilovecen, 1753. febr. 14.

4. *Dancs* Márton. Kiadta Veszprém vmegye, 1774. nov. 28. Veszprémben.

5. *Heinrich* Jakab. Kiadta Fehér vmegye, Székesfehérváron, 1789. jan. 12.

6. *Heinrich* Jakab. Kiadta Bács-Bodrog vmegye, Zomborban, 1831. június 6-án.

7. *Karácsonyi* József és Pál. Kiadta Csanád vmegye, Makón, 1831. ápril 15-én.

8. *Gyarmathy* József. Kiadta Győr vmegye, Győrött, 1834. nov. 22-én.

9. *Galambos István, András és János.* Kiadta Heves vm., Egerben, 1842. szept. 26-án.

10. *Török-Szt. Andrassy István.* Kiadta Győr vm. Győrött, 1805. szeptember 19-én.

Közli: *Dudás Gyula.*

Bács-Bodrogh vármegye történelmi társulatának közgyűlési jegyzőkönyve 1892. ápril hó 19-én.

Jelenlevők: Schmausz Endre alispán ur elnöklete alatt, Mihályi János, Czirfusz Ferenc, Schlagetter Gyula, dr. Molnár István Lajos, Bittermann Nándor, dr. Rátai József, Frankl István társ. tagok, dr. Grüner Samu társ. ügyész, Pozsonyi Béla társ. pénztáros, Grosschmid Gábor társ. első- és dr. Dudás Gyula másod-titkár.

1. Elnök üdvözölvén a jelenlevőket, a közgyűlést megnyitja és felhívja a társ. első titkárt, hogy évi jelentését terjessze elő:

A lefolyt 1891. évre vonatkozó titkári jelentés felolvastatván, egész terjedelmében tudomásul vétetett s egyuttal a társ. első titkár urnak a társulat ügyeinek vezetése körül tanusított érdemeinek elismerése mellett köszönet nyilvánított mindazoknak, a kik a társ. gyűjteményeit adományaikkal gyarapították, miről az illető adományozók a titkárság útján értesítendők.

2. Bemutattatik a társulat 1891. évi számadása és a számvizsgáló bizottság jelentése:

A bemutatott számadások szerint a múlt évi jövedelem kitett 322 frt 20 krt, a kiadás pedig 341 frt 95 krt, hozzáadván a bevételhez az 1890. évi maradékot 315 frtot, és ebből levonván az évi kiadást, marad 1891. évre pénztári maradvány 295 frt 25 kr, mi tudomásul vétetik s miután a számvizsgálóbizottság jelentése szerint a múlt évi számadások helyeseknek találtattak, a választmány javaslata alapján a felmentvény e számadásokra nézve a társ. pénztárosnak kiadatik.

Egyuttal a közgyűlés által átvizsgált tagdíj-hátralékokból összesen 479 frt töröltetni határozattatik. A törlendő tagok bemutatott névjegyzéke,

valamint a kimutatott és törlésbe hozandó tagdíjak jegyzéke a pénztárnoknak kiadandók.

3. Folytatólag bemutatattik a társ. választmánynak javaslata 1892. évi költségvetési előirányzatra nézve:

A választmány javaslata elfogadtatván, az előirányzat az 1892. évre a következőleg állapittatik meg:

a) Bevétel az 1892. évre: 350 frt 15 kr, és pedig mult évi készpénzmaradvány 40 frt 13 kr, évi tagdíjak 300 frt, tőke-kamat 10 frt 2 kr, összesen 350 frt 15 kr.

b) Kiadás az 1892. évre 350 frt, és pedig az évkönyv nyomtatására 260 frt, posta küldeményekre 15 frt, titkári átalányra 50 frt, előre nem látott kiadásra 25 frt, összesen 350 frt.

4. A társ. ügyész jelentést tesz a kintlevő követelésekre és ennek kapcsán az alapszabályok megfelelő módosítására nézve:

A jelentés tudomásul vétetvén, az alapszabályok idevonatkozó részeinek módosítása egyelőre elhalasztatni rendeltetik, jövőre nézve pedig az újonnan belépő tagok számára oly aláírási iver kibocsátása határoztatik, a melyen jelezve van, hogy a belépés 3 évre kötelező és hogy a belépő tag eshetőleges hátralékainak behajtására nézve aláveti magát a zombori közs. bíróságnak. Az ekként kiállítandó aláírási iver megszerkesztésével a társ. ügyész és pénztáros bizatnak meg.

5. Az előre bejelentett indítványok körül:

a) Elnök előterjeszti a társ. választmány indítványát Császka György kalocsai érseknek tiszteletitaggá való választása iránt, ugy dr. Ognjanovics Illés orvosnak a rendes pártoló tagok közé történendő felvételét ajánlja:

Az indítvány lelkesen fogadtatván, Császka György kalocsai érsek egyhangulag tiszteleti taggá választatik s erről az elnökség által megfelelő módon értesittetni rendeltetik, egyszersmind dr. Ognjanovics Illés a rendes pártoló tagok sorába felvétetik.

b) Előterjesztetik Kármán József tár. tag indítványa a társ. közgyűlés helyének változtatása iránt;

Az indítvány tudomásul vétetik, de mivel az alapszabályok ez irányban kellőkép intézkednek, mint felesleges, félretétetni határoztatik.

c) Dr. Molnár István Lajos szóbeli indítványt tesz a társulati kirándulások ügyében:

Az indítvány tudomásul vétetik oly határozattal, hogy jövőben, a mennyire a társulat viszonyai engedik, kirándulások is fognak tétetni.

6. Elnök bemutatja a társ. első titkár által a társulati tagok folyó évre készített névjegyzékét:

A bemutatott névjegyzék kellő eljárás végett a társ. pénztárosnak kiadatik.

7. Végül bemutattatnak a felolvasásra kijelölt dolgozatok:

Felolvastatott Iványi Istvánnak „Futak és a futaki uradalom“ és dr. Dudás Gyulának „Bács vármegye sérelmei“ című tanulmányai, melyek az évkönyvben kinyomatni rendeltetnek.

Egyéb tárgy nem lévén, elnök — miután a jegyzőkönyv hitelesítésére a jelenlevők közül Mihályi Jánost és dr. Grüner Samut kéri fel, — a közgyűlést berekesztettnek nyilváníja.

Kmft.

Grosschmid Gábor,
társ. titkár

Bács-Bodrogh vármegye történelmi társulatának titkári jelentése 1891-ik évről.

Tisztelt közgyűlés!

A lefolyt 1891-ik év mint a vármegye történelmi társulata fenállásának nyolcadik, a harmadik három évi cyklus második éve szinte nem volt kedvező a társulat vagyona gyarapítására nézve, mert a tagok évi díja ismét csak gyéren, a tagdíjak hátraléka pedig a társulati ügyésznek a hátralékok beküldésére lett felszólítása dacára még gyérebben folytak be, és eredményre már azért sem vezethetett, mert az alapszabályok 9. §-ának a külvő követelések behajtására nézvesti rendelkezése, hiányos és oly költséges, hogy az sikeres eredményhez nem vezethetvén, annak módosítása szükségessé válik.

A pártoló tagok száma a lefolyt évben csak dr. Ognyanovics Illés orvos és lapszerkesztővel szaporodott, ellenben több tagnak kilépése, halálozása és valószínű kitörlése által, a most lefolyó évre annyira megfogyand, hogy habár a működő tagok száma érintetlenül is hagyható, a pártoló tagok száma mindenesetben 100-on alól leend.

Ennek következtében az átvizsgált évi számadások szerint, a mult 1890-ik évi tőke illetőleg pénztár maradék volt 315 frt, ehhez hozzáadván az 1891. évi bevételt 322 frt 20 krt, az összes bevétel az év végével volt: 637 frt 20 kr, melyből levonván az évi kiadást 341 frt 95 krt, az 1891-ik év végével a pénztári maradék a tőkékkel együtt 295 frt 25 kr.

És pedig tagdíj fejében befolyt a mult évben 249 frt, jövő évi befizetés fejében 21 frt, végre mint egyéb járadékok 25 frt 25 kr, összesen tehát 295 frt 25 kr.

Ebből a takarékpénztárban elhelyezve van 255 frt 12 kr, a pénztárban pedig mint készpénz létezik 40 frt 13 kr.

Ezen szerény eredményű anyagi állapot felett, csak a társulatnak szellemi fejlődése vigasztalhat, mely bizonyára idővel meghozandja gyümölcsét.

Ugyan is a társulatnak most lefolyó nyolcadik évében két ténykörülmény érdemli meg különös figyelmünket, mely a társulat szellemi haladására a legnagyobb befolyással leend, és pedig a vármegye régi levéltárának rendezése, ugy a vármegye monografiájának megírása.

A vármegye alispánja, társulatunk érdemes elnöke részéről még 1889-ik évi kezdeményezése folytán, a vármegye törvényhatósági bizottsága azon évi június 28-án 450. sz. a. hozott határozatával a régi, a szerbek által szétdult megyei levéltárnak rendezését elrendelte, mely határozata a belügyminiszterium által is jóváhagyatván és a kellő költségek is engedélyeztetvén, előbb Iványi István, később dr. Dudás Gyula által a rendezés meg is kezdetett, mely nem várt eredményhez vezetett, mert dacára, hogy az egész levéltár feldulatott, mindazáltal az összedult iratok között régi, és fontos okiratok, és egyéb más iratok fedeztettek fel, melyek a vármegye multjára nézve nagy fontossággal bírnak.

A monografia megírását illetőleg pedig a vármegye bizottsága mult évi október 6-án a monografiának nemcsak megírását határozta el, de költségeinek fedezése tekintetéből $\frac{1}{3}\%$ pótdadót is vetett ki, egyzersmind egy monografiai bizottságot szervezett, mely felügyelő és szerkesztő bizottságot alakítand, melyre nézve a társulati választmány az elnökség felhívására véleményes jelentését immár elkészítette és így az ügy jelenben végleges eldöntés alá jön.

A kultársulatok folyóirataira és évkönyveire nézve van szerencsém jelenteni, hogy azok a társulat évkönyve füzeteivel folytonos esérébe állanak és viszonyosan pontosan átküldetnek.

Az adományokat illetőleg jelenthetem, hogy a gyűjtemények osztályai folytonosan szaporodnak. Különösen a régészeti osztály örvendhet szaporodásnak, így Schwerer János társulati tag értékes praehistorikus edényekkel, dr. Thim József pedig ritka tengeri kagyló kövesülésekkel, melyek a Szalankameni hegyesucsán találtattak, és melyek sósvizű tenger egykori ottlétét bizonyítják, szaporították a gyűjteményeket, azon felől Thim József három Titelben talált római érmet, Latinovics Géza egy XX dináros Rákóczi-féle érmet, végül Husvét Károly egy bizanci érmet küldött be.

A beküldött könyvek közül felemlitem Budapest fővárosnak küldeményét: A város régiségeinek 3-ik füzetét, továbbá a kovili zárdá főnökének Gyorgyevics Mironnak szerb nyelven irt klastroma történetének magában foglaló monografiáját, mi annál örvendetesebb, mert tanuságot teszen, hogy a szerb írók is kezdenek magyarországi történeti tárgyakkal foglalkozni. Továbbá Bittermann Nándor adományát, mely áll a „Bácska“ című lap 1891. évi folyamának összes számából, ugy a nyomdájában megjelent összes nyomtatványaiból. Végül megemlítem még azon 24 centiméter magas cserép korsót, melyet Ullrich Vince zombori építész küldött be a társulat gyűjteménye részére. A korsó igen csinos alaku, tökéletesen ép, és valószínűen török eredetű, találatott az pedig a bezdáni köruton a Weidinger háza előtt, a sánc tisztítása, illetőleg szabályozása alkalmával egy méternyi mélységben.

Záradékul van szerencsém még jelenteni, hogy a társulat muzeumi helyiségét, mely a megye székháza földszintén van, felcserélendi, egy másik tágasabb helyiséggel, mely a székház északkeleti sarka második emeletében létezik.

Minekelőtt jelentésemet befejeztem volna, nem hallgathatom el köszönetemet kifejezni a magam mint a társulat nevében is, azon lelkes kis körnek, mely a nagy közönség közönye közepette is, nem szünt meg ernyedetlen buzgalommal működni a megyei történelem terén, és a mennyire lehetséges annak multját felderíteni, és így lehetővé tette, hogy a társulat évkönyveinek tartalomdús füzetei egész éven át megjelenhettek.

Zomborban, 1892. évi ápril 19-én.

Grosschmid Gábor,
titkár.

Bács-Bodrogh vármegye történelmi társulata tagjainak névjegyzéke 1892-ik évre.

Alapító tagok: 1. Balla Pál ügyvéd, lakhelye Ujvidék. 2. Gróf Zichy Nep. János nagybirtokos l. Budapest. — *Tiszteletbeli tagok:* Császka György kalocsai érsek ő exellentiaja l. Kalocsa. 2. Oltoványi Pál prépost l. Szeged. 3. Szentklárai Jenő akadémiai tag l. Török-Becse. — *Működő tagok:* 1. Dr. Badiés Ferenc tanár l. Budapest. 2. Balázs Imre ny. tanár l. Szabadka. 3. Bieber Gyula pénzügyi fogalmazó l. Zombor. 4. Csirics Izidor patriárkai titkár l. Karlovic. 5. Drescher Rezső ügyvéd, lapszerkesztő l. Baja. 6. Dr. Donoszlovits Vilmos orvos l. Zombor. 7. Dr. Dudás Gyula titkár l. Zombor. 8. Erdélyi Gyula városi aljegyző, lapszerkesztő l. Baja. 9. Erdújhelyi Menyhért segédlelkész l. Ujvidék. 10. Frankl István ny. gimnáziumi igazgató l. Szabadka. 11. Fridrik Tamás tanító l. Ada. 12. Gräft Nikáz segéd-tanfelügyelő l. Zombor. 13. Dr. Gertinger Pál városi tanácsnok l. Zombor. 14. Grosschmid Gábor ny. kir. törvszéki bíró l. Zombor. 15. Hubert Hermann tanító l. Szabadka. 16. Iványi István gimnáziumi tanár l. Szabadka. 17. Jung Ferenc tanító l. Batina. 18. Dr. Kanyurszky György theologiai tanár l. Budapest. 19. Kuzmiák Sándor tanító l. Keresztur. 20. Dr. Lovászy Márton árvaszéki ülnök l. Zombor. 21. Dr. Molnár Gyula ügyvéd, lapszerkesztő l. Zombor. 22. Dr. Molnár István Lajos tanár l. Zombor. 23. Piukovits Ödön kir. táblai bíró l. Szeged. 24. Pozsonyi Béla megyei számvevő l. Zombor. 25. Schwerer János ny. pénzügyőri igazgató l. Zombor. 26. Steltzer Frigyes lelkész l. Kiszács. 27. Szebenburger Károly tanár l. Szabadka. 28. Dr. Thim József megyei járásorvos l. Titel. 29. Tormásy Gábor plébános l. Katymár. 30. Városy Tivadar gimnáziumi igazgató l. Ujvidék. — *Pártoló tagok:* 1. Ada község. 2. Dr. Alföldy Gedeon kir. közjegyző l. Zombor. 3. Armbruszt Péter plébános l. Német-Palánka. 4. Arnold Antal községi jegyző l. Almás. 5. Barthal József takarékpénztári igazgató l. Zombor. 6. Bende Imre megyei püspök l. Besztercebánya. 7. Bende József apát-kanonok l. Kalocsa. 8. Bittermann Nándor könyvnyomdatulajdonos l. Zombor. 9. Boromisza János polgármester l. Zenta. 10. Boromisza Tibor apát-plébános l. Jankovac. 11. Blumenthal János telekkönyvvezető l. Zombor. 12. Dr. Csihás Benő polgármester l. Zombor. 13. Csirák József községi jegyző l. Kis-Hegyes. 14. Czirfusz Ferenc kir. tanácsos, tanfelügyelő l. Zombor. 15. Csupor Gyula főszolgabíró l. Német-Palánka. 16. Dalmay József ny. pénzügyi tanácsos l. Zombor. 17. Deák Zsigmond főszolgabíró l. Almás. 18. Eigl

József esperes-plébános l. Uj-Futtak. 19. Fischer Nándor községi jegyző l. Gajdobra. 20. Dr. Fleischer Simon járásorvos l. Zsablya. 21. Fratricse-vits János földbirtokos l. Kis-Hegyes. 22. Dr. Grüner Samu ügyvéd l. Zombor. 23. Dr. Guln György ügyvédi kamara elnöke l. Szabadka. 24. Gimnáziumi könyvtár Szabadka. 25. Haverda Mátyás tanár l. Szabadka. 26. Dr. Holländer Adolf orvos l. Jankovác. 27. Hoffman Amália képezdei igazgató l. Szabadka. 28. Jankováci olvasókör. 29. Kameniczky Sándor megyei járásorvos l. Ujvidék. 30. Karácson Gyula megyei főjegyző l. Zombor. 31. Kármán József lelkész l. Uj-Verbász. 32. Krappenheim József plébános l. Veprovác. 33. Keszler Mátyás plébános l. Bajsa. 34. Kleiner Adolf esperes-plébános l. Hajós. 35. Kiskéri olvasó-egylet. 36. Koch József lelkész l. Kis-Kér. 37. Kovalszky Lajos gymn. igazgató-tanár l. Uj-Verbász. 38. Korosy Emil lelkész l. Szabadka. 39. Kozma László ügyvéd l. Zombor. 40. Lakatos Péter községi jegyző l. Temerin. 41. Latinovits Ernő orsz. képviselő l. Árpád-utca 6. Budapest. 42. Latinovits Géza földbirtokos l. Borsód. 43. Lukásevits István városi tanácsnok l. Zenta. 44. Mallin Károly községi jegyző l. Obrovác. 45. Matkovits Lajos főszolgabíró l. Zenta. 46. Melkay György birtokos l. Szabadka. 47. Mihájlovics Miklós ny. kuriai alelnök l. Zombor. 48. Mihályi János megyei árvaszéki elnök l. Zombor. 49. Mokossay Mátyás plébános l. Szabadka. 50. Nemzeti Kaszinó Szabadka. 51. Dr. Ognjánovics Illés orvos l. Ujvidék. 52. Ó-Morovica község. 53. Papp Antal városi tanácsnok l. Zenta. 54. Pártos Gyula építész l. Budapest. 55. Dr. Pavlovits Simon m. járásorvos l. Zombor. 56. Payerle János községi jegyző l. Bulkesz. 57. Polgári kör Temerin. 58. Dr. Rátay József megyei főorvos l. Zombor. 59. Rohonyi Gyula ügyvéd l. Ujvidék. 60. Sándor Béla főispán l. Zombor. 61. Schlagetter Gyula megyei főügyész l. Zombor. 62. Schmausz Endre alispán, l. Zombor. 63. Schenk Antal községi közgyám l. Ada. 64. Schneeberger János lelkész l. Uj-Verbász. 65. Zsigmond Göntér községi jegyző l. Ó-Soóvé. 66. Dr. Spitzer Mór tb. megyei főorvos l. Zombor. 67. Széchényi József kir. törvészéki elnök l. Zombor. 68. Szekfü György városi főjegyző l. Zenta. 69. Szemző Gyula földbirtokos l. Zombor. 70. Dr. Szemző Mátyás földbirtokos l. Kernyaja. 71. Szilágyi Mór ügyvéd l. Zombor. 72. Sztankovics Miklós szerb vasuti igazgató l. Belgrád. 73. Tessényi István közs. jegyző l. Bulkesz. 74. Tipka Antal tanár l. Szabadka. 75. Ujvidéki kaszinó. 76. Ujvidéki főgymnázium. 77. Ujvidéki ipariskola. 78. Válies János kanonok-plébános l. Madaras. 79. Valihora Ágoston érseki titkár l. Kalocsa. 80. Városv Gyula kanonok, papnöveldei igazgató l. Kalocsa. 81. Vojnics Imre földbirtokos l. Szabadka. 82. Zomboresevics Vince orvos l. Szabadka. 83. Zsigmond Gyula jegyző l.

Piros. — Összevadás: Alapító tag 2. Tiszteletbeli tag 3. Működő tag 30. Pártoló tag 83. Összesen 118. Az az egy száz tizennyole.

Grosschmid Gábor,
társulati titkár.

Bács-Bodrogh megye szerb történelmi irodalma.

(Folytatás.)

1899. évfolyam.

Polemika u magjarskoj književnosti zbog lepih srbkinja u Bačkoj. (Polemia a magyar irodalomban a bácskai szerb nőkről.) 63. l.

Pozorište u Novom Sadu godine 1839. (Az ujvidéki színház 1839.) 544. l.

Jedna pogibija titelskih Šajkaša god. 1840. (A titeli csajkások veszedelme 1840.) Gyukics S.-tól. 75.

Begeč, zemlyopisno — iztórička crta. (Begecs, földr. tört. rajz.) Irta M. Gy. 362. l.

Novi Sad u staro vreme. (Ujvidék hajdan.) 64. l.

1891. évfolyam.

C. kr. titelski Šajkaši i začetak rumunske drvarske flotile. (A titeli es. és kir. csajkások, stb.) Gyukics S. 327. lap.

Imenik novosadskih graničara od 1722. (Az ujvidéki graničárok névsora 1722.) Irta Érdujhelyi Menyhért. 414. l.

Novosadski graničari. (Az ujvidéki graničárokról.) Irta Érdujhelyi Menyhért.

Na belešku: Jedna bačka opština, koja je izčezla. (Észrevétel, egy eltűnt bácskai községről). 30. sz.

Ezen kívül a főnndicsért folyóirat időről-időre több érdekes történeti jegyzetet közöl, melyek jobbára a bácsmegyei szerbek multjára vonatkoznak, részint magyar és német munkákból vesz át egyet mást; az egészet érdekesen jellemzi a szerbeknek nemzetiségök jelesei iránt tanusított tisztelete.

Tartalom:

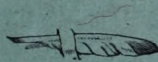
I. Bács vármegye sérelmei 1741—1751. Irta: dr. Dudás Gyula	53. lap.
II. Futak és a futaki uradalom. Irta: Iványi István	62. lap.
III. Aranyád. Irta: Iványi István	72. lap.
IV. Gyarakai idősb gróf Grassalkovics Antal. Irta: Grossechmid Gábor	78. lap.
V. Címeres nemes-levelek Bács-Bodrogh vármegye levéltárában. I. Eredeti címer-levelek. II. Hiteles másolatok. III. Nemesi bizonyítványok. Ismerteti: dr. Dudás Gyula	84. lap.
VI. Bács-Bodrogh vármegye történelmi társulatának közgyűlési jegyzőkönyve 1892. évi május hó 19-én	88. lap.
VII. Bács-Bodrogh vármegye történelmi társulatának titkári jelentése 1892. évről. Grossechmid Gábor titkártól	90. lap.
VIII. Bács-Bodrogh vármegye történelmi társulata tagjainak névjegyzéke 1892. évre	93. lap.
IX. Bács-Bodrogh vármegye szerb történelmi irodalma. (Folyt.)	95. lap.

A BÁCS-BODROGH VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT TULAJDONA.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

BÁCS-BODROGH VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI :

GROSSCHMID GÁBOR,
TÁRSULATI TITKÁR.

❧ VIII. ÉVFOLYAM. III. FÜZET. ❧

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

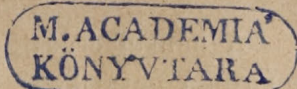

ZOMBOR
BITTERMANN NÁNDOR KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBÓL.
1892.

A BÁCS-BODROGH VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT TULAJDONA.

Bodrog.

Irta: Iványi István.

Béla király névtelen jegyzőjének előadása szerint Árpád honszerző seregével egész Títel vidékéig eljutván, visszatért a *bodrogi részekre* és a Vajas folyó mellett ütött tábort, maga pedig *Bodrog várában* pihent meg. — Kétségtelen, hogy a magyarok készen találták vidékünkön ezen várat, úgy mint Bács, Arad, Csongrád várakat is, melyek alatt nem kell okvetlenül téglalapítményeket érteni, és a melyeknek régiségük és nevük is a mellett tanuskodik, hogy a honfoglalás előtti korban itt lakott szláv eredetű népeknek köszönhetik létüket. De vajjon miféle néptörzs lakhatott akkor itten? Safarik véleménye szerint a *bodrikok* (obotrites) telepedtek volt itten le. S így a magyarok vagy róluk nevezték el ezen várat Bodrognak, vagy pedig a már akkor használt Bodrog névével együtt vették át. Azonban feltűnő, hogy Zemplén vármegyében is találkozunk egy Bodrog nevű folyóval. Arad mellett, a várostól nyugatra is van egy Bodrog nevű falu, s evvel szemben a Maros túlsó oldalán, Temes vármegyében is egy *Uj-Bodrog*. Sőt Somogy vármegyében, a kaposi járásban is találunk még egy Bodrog folyót s mellette hasonló nevű falut, a mely már 1449-ben említetik. Egy Bodrog megye nevű birtok pedig 1330-ban, Baranyában volt.

A Bodrog név tehát meglehetősen el van terjedve az országban, és nemcsak folyók, tavak, helységekre alkalmaztatik, hanem még 1240 körül és 1308-ban épen személy név is volt s ez ókból a *bodrikoktól* való származása kétségbe vonható.¹⁾

A *Bodrog közt* alkotó Zemplén vármegyei nagy Bodrog folyó nevét először, a zastyi apátságnak 1067. év körül kelt alapító oklevele említi. Szt-István királynak a veszprémvölgyi görög apácáknak 1025-ben adott adománylevelében felsoroltatik egy *Podrog* falu, ennek azonban Bodroghoz semmi köze, a mennyiben az Veszprémben levő Podrog falut, vagy pusztát illeti.

¹⁾ Ortvay. Magyarország régi vízrajza. I. köt. 140.

A minket érdeklő a Duna melletti Bodrognak oklevelekben előforduló névalakjai: Bodrog, Bodrugh, Budroch, Budruk stb. — Ezen Bodrog, mint erősített hely vagy *vár*, a vármegyei rendszer behozatala alkalmával, szintén egy megyének adott nevet. S ezen vármegyének létezését már 1093-ból bizonyíthatni, az első ismert Bodrog vm. főispán nevét 1135-ben találjuk. S azóta gyakran találkozunk Bodrog vármegyével s főispánjával egészen a mohácsi vészig s azután is a török hódoltság idejéig és így még 1526. és 1537-ben is fenállott Bodrog vármegye. A vármegye területét pedig a régi okiratok bizonyossága szerint a Bácskának felső része képezte, körülbelül Zombor tájáról majdnem Kalocsáig és a Dunától majdnem a Tiszáig. Alatta pedig a Duna s Tisza köznek alsó részében Bács vármegye csoportosult Bács vára körül.¹⁾ Már Szt-István király adott Bodrog vármegyében, a tihanyi apátságnak birtokot, a mint egy későbbi okirat, 1093. évből mondja: „in partibus Bodrog villam *Beseneu*,“ — azaz Besenyő falut a bodrogi részekben és a többi között egy *Budrik* nevű balastavat is.²⁾ — Ezen birtokokban II. Endre király is 1211-ben megerősíti az apátságot és hasonlóan IV. Kelemen pápa is 1266-ban.

Szt-László király pedig itt, Bodrog várában tölté 1095-ben a husvétii ünnepeket, a midőn a keresztény fejedelmek a keresztes háborúban való részvételre hívják fel.

A vár mellett azonban már korán falu vagy város is keletkezett. Épen szt. László király adományozott a pannonhalmi vagy szent-martoni apátságnak Bodrognban egy tavat, hét halászházzal, valamint a (dunai) révet, vagy kikötőt és a vámszedési jogot: „tertius (locus) *Budrig* cum VII. mensionibus piscatorum et portum et theloneum ipsius mercati.“

Itt tehát már a vár mellett alakult falu értendő. — Ezen adományt II. Endre király 1213-ban átírta és megerősítette.

¹⁾ Bodrog vármegyéről, lásd Pesty Fr. Eltűnt régi vmegyék. I. kötet 219—253. lap.

²⁾ De ezen tó Ortvay szerint (e. m.) Komárom mellett van, a várostól nyugatra, Aranyos táján.

Sőt a bodrogi *lelkézségre* is van egy régi adat. Midőn t. i. Saulus, kalocsai érsek az őt illető dézsmaszedési jogot káptalanának engedte át, III. Ince pápa 1198-ban ezen átruházást megerősíti *in parochia Budrog* is, a melybe Luascu, Bun, Ban (eddig még érthetetlen) nevű helységek is tartoztak.

1213-ban pedig Márton nevű, bodrogi főesperes is szerepel.

Bodrog tehát nemcsak politikai, hanem egyházi tekintetben is központja volt az egész vidéknek.

A pannonhalmi apátság nem élvezhette sokáig zavartalanul a fent említett bodrogi jövedelmeit; mert a Bodrog vármegyei főispán önhatalmilag elvonta tőle a rév és a vásár jövedelmeit. Az apát panaszára III. Honorius pápa 1225-ben Endre királyt sürgeti, hogy az apátságnak igazságot szolgáltatasson; ő maga is véd- és megerősítő oklevelet küld az apátnak a régibb adományozásra. Az apát e javadalmakat valószínűleg vissza is kapta, és a bodrogi halastavat 1226-ban újra használatba veszi. De már 10 év múlva, 1237-ben, IX. Gergely pápa újra kénytelen IV. Béla királyt az apátság védelmére szólítani fel; mert a főispán ismét elvonta tőle a rév- és a vásár jövedelmeit. A király (talán még 1237. előtt) egy keltezés nélküli okiratban maga is újra megerősíti az apátságot régibb jogaiban. Az okiratban azonban csak a halastóról van szó és a halászok telepéről, (praedium Budrog), a melyben már 8 halász volt, t. i. Budruk, Huke s mások fiaikkal és rokonaikkal. Ezek valami 25 lánc szántófölddel rendelkeztek; legelőjük, kaszálójuk és nádasuk közös volt a *Semte* falu lakosaival. A halastó maga nagy és hosszú volt a Duna mentében, abból kapta vizét és oda vezette is le a fölöslegest. Eszerint ezen halastó a Dunának egy kikönyöklő ága lehetett és kizárólag a pannonhalmi apátság birtokát képezte.

Bodrog vára (castrum) okmányilag 1237-ben említetik, midőn Béla király az általa alapított bélakuti apátságnak, többi között Bács vármegyében fekvő, de a *bodrogi várhoz* tartozó három falut (Aranyán. Bucske, Piros) adományoz. 1246-ban pedig egy Baranya vármegyei *Csalár* nevű falú és 1252-ben szintén

Baranyában egy *Csurna* nevű halastó említettik, mely szintén a bodrogi várhoz tartozik. 1256-ben egy ugyanide tartozó *Zounok* nevű földről van szó. A bodrogi várispánság legutolsó biztos említése 1330-ból való, a midőn Károly király *Negyven*, (ma Nagyfény) bodrogi várföldet (terracastrum de Bodrog) adományozza.

A vármegyei gyűléseket rendszeren *Bodrogban* tartották, de *Háj-Szent-Lőrincben* is; mert ezen két hely és *Chente* voltak 1360. körül Bodrog vármegyének elsőrangú helységei (1365-ben *villa* volt mind a háromnak a rangja). A Bodrog vármegyei alispán kiadványai is Bodrogban és Háj-Szt-Lőrincben keltek. Így 1337. in villa Bodrog, 1343. apud civitatem Bodrog, 1360. in Bodrog, 1364., 1368., 1391-ben prope villam Bodrog; itt keltek az alispáni kiadványok, 1399., 1405., 1406., 1407. poss. Bodrog, 1408. oppidum Bodrog, 1311. villa Bodrog. Így Háj-Szt-Lőrincben is 1396., 1401., 1042., 1474., 1517-ben is. — Bodrog majd civitas, majd villa, oppidum, sőt possessió címeiből látjuk, hogy ezekben a szokott fokozatot keresnünk nem szabad, minthogy azok össze-vissza rendszer nélkül vannak használva. Csak az egy bizonyos, hogy Bodrog nem mondatik többé *castrumnak*.

A vár eltűnik és csak a város áll most előtérben az 1330-as évek óta. — Egy 1351. évi okmány szerint, melynek alapján a Héderváry nemzetség szekesői és tamási ágai az ősi birtokban megosztóznak, szekesői Herceg Péter múlt években Róbert Károly királytól Korpona váráért és egyéb birtokaiért Szekeső és Kőszeg (ma Batina) várakat kapta cserébe, valamint Budrogh és Danoleh (civitates) városokat stb. örököségi joggal. — Herceg azután a *Bodrogon* tartatni szokott hetivásárokat Bodrogból (villa) Daut nevű birtokára (ma Dautova) helyezte át. Becsei fia Tötös László pedig 1366-ban e vásárokat erőszakkal *Gara* nevű saját birtokára akarta áttérlni, a miért Herceg özvegyével pörbe keveredett.

Herceg Miklós özvegye 1482-ben Mihály bodrogi plébánosnak

(?) és testvérének életök tartamára egy adómentes *kuriát* enged át *Bodrogon*.

A szekesői Herceg család tehát végig maradt Bodrog városnak birtokosa. 1525-ben Herceg György több Bodrog vármegyei birtokát Verbőczy Istvánnak szándékozik eladni. Azonban Váralljai Horváth János, a ki maga is számított ama birtokokra, az ellen óvást tett, nehogy György, az esetleg őt illető birtokát elidegenítse; a többi között névszerint (*oppidum*) is fel van sorolva. S ez a városnak utolsó felemlítése a török hódoltság előtt, a mely 1543-ban vette kezdetét.

Még igen érdekes Bodrognak felemlítése az 1522. évi dézsmalajstromokban, mert itt névszerint van felemlítve 147 adózó lakosa, a kik nevük után ítélve majdnem kivétel nélkül magyarok.

Bodrog *hol fekvését* illetőleg kétséget sem szenved, hogy azt a Duna mellett kell keresnünk *Berdán* és *Monostorszeg* körül Koluth alatt.

Régi helyének közelebbi meghatározása azonban még nehéz. — 1468-ban *Papi* (a mai Kupuszina helyén?) és *Hetes* szomszédja volt, 1479-ben hasonlóan, 1529. jul. havában Zápolya János a mai *Palánka* felől jövet *Bodrogon* átment *Kis-Kolutra* és itt a Dunán átkelve ment a mohácsi táborba, Oláh Miklós 1526-ban írt *Hungáriájában* a Duna melletti helységeket ily rendben sorolja elő: Bátmonostor, Bodrog, Apáti; a mely névsor igen nagy tért enged a képzeletnek.

Egy 1475. évi okmányban Mátyás király anyja a *castrum Barthan*-ban levő várnagyoknak megparancsolja, hogy a Papi és Hetesben felállított vámot megszüntetvén, ismét Barthan vár területén állítsák fel. Papi és Hetes szomszédos helységek voltak Barthanhoz, valamint Bodroghoz is. Barthan pedig Bezdán és Monostorszeg között terült el, mint Bodrognak szomszédja kelet felől s azon földrész még megtartotta régi nevét is, a rajta levő régi árkok és a földhányások még ma is láthatók. Barthan 1322 óta gyakran említetik különböző névalakban, (lásd Barthon),

a mikor Bodrog is létezett, sőt 1522. évi Bodrog vármegyei dézsmalajstromban egy kerületben együtt is említetik Bodroggal, Bortanach (azaz Barthán) 8 adófizető lakossal; és az utóbbi még 1560-ban említetik, mikor Bodrog már nem fordul elő. — Hogy pedig Bodroghoz oly közel egy másik vár épülhetett, annak oka valószínűleg az volt, hogy a bodrogi vár már akkor régen elpusztult és most célszerűbb helyen építettek ujat, t. i. a barthánit, a melyet különben is csak 1475-ben találok *castrumnak* írva, a hol vámot is szedtek s a hol, mint később monostorszegieiek vallomásaiból látni, a török korban is rév volt.

(A bartháni romokról egész irodalmi vita folyt a Bácska¹⁾ hasábjain, lásd: Barthán!)

Bodrog a török korszakban is élt még és a defterek jölehet 1554-re és 1570-re nem említik is, hanem 1590-ben ismét 14 adózó házzal van felsorolva a zombori nahijében. Ezután pedig épen nyomát veszítjük, jöllehet régibb térképeink 1553., 1596., 1686-ból talán csak a fenemlített adatok alapján Kolut és Apatin között rendesen feltüntetik. Pedig még a török korszakban teljesen elpusztult és Marsigli fel sem vehette dunai részletes térképén.

Nem is csoda, hogy a török korszak után nemcsak Bodrog várost nem találták többé, hanem a másfél százados zavarok alatt a Bodrog vármegye emléke is annyira meggyengült, hogy sokáig nem birtak nyomára akadni. S ha fel is állították újra nagy ügyyel-bajjal Bodrog vármegyét, régi névadó központja nélkül és a régi okmányok homályos és sokszor ellentétes adatai miatt nem tudták területét megállapítani, s így egyik helyről a másikra kellett vándorolnia, míg egy-két évi nyomorgás után végre is megszűnt és az életerős Bácscsal egyesítettett.²⁾

Különben területe s léteérti küzdelemben Bács vármegye is rosszakarólag akadályozta a gyenge új Bodrog vármegyét

¹⁾ Az 1881. évfolyam 13—19. számaiban.

²⁾ Bodrog vármegye ezen viszontagságait, lásd: Uj-Bodrog vármegye. Irta Iványi István, Budapest, 1887.

fejlődésében, csakhogy a maga területéből ne keljen semmit átadnia; és kész volt Bodrog várost Arad körül is képzelni és keresni, csakhogy ily veszélyes szomszédtól, a ki mindig csak kért, minél távolabbra essék. Pedig a számtalan és végnélkül elhúzódó vizsgálatok és tanuvallatások folyamában meglehetett már győződve, hogy a régi Bodrog város a mai Monostorszeg körül létezett.

A háj-szt-lőrinci káptalannak egy 1282. évi bizonyás levele szerint egy dunai szigeten egy *szt.-keresztről* nevezett *paulinus* klastrom volt, a mely egy *Hatyas* nevű halastavat kapott bizonyos Simon fiától, Andrástól. E miatt 1327-ben a paulinus és a *Szt.-Péterről* címzett apát között pör keletkezett, a melynek folytában az okmányokból kiviláglik, hogy a paulinusok szigete és a *szt.-péteri* monostor *Bodrog* város mellett vannak. A sziget majd *Bodrog*, majd *Baranya* Szigetnek iratik, s a *Hatyas* is felváltva majd *Bodrog*, majd *Baranya* vármegyébe tétetik.

A monostori apátság pedig 1522-ben mindjárt *Bodrog* után soroltatik fel *Bodrog-Monostor* néven. S ez a mai *Monostorszeg* Bezdán alatt.

Az 1717-ben tartott tanuvallatásokban a monostorszegiek azt mondják, hogy a helységük régebben jobban nyugat felé volt, közelebb a Dunához; azon hely, a hol falujuk most áll, *Bodrognak* neveztetik, a körül fekvő erdők pedig közönségesen *Bodrocka zemlja* vagy *Bodrocka sumár* (bodrogi föld, bodrogi erdők) néven ismeretesek. Egy 90 éves öreg még emlékszik, hogy a falu mögött elfolyó Dunából 2 templom — és egyéb épületromokat látott kiemelkedni, a mit most már mindent a Duna elnyelt; az lett volna a régi *Bodrog* (vagy talán inkább a paulinus klastrom temploma?). Bevallják azt is, hogy a mult években egy vörös feliratos követ találtak a régi telep templomában, a mely bizonyára felvilágosítást adhatott volna *Bodrogra* vonatkozólag; hanem lelkészük és a szolgabíró a Dunába vetették, nehogy idővel az urak között sok veszekedésnek okozójává lehessen. Továbbá a Dunához közel bizonyos régi árkok vannak

mintegy 80 lépésnyi belső átmérővel; ezeket *Barthan-Bodrognak* nevezik, s török időben rév is volt itten. — E század elején egy tónak neve *Bodrocka bara*. A visit. canonica alkalmával tett azon kérdésre, vajjon a *monostorszegi* parochia területén vannak-e romok? az 1803., 1816. 1828-as években az adatott feleletül, hogy vannak Bodrog pusztán, Obrovác erdőben és a régi Bodrog-Monostorban. A traditio és a vidék lakosainak közhiedelme, de hiteles okmányaink is ide helyezik Bodrogot. Szerémi György, 1529-ben Zápolyával Arad, Csanád, Becsén át Bodrogból indult fölfelé *Kis-Koluthra*; Kolut pedig most is Bezdán fölött van, a miből világos, hogy Bodrog a mai *Bezdán* alatt keresendő, a mi az előbb említett adatokkal egyezik; Monostorszeg t. i. Bezdán alatt van.

És mégis a helyszínének pontos ismerete nélkül Bodrognak helyét csak hozzávetőleg határozhatjuk meg: Monostorszeghez közel a Duna egyik kanyarulatában. Steltzer véleménye szerint Bodrog a Baranya vármegyei Vörösmarttal szemben volt, épen csak a Duna által elválasztva, a mely Vörösmart mellett folyt el; úgy, hogy Bodrog a mai *Nagy-Petres* nevű szigeten lehetett.

Befejezésül vessünk még egy pillantást Bodrog *egyházi* szereplésére. — Milyen és mennyi temploma volt Bodrog városnak nem tudni; hogy egy kerületnek feje volt, látjuk egy 1213. évi okmányból, a hol Márton *bodrogi főesperes* szerepel; ezen esperességet Ugolinus kalocsai érsek 1233-ban a Háj-Szt-Lőrinc elszegényedett prépostságba olvasztá, és ezen intézkedést IX. Gergely pápa is a következő évben megerősíté. De azért mégis folyvást találjuk a bodrogi főesperest, 1236-ban is említettik. A tatárpusztításban sokat szenvedvén, IV. Ince pápa megengedte 1244-ben, hogy könnyebb megélhetés végett más egyházi javadalmakat is elfogadhasson. A következő 1252—1256. évekre Loys Adiaconus Bodrogiens említettik mint a bácsi káptalan tagja; 1298., 1301-ben a kalocsai káptalannak volt tagja; még az

1317—1337. pápai dézsmalajstromban a bodrogi főesperességben sacerdos OO. ss. de Dios említetik, azután ezen főesperességnek nyomai eltűnnek.

A Kukula-féle zombori régészeti lelet.

Általánosan elterjedt hiedelem, hogy Délmagyarországot a régés régi időkben legnagyobb részében víz borította és így bizonyára Bács-Bodrogh vármegye is szinte nagy, talán legnagyobb részt víz alatt állott, és pedig kiszámíthatlan évek hosszú során, mert csak az összes mellékfolyókat felvevő Duna folyamnak áttörése a Vaskapunál, engedte az ugynevezett édes tenger vize nagy tömegének lefolyást a Feketetengerbe.

Mily magasra emelkedett ezen vízár, tanusítják a titeli magaslattal szemközt fekvő szlankameni hegy tetején talált homokkal telt tengeri csigák.

A víz lefolyása bizonyára hosszú, általunk ismeretlen ideig tartott, és a felszín területén mindenfelé még most is fenmaradt változásokat idézett elő, mert a lefolyás és az ez általi kiszáradás sok mindenféle körülmények között történt, itt a viharok és szelek, ott a habverések, másutt a vízhorodta talaj lerakódása a legnagyobb befolyással bírtak.

Bizonyítja ezt a mostani állapotnak megfigyelése is, mert a titeli hegyen és a telecskai magaslatokon kívül az egész vármegye területe rónaság ugyan, de minden irányban magasabb vagy alacsonyabb hátgerincekkel, hozzá kisebb vagy nagyobb mélyedésű völgyekkel vagy folyásokkal van átszegve, valamint a vizek áradása vagy a szelek iránya szerinti csapkodás által a felszín földét ide vagy oda terelte és lerakta.

Ily körülmények alakították bizonyára Zombor város területének felszínét is, melyen kisebb-nagyobb, sokszor hosszúira húzódó emelkedést szemlélhetünk, és pedig minden irányban, magában a városban úgy, mint környezetén is.

A le nem folyható vizek azután visszahúzódtak a mélyebb

helyekre, hol a lefolyásig vagy beszívásig nagy mocsarakat képeztek.

Mily nép lakta Zombornak területét az őskorban vagy a népvándorlás alatt? azt jelenleg biztossággal és tüzetesen meghatározni lehetetlen, de hogy Bács-Bodrogh vármegye területe is a legrégebb időktől fogva lakva volt, azt bizonyítják a számos régészeti leletek, és pedig az őskortól kezdve egész a kulturális epoháig, mely nálunk a rómaiak után Árpád korában, illetőleg Szent István uralkodása alatt vette kezdetét.

Hogy az ősbárbar népek lakjaik választásánál leginkább a biztonságra és a könnyebb megélhetésre voltak tekintettel, az természetes, ez okból választották maguknak lakhelyül a vízzel körülfogott, de abból kimagasló emelkedéseket, mert ezeken letelepedve biztosabban érezték magukat nemcsak megtámadók, de a vadállatok ellenében is, e felett a halászat folytonos táplálékot is nyújtott. Hogy ezen célt elérhessék, keletkezett az őskorban az ugynevezett cölöpépítkezés, melynek egyébiránt nyoma eddig nálunk nem igen találtatott, de annál több a Fertő vidékén, mi azt mutatja, hogy nálunk a vizek nem voltak állandók.

Ez volt az ok, hogy az ily magaslatok hamar lakókra találtak és hosszú idők során, a kőkorszaktól a vaskorszakig, lakva is voltak, tartózkodásukat, és pedig különböző időszakban, nyomaik leginkább tanúsítják.

Zombor és vidéke több ily magaslatot mutathat fel. Jelenleg csak négyet említek. A bukóvácit, hol Schverer szerint számos cserépedények találtattak, a vasut melletti Thim-féle tégláégetőt, a Szemző szállásit és legujabban a szóntai kapunál Kukula Antal téglavetőjében felfedezett sírhelyiséget. Nem szándékom mostanában mindannyival foglalkozni, egyedül a Kukula-féle leletre szorítkozom.

Ha Zombor városából a szóntai kapun kimegyünk, mintegy 250 méter távolságra délnyugat felé fekszik Kukula Antal téglavető telepe egy mérsékelt magaslaton, e helyen bukkantak a 2—3 méternyire vájó munkások egy sírra, melynek csontjai már majdnem porladozó állapotban kiásva, halomra gyűjtettek,

de csakhamar széthordattak. A csontváz, mely mintegy másfél méternyire menő mélységben, sárga agyag földben találtatott, erőteljes magas férfi természetére mutatott, de maradványai mi különösséggel sem bírtak.

A lelet pár hónap előtt találtatott, de csak f. é. június hóban keltette fel a szakértők figyelmét, ekkor jött a társulat titkárságának tudomására, azért biztossággal most meg se lehetett határozni, mi volt minden a sírban és körülötte, mert a találó munkások mit sem akarnak több leleti tárgyról tudni és erősítik, hogy mi egyebet sem találtak, csak azokat, melyeket már felmutattak, noha titkolódzásuk az ellenkezőre mutat és gyanus.

A talált tárgyak a következők:

1. Egy vas, 78 cm. hosszú, 3 cm. széles, a hegyén $2\frac{1}{2}$ cm., a markolata 10 cm. hosszú, véd-vas nélkül, a háta 5 mm. széles, egyélű, vastag hátú, vérsatornával ellátott egyenes kard, markolattal. A rozsdá ugyan megtámadta, de azért az éle jól kivehető, valószínűleg lovas vitéz kardja lehetett, mert nehéz és egyenes.

2. A kard mellett feküdt egy hármás hegyű, kovácsolt vasból készült nyíl két darabban, közepe elkorhadt fából lehetett, szárnya szinte vas volt. A nyílhegy 9 cm. 3 mm. hosszú, szélessége 2 cm. 6 mm.; a nyílvég hossza 9 cm., szélessége pedig 5 cm. és 2 mm.

3. Nemkülönb a csontok mellett feküdt egy tör vagy kés alakú 17 cm. hosszú, $1\frac{1}{2}$ cm. széles vasdarab, mely lándzsahegyül is szolgálhatott.

4. Szinte a csontok között találtatott még egy 3 cm. és 9 mm. széles bronz csat, melynek hátulja valószínűleg szíjra volt alkalmazva, végül:

5. egy vékony, mintegy 3 centiméternyi négyszegletű, minden jel nélküli síma ezüst lemez, mely valamely tárgy díszítéséül szolgálhatott.

A nyíl és vasa előbbre haladt korszakra mutat, és azon körülmény, hogy egynél több sír nem találtatott, azt látszik

bizonyítani, hogy a lelhely temetkezési vagy települési hely nem volt, sőt épp ezen körülmény a népvándorlás későbbi időszakára vall.

A lelet korszakát ezen okból nehéz meghatározni, lehetett a talált kard Pipin frank királynak az avarok ellen harcoló egyik elesett vitézéé, a ki itt talán véletlen lelte halálát, de magyar vitéznek ezen egyenes kard nehezen volt kardja, habár a keresztes hadakban a magyarok is egyenes kardokat használtak, de ezek, mint a nemzeti muzeumban őrzött példány mutatja, kétélűek voltak. Lehetett továbbá a csontváz egy menekülő keresztes vitézé is, ki Kálmán király által űzve a 12-ik században, erre menekülhetni vélt, de épp itten találhatta sírját, csakhogy ennek ellentmond azon körülmény, hogy a halott fegyverei is a sírba tétettek, mi legyőzött ellenfélnél nem szokott történni, mert ez mintegy tisztelet jele volt. Az egyélű, egyenes, hosszú kard, véleményem szerint csak lovas vitézé lehetett és inkább lóróli harcra volt alkalmas, mintsem gyalog küzdelemre.

Mint hogy pedig a rómaiak, valamint az utánuk következett vagy egykorú barbárok, akik a népvándorlásban résztvettek, valamint azt Traján római oszlopán láthatni, mint a dákok és szarmaták, távoli harcra nyilat és lándzsát, a közeli harcra pedig csak rövid kardot vagy kést viseltek, mint azt a leginkább gyalog harcoló avarok és góthok is tették, a hosszú, egyenes, különösen egy élű kardok a középkori, leginkább lovon harcoló lovagoknál voltak használatban.

Mindezen körülményt összevetve, nem tarthatom a Kukula-féle leletet őskori vagy csak népvándorlási leletnek sem, véleményem szerint a lelet a középkor elejéről a IX—XIII. századok egyikéből eredetnek kell tartanom, mert a leletnek minden tárgya e korszakra emlékeztet, de azért az egész leletet vármegyénkre nézve igen becses régészeti leletnek kell elismernem.

Grosschmid Gábor,

A bácskai nemesség felkelése 1797-ben.

Irta: **Dudás Gyula.**

(Vége.)

Még gr. Pálffy tábornok rendelete és az itt közölt fegyverkezési szabályzat alapján a bácskai nemesség gyakorlatai lassankint megkezdődtek, addig beérkezett a vármegyéhez Almássy Pál, dunáninneri kerületi főhadbiztosnak jun. 4-én kelt rendelete is, melyben a felkelő had úti programját közli. Eszerint ugyanis a nemességnek vármegyénk területéről Baranya és Somogy vármegyéken át kellett Szigetvárig vonulnia, hol annak idején a tovább vonulásra újabb utasítást voltak nyerendők. Almássy főhadbiztos ezen rendeletében mindenekelőtt arra utasítja a vármegyét, hogy az útirányt és az állomásokat a maga számára jelölje ki s azon állomásokra kellő élelmet szállítson. Tudatja továbbá, hogy a nemesi had nem fog Szigetvárott maradni, hanem valószínűleg Zala vagy Vas megyékbe költözendő által, a mire, valamint az elszállásolásra az odarendelt alhadbiztos, Végh, fog kellő utasításokat adni. A mi az élelmezést illeti, őfelsége erre nézve akként intézkedett, hogy a Zala és Vas vármegyékben koncentrálendő nemesi hadak kenyeret és zabot egy bizonyos áron a kir. raktárakból kapjanak, szénát és szalmát pedig Csekonics ezredes fog szolgáltatni portionkint 2 és 3 kron. Egyébként ezen dolgokban Végh fog önállóan intézkedni, a kihez a vármegye főispánja Körmendre fordulhat.¹⁾

E rendelettel csaknem egyidejűleg érkezett gróf Pálffy tábornok jun. 4-én kelt levele is, melyben elrendeli, hogy a nemesi sereg felszerelése gyorsan befejeztessék s a csapatok e hó 18-án Szabadkán összpontosíttassanak, mely napon a tábornok is leérkezik, hogy jun. 20-án a Dunántúli részekre induljanak. Utasítja egyúttal a vármegye hatóságát, hogy az a költözési állomásokat jelölje ki, a szomszéd és az utazás vonalába eső vármegye hatóságával tegye magát összeköttetésbe. Végh

¹⁾ Egykoru másolat. Bács-B. vm. lvltr.

alhadbiztossal pedig az indulandó sereg létszámát közölje a vármegye, valamint azt is, vajjon a serég számára húst bir-e szolgáltatni, hogy erről esetleg Végh alhadbiztos előre gondoskodjék. Rendeli végül a tábornok, hogy a sereg Szigetvárig való utaztában 2—2 napi menet után 1 napi pihenő tartassék.¹⁾

Eközben a vármegyei állandó bizottság Odry alispán elnöklete alatt jun. 8-án újból összeült s mindenelőtt a Bécsből visszatért Mészáros tábori biztos jelentését hallgatta meg. Ezen jelentés szerint a biztos Bécsben vásárolt 400 pár pisztolyt 8 frtjával 3200 frton, 400 pár pisztoly-tokot 2 frt 15 krjával 900 frton és 400 db nyerget 440 frton, 400 kardpengét hüvely nélkül 1 frt 30 krjával, 400 kard-hüvelyt 7 frtjával, 12000 rőf fekete zsinort, ezrét 12 frt 30 krjával, 400 nyeregtakarót 2 frt 45 krjával, 400 tarsolyt 5 frt 13 krjával, 400 mentekötőt 7 krjával, 400 kantárt és gyeplőt 3 frtjával, végre a 4 tábori kosci számára lószerszámot 27 frtjával. A ruházatot illetőleg vásárolt: 400 csákót 431 frt 4 kron, 400 töltés-táskát 230 frton, 20 fanyerget 230 frton, egy teljes lovas felszerelést 8 frt 47 kron, 100 pár keptyüt 57 frt 30 kron, 400 felöltőre való gombot 100 frton, 400 mellényre való gombot 30 frton. Ezenkívül: 100 db lószerszámot 900 frton, 2200 rőf kék posztót 2475 frton, 2568 rőf sötét posztót 2953 frt 46 kron. Egyuttal tudatta Mészáros, hogy Ernst Bernát atya főtábori lelkész az összes tábori kápolna szerelvényeinek előállítását megigérte. Végre bemutatta utiköltségeiről, napidíjairól és a szállítási költségeiről szóló számláját, melyre 376 frt 3 krnak kiutalványozása a bizottság által elrendeltetett.

Egyszersmind további megbízás adatott Mészáros tábori biztosnak arra nézve, hogy fehér gombot vegyen a köpenyekre, (8-at számítva egyre), továbbá vásároljon 400 pár sarkantyut. Megbízott rajta kívül Szabó József, szabadkai iparos 400 csákósüveg készítésével, melyre egyenkint 17 kr előirányoztatott. Utalványozta továbbá a bizottság a felkelő had három csapat trombitásának, Hubacsek Vencel, Hendl Ignác és Frument

¹⁾ Proth. J. Cottus. Bách. U. o.

Antalnak fizetését. Majd Legenfelder Mátyás bajai szíjgyártót bizta meg a bizottság, hogy két lószerszámot bagaria bőrből, egyet pedig fekete bőrből, valamint a patron-táskák szíját és vas-töltővesszőket készítsen, végül Kovacsics Mihály bajai szücs 100 pár keztyű készítésére kapott utasítást.

Ezek után egy nem közönséges levél került tárgyalás alá. Péter Ferenc és István kis-kun-halasi táblabírák május 26-án a vármegye alispánjához intézett levelükben kijelentették, hogy az uralkodó, a haza s a vármegye iránti szeretetük és ragaszkodásuk jeléül, de azért is, mert Bács-Bodrog vármegyének ők meghirdetett nemesei, az insurgens nemes hadban való szolgálatra felajánlják fiaik közül Péter Lászlót, a ki jelenleg a pozsonyi akadémián a hazai jogot tanulmányozza. Kérik tehát a vármegyét, hogy fogadja el az önkéntes ifjút, közölje a jelentkezés helyét és idejét s mivel Péter László az ő költségükön fog felszereltetni, tudassa a vármegye, milyen felszerelésre és ruházatra van szükség. A bizottság e szokatlan nemes ajánlatot örömmel fogadván, megtette a kellő intézkedést, hogy Péter László a szükséges utasításokat megkapja.

Ezek után még néhány panaszt kellett a bizottságnak elintéznie. Jancsó Ferenc, táblabíró, Stephanovics Antal és Deák Jánossal, Baján, közösen tartozott egy felkelő lovast kiállítani, de a hozzájárulás arányára nézve nem tudtak megyezni. Hasonló eset merült fel Nemes-Militicsen, hol a nemesség 12 insurgens lovast tartozott felszerelni. Végre Gugánovics Mátyás, kunbajai nemes, a rárótt 80 frtnyi insurrectionális költség miatt panaszkodott, mely ügyek méltányos elintézésére a bizottság kellő intézkedéseket tett.

Utolsó tárgyait az ülésnek a tábori szekerek számára vásárlandó lovak és a csapat-trombitások ruházatának ügye képezte. A lovakra nézve a bizottság úgy intézkedett, hogy a szekerek számára 2—2 ló vétessék 108 frtjával; a trombitások ruházatát illetőleg pedig Szalay szolgabíró utasított, hogy azoknak

a többi lovasokéhoz hasonló egyenruhákat csináltasson, mire azután az ülés berekesztetett.¹⁾

Ekként a bizottság úgyszólván, az utolsó intézkedéseket is megtevéen, annak elnöksége jun. 9-én bővebb értesítést küldött gr. Pálffy tábornoknak. Tudatta a bizottság elnöke először is, hogy a felkelés szervezése már be van fejezve s hogy a sereg táborba szállhasson, csupán arra van még szükség, hogy a pesti és bécsi gyárosok a felszerelések hátralevő részét is beszoigáltassák.

Jelenté továbbá az elnökség, hogy a nemesi hadak e hó 18-án Szabadkán összpontosítva lesznek s ott a szemlét a tábornok megtarthatja. Végül mivel gr. Pálffy még június 5-én közölte a vármegyével a császári katonaság fegyelmi szabályzatát átalakítás és a polgári törvényekhez való alkalmazás végett, tudatta a bizottság elnöksége, hogy e tekintetben a kellő intézkedés a f. hó 19-én tartandó közgyűlésre már meg fog tétetni.²⁾

E közben Ürményi főispánhoz átiratot intézett jun. 9-én a budai főhadparancsnokság, hogy a bácskai nemességhez rendelt Bessenyei kapitány egyelőre Szabolcs vármegyében van elfoglalva, lemenetele tehát még függőben marad; másrésről gróf Pálffy tábornok is megkereste június 10-én kelt levelével a főispánt, tudatván vele, hogy ő jun. 18-án Szabadkára érkezik, a hol a felkelő csapatok felett szemlét tart és őket ünnepélyesen felesketi. Ennek folytán Ürményi maga is írt lakóhelyéről, Vál-ról, Odry alispánnak, közölvén e hireket s jelentvén, hogy jun. 18-án ő is Szabadkára fog érkezni.³⁾

Odry alispán erre mig egyrészt a vármegyei közgyűlést Szabadkára jun. 19-ére tűzte ki, addig gondoskodott arról is, hogy az állandó bizottság a közgyűlésig minden hátralevő teendőt elvégezzon. S a bizottságok most egyedüli teendője a felkelő nemesség fegyelmi szabályzatának elkészítése és megállapítása volt, mit a gr. Pálffy tábornok által jun. 5-én leközölt császári

¹⁾ Eredeti jkv Bács-B. vm. lvttr.

²⁾ Eredeti fogalmazvány. Bács-B. vm. lvttr.

³⁾ Ürményi levele. U. o.

katonai szabályzat alapján kellett eszközölni. E végre tehát jun. 16-án összehívta az állandó bizottságot, hol Márffy Lipót főjegyző ide vonatkozó elaboratumát egyhangulag elfogadták a jövő közgyűlésre való előterjesztés végett. Ezen a megyei közgyűlés által utóbb — mint látni fogjuk, — változatlanul elfogadott *fegyelmi szabályzat* a szabályszerű eskümintával együtt egész terjedelmében (magyar fordításban) a következőleg hangzott:

„Mi nemes Bács vármegyének alább írt napon és helyen közönségesen özsze gyűlt karai és rendei adjuk tudtára mindeneknek, a kiket illet: Hogy felséges koronás királyunk a haza veszedelmére nézve, mely a francia nemzet által indított és immár több év óta némi győzelmekkel folytatott háború folytán eredt, a közelebb tartott országgyűlésen hozott törvény erejéhez képest generális insurrectiót rendelvén, miután mi ennek teljesítésével felséges királyunk, szent koronánk, boldog hazánk és az ország alkotmányának védelmére tehetségünkhöz képest egy 500 főből álló lovas sereget kiállítottunk volna, ezen nemes seregnek szoros megtartás végett a következő hadi törvényeket adtuk ki:

1. Minden insurgens tiszt és közkatona a királynak és hazának hűségére és védelmére úgy, mint ezen törvényeknek megtartására annak kiadandó formája szerint tartozik magát hitttel kötelezni, a ki pedig ezt cselekedni nem akarná, az birtokának elkobzásával fog büntettetni és tartozik maga helyett más alkalmas embert állítani.

2. Az isten ellen káromkodó katona az ország törvényei szerint büntetessék.

3. Minden tiszt és közkatona, személy válogatás nélkül, ha a seregben vagy táborban lázadást indít, másokat arra ösztönöz vagy tanácsával segít, vagy az ily szövetséghez áll, vagy az ilyenről tudomással bir s azt fel nem jelenti, az minden kegyelem nélkül agyonlövettessék.

4. A ki az őrállót vagy trázsát megtámadja, vagy háború

idején őrálló vagy trázsa levén, állomását elhagyja, az agyonlövettessék.

5. A mely űr szolgálatának teljesítése közben elalszik, az a körülményekhez képest keményen fog büntettetni.

6. A részegség a katonai szolgálatban szigorúan tiltatik; a ki ezen tilalom ellen vét, sőt ezen vétket gyakorolja, ha nemes, börtönnel, sőt vassal is, — a nem nemes pedig pálcával vagy farmatring-gal is büntettetik.

7. A ki szolgálatra rendeltetvén, meg nem jelenik és a meg nem jelenésre fölebbvalójától engedélyt nem nyert, az a viszonyokhoz bépest az előző pont szerint fog büntettetni.

8. A ki akár az egész sereget, akár a csapatot az ellenséggel szemben a csatátérről való gyalázatos megfutamodásra s a többieknek elhagyására ösztönzi, akár megtörténjék a megfutas, akár nem, minden kegyelem nélkül agyonlövettessék.

9. A mely tiszt az ütközettől félve, a csatatéren a sereget gyalázatosan elhagyja és onnan elfut, örökös becstelenséggel megfosztatik tisztségétől, a közember pedig a viszonyhoz képest a legkeményebben fog büntettetni és örökös szolgálatra a gyalogsághoz fog beosztatni.

10. Ha valaki az útközben a lováról leszállván, a hare helyett zsákmánylásra adja magát, az a tisztje által nyomban agyonlövethető.

11. A ki az ellenséghez általszökik s azután elfogatik, az mint királyához és hazájához hűtelen, a honi törvények szerint büntettessék; a ki pedig haza, vagy máshova szökik, az elfogattatván, vasban visszavitettetni, és ha nemes ember, először egyhavi börtönnel vasban, másodszor 3 havi börtönnel vasban, harmadszor pedig egy évi rabsággal és örökös gyalázattal fog büntettetni; a nem nemes azonban a hadi törvények szerint büntettessék.

12. A ki az ellenségen kívül másoknak kárt tesz, pusztít, erőszakot követ és rabol, az a viszonyokhoz képest keményebb testi büntetéssel, sőt halállal is büntettetik.

13. A szándékos gyilkosok, prédálók, haramiáskodók és útonállók halállal büntetessenek.

14. A párbajra vagy bajvívásra való kihívás kemény büntetés terhe alatt tiltatik; a veszekedés és verekedés pedig testi büntetéssel fenyítettik.

15. A tolvajok a vétkek nagyságához képest a honi törvények szerint fognak büntettetni. A ki a sereghez tartozó tárgyakat, vagy katonatársát lopja meg, az kemény testi büntetéssel fenyítettik; a ki pedig még a harmadik büntetés után sem hagy fel a tolvajlással, az a viszonyokhoz képest halállal is büntettetik. A ki az uton, vagy szállásán bárkivel, illetőleg gazdájával illetlenül bánik, vagy annak szándékosan kárt okoz; az a kár visszatérítésén kívül keményen büntetendő leszen.

16. Azon katona, a ki tisztje és felebbvalója ellen fegyvert fog s azt megtámadja; valamint az, a ki az ellenség előtt annak parancsát nem teljesíti, agyonlövettessék.

A büntetések nemei ezek: a nemesekre nézve börtön, vas, tisztségének vagy becsületének elvesztése és halál; a nem nemesekre nézve börtön, vas, pálca, farmatring, örökös katonai szolgálatra való átadás és halál. Megjegyeztetik, hogy a nemes ember, a hazaárulási vétséget kivéve, semmi más bűne miatt fel nem akasztható.

A hadi törvényszék a következő egyénekből álljon: Elnök a sereg vezére, 2 kapitány, 2 hadnagy, 2 őrmester, 2 káplár, 4 közlegény és auditor, kiknek kötelességük leszen az 1741. évi 63-ik és abban hivatkozott 1545. évi 44. és 1586. évi 21. törvénycikkek szerint ítéletet hozni.“

„*A nemes sereg által leteendő eskünek formulája*: Én N. N. esküszöm az élő istenre, ki atya, fiú és szentlélek, a boldogságos szűz Máriára és istennek minden szentjeire, hogy én hazánk törvénye szerint a mostani insurrectióval hazám s felséges királyom, második Ferencnek, oltalmazásával tartozván, felséges királyomhoz és kedves hazámhoz hűségemet mindenkor változtatlanul megtartom. Előljáróinak engedelmeskedem és azokat

illendőkép megbecsülöm. Hazám s királyom ellenségének ellensége leszek s a vármegye által kiadott hadi törvényeket minden pontjaikban szentül megtartom és mindaddig, míg a hazám által vissza nem hivatom, a sereget s a zászlót hitlenül el nem hagyom. Isten engem úgy segélyjen!“¹⁾

A június 16-iki bizottsági ülésnek az itt közölt szabályzat megalkotásán kívül egyéb teendője nem lévén, még az nap szét is oszlott. A vármegyei közgyűlés, mint említők, máj. 19-ére tűzetett ki s e közgyűlés elé annál nagyobb érdeklődéssel néztek a vármegye intéző körei, mert arra Ürményi főispánon kívül gr. Pálffy Miklós kerületi tábornok is megjelenendő volt. A közgyűlés Szabadkán jun. 19-én csakugyan megnyilt s némely kevésbbé lényeges folyóügy elintézés után, az insurrecciónális ügyek vétettek tárgyalás alá. Felolvasták mindenekelőtt öfelségének és a kerületi tábornoknak időközben a vármegyéhez érkezett rendeleteit, melyek tudomásul vétele után, gr. Pálffy tábornok a felkelő had tisztikarának kiegészítését kérte. Előadta egyuttal, hogy nemcsak a betöltetlen állások kiegészítésére, hanem arra is van szükség, hogy a csapatoknál szervezett 1—1 főhadnagyi és alhadnagyi tiszti állás mellé még egy-egy alhadnagyi tiszti állás szerveztessék. Ezen előterjesztés egyhangulag elfogadtatván, Ürményi főispán indítványozta, hogy a mi a fővezérség betöltését illeti, erre alkalmasabb egyént nem talál a megyei birtokos főnemesek között, herceg Grassalkovics Antalnál, a kinek a fővezéri rang felajánlása ügyében gyors postán illő kérő-levél küldése határoztatott. Ugyancsak a főispán ajánlatára az őrnagyi állásra báró Geramb Lipót, gradiskai határőrvidéki kapitány választatott meg egyhangulag, mire a Köröskényi által lemondás folytán elhagyott egyik kapitányi, majd pedig a Sztratimirovics által lemondás folytán elhagyott egyik főhadnagyi, végül az ujonnan szervezett alhadnagyi állások betöltetvén, a tiszti kar a következőleg alakult meg:

¹⁾ Eredeti okirat. Bács-B. vm. lvltr.

Ezredes főparancsnok: hg. Grassalkovics Antal.

Őrnagy: br. Geramb Lipót.

I. csapatnál.

Kapitány: Vojnics Salamon.

Főhadnagy: Szucsich Boldizsár.

Alhadnagyok: Köröskényi Miklós és Gombos Pál.

II. csapatnál.

Kapitány: Vojnics József.

Főhadnagy: Antunovics István.

Alhadnagyok: Vermes Sándor, Császár Ferenc.

III. csapatnál.

Kapitány: Piukovics Benedek.

Főhadnagy: Danes Márton.

Alhadnagyok: Piukovics Fülöp, Fratricsevits István.

Tábori lelkészek: Ross István zentai plébános a róm kath.
és Popovics Simon, szenttamási plébános a gör. kel. részére.

Segédtiszt: Rudics Antal kapitányi ranggal.

Auditor: Antunovics Simon, főhadnagyi ranggal.

Zászlótartó: Vojnics Jakab, őrmesteri ranggal.

Hadbiztosok és futárok; Hubert Mátyás, Gregori József,
Nyaka János.

Tábori orvos: dr. Mittermiller József.

Borbély: Szemere György.

A választások kifejezése után Odry alispán tett előterjesztést az iránt, vajjon azon tisztviselők, a kik most a tiszti karba beválasztottak s a kiknek kellő helyettesítéséről kell gondoskodni, húzzák-e továbbra is fizetésüket? Mire nézve a közgyűlés akként határozott, hogy e tisztviselők csak ezen negyed év végéig húzzák fizetésüket, azontúl illetményeik az insurrectionális pénztárba folyjon.

Ezután az állandó bizottság a kihelyezett katonai fegyelmi

szabályzatot terjesztette elő, mely felolvastatván, egész terjedelmében változatlanul elfogadtatott. Mivel pedig másnap, vagyis jun. 20. gr. Pálffy tábornok a nemesi felkelő hadat felülvizsgálni és felesketni kívánta, ezen ünnepélyes aktushoz a vármegyei közgyűlés a maga részéről a következő bizottságot küldte ki:

Odry András alispán, Redl Ferenc udvari tanácsos, Ürményi Mihály kamarai igazgató, Latinovics Tádé másodalispán, Kruspér Antal kir. tanácsos, Latinovics Miklós, Kászonyi Ferenc, Gugánovics Pál táblabíró, Márffy Lipót főjegyző, Piukovits Simon főpénztárnok és Vojnics Sebestyén főszolgabíró. E bizottság jelenlétében másnap a szabadkai összpontsított s már ekkorra teljesen felszerelt nemesi had megvizsgáltatván és szabályszerűen feleskettetvén, ez a közgyűlésnek jun. 21-én folytatólag tartott ülésében bejelentetett, mire Bács-Bodrogh vármegye közönsége végre jegyzőkönyvébe iktathatta eme fontos jelentőséges szavakat, hogy: „az egész insurrecciónális sereg felkészülvén, annak kiindulása immár csak a felsőbb parancsolattól függ.“

A közgyűlés további folyamára bemutatta az alispán a kir. helytartótanácsnak csak imént érkezett leiratát, melyben tudatja, hogy a vármegye által a tábori kápolna számára rendelt egyházi szerelvények már készen vannak és az 64 frt 45 krnak lefizetése mellett átvehető. Ezen leközlés folytán a közgyűlés által a szükséges pénzzel Rudics Máté táblabíró Pestre küldetni határozatott.

Bemutatta továbbá az alispán Vas vármegye közönségének egy korábbi levelét, melyben tudatja, hogy a franciák Karinthiát és alsó Stajerországot elfoglalván s már-már Vas vármegye határaihoz közeledvén, a királyi felség által elrendelt insurgens csapatok gyors kiállítását — és segedelemre való jövetelét sürgetik. A közgyűlés e levelet az ügyek ily előrehaladott állásában egyszerűen tudomásul vette.

Végül bemutatott Ross István, zentai plébános és insurgens lelkész végrendelete, mely a levéltárban megőriztetni rendeltetett. Ennek kapcsán Ross plébános kijelenté a közgyűlés színe előtt, hogy tábori lelkészi fizetését csak azért fogja elfogadni, mivel hazulról

a hadakozás tartama alatt egykönnyen a szükség ellátáshoz nem juthatna. Igéri azonban, hogy ha a táborból egykor szerencsésen visszatér, a lelkesége után élvezett javadalmat a vármegyének visszafogja fizetni, mit a közgyűlés megelekedéssel vett tudomásul.¹⁾

De bár a vármegye közgyűlése a felkelő nemes had vezényletének ügyét a föntebbi módon végérvényesen elintézte, a főtiszti állások betöltése még sokáig elintézetlen maradt. Grassalkovics Antal herceg a pöstyéni fürdőben vette a vármegye meghívó levelét s arra jun. 25-én akképen válaszolt, hogy ő egészségi szempontból a fővezérletet el nem vállalhatja, bár a vármegyének különben nagyon szívesen tenne szolgálatot.²⁾ Erről gr. Pálffy tábornok is értesülvén, jun. 28-án átirt a vármegyéhez s a fővezéri méltóságra a maga részéről őfelsége egyik lovas ezredének jeles kapitányát báró Luzsénszky Pált ajánlotta.³⁾ A vármegye Luzsénszkyt acceptálta ugyan, de mint látni fogjuk ő sem foglalta el tényleg fővezéri állását.

Hasonló nehézségre talált az őrnagyi tisztség betöltése, melyre mint említők báró Geramb gradiskai kapitány lett megválasztva. Br. Geramb tényleges szolgálatban levő tisztnek jun. 27-én kelt levéllel egyidejűleg érkezett az ország nádorának magas leirata, mely szerint a császári csapatoknál tényleges szolgálatban levő tisztek a főhadparancsnokság által el nem bocsáthatók, br. Geramb kapitány tehát nem vállalhatja el a neki felajánlott őrnagyságot, hanem a vármegye vagy válasszon ez állásra más alkalmas embert, vagy ruházza át e tisztséget a nemesi had valamelyik kapitányára.⁴⁾

A vármegye újabb közgyűlése még össze sem gyűlhetett, hogy a bácskai nemesi had a kijelölt utirány szerint a dunántuli részekre induljon. Az elindulás és menetelés részleteire vonatkozólag nem maradtak fel tudósítások, de annyi bizonyos,

1) Proth. J. Cottus Bach. U. o.

2) Grassalkovics levele U. o.

3) Gróf Pálffy levele. U. o.

4) Proth. J. Cottus Bach. U. o.

hogy a sereg július 2-án indult a baranyai részekre s Végh hadibiztosnak a vármegyéhez intézett (jun. 30-án kelt) levele szerint jul. 9-ére volt Szigetvárra érkezendő.¹⁾

A nemesi had indulás előtt megvizsgáltatván a ránk maradt létszámkimutatás szerint az I-ső csapat 20 tisztből, altisztből és segédszemélyzetből, 146 közemberből, vagyis összesen 166 emberből, a II-ik csapat 18 tisztből, altisztből és segédszemélyzetből, 147 közemberből, vagyis összesen 165 emberből, végül a III-ik csapat 19 tisztből, altisztből és segédszemélyzetből, 147 közemberből, vagyis összesen 166 emberből állott és így a teljes létszám — hozzávéve még ezekhez 2 lelkészt, 1 adjutánt, 1 auditort, 1 ügyeletest, 1 szakácsot, 1 táborig kocsist és 1 lovász-kocsist, az egész nemesi had 506 emberből állott.²⁾

E sereg a baranyai részeken át Szigetvárig, onnan pedig a vármegyei Sárvárra ment, hova jul. 26-án érkeztek. A megérkezés után legott tudatta Vojnics Salamon helyettes főparancsnok és csapatkapitány, hogy a szabályszerű beszállásolás megtörtént s jelenté egyúttal, hogy a kiosztott fegyverek nagy része hasznavehetetlen lévén, azok kijavítása, nemkülönben 80 táborig bográcsnak vásárlása végett Alkary József hadibiztos és Antunovic Simon auditor Bécsbe utaztak. Tudatta továbbá, hogy az időközben szintén Sárvárra érkezett nádorispán, József főherceg, a bácskai hadak fölött is szemlét tartott s minden tekintetben meg volt a csapatokkal elégedve. Egy baj volt csupán, s ez iránt a felkelő csapatok tisztikara jelentést is tett ugyanekkor a vármegyének, híre járt t. i., hogy a főparancsnok nélkül szűkölködő bácskai nemességet a Nógrád vármegyei nemes haddal kívánják összekapcsolni, a minek megakadályozását a vármegyétől várta a tisztikar.³⁾

A vármegye újabb közgyűlését Baján aug. 10-én tartotta. Itt mindenekelőtt a fővezérlet ügyében br. Geramb kapitánynak

1) Végh István levele. U. o.

2) Eredeti kimutatás. Bács-B. vm. lvtl. Hol a csapatok teljes névsora is található.

3) Proth. J. Cottus Bach. U. o.

levele, majd pedig magának a nádornak leirata olvastatott fel, melyek tudomásul vétele után a közgyűlés, tekintettel Grassalkovics herceg lemondására is, úgy intézkedett, hogy Vojnics Salamon I-ső csapatbeli kapitányt bízta meg az őrnagyi és vezéri tisztséggel. Azután a felkelő tisztikar imént érintett panasza került tárgyalás alá, mire nézve az határozatott, hogy a nádorhoz kérő-levél intéztessék csapatainknak a Nógrád vármegyei insurgens csapatokkal való egyesítés elodázása tárgyában.

Mialatt csapataink Vas vármegyében tanyáztak, aug. 1-én rendelet érkezett a vármegyéhez a kir. helytartó-tanácestól, hogy az adók és a mult országgyűlésen megajánlott subsidiumok beszedését s beszolgáltatását siettessék, mert lehet, hogy a nemesi felkelő seregek kivezettetnek az országból s ezeknek, valamint a fuvar- és ágyu-beszerzési költségek megfogyják haladni a vármegye erejét. Aug. 16-án pedig őfelsége a király rendelete érkezett a katonai fegyelmi szabályzat ügyében, leközzöltetvén a bűnök büntetésére vonatkozó országos hadi szabályzat, mely most a bácskai nemesség táborának megküldetni határozatott.¹⁾

Ugyan e tájban érkezett Vojnics Salamonnak, a bácskai insurgens csapatok parancsnokának augusztus 14-én kelt levele, melyben arról értesíti a vármegyét, hogy a nemesi had gr. Pálffy tábornok által kellő mennyiségű sátrakkal ellátott; s most már Sárvárról Szombathely mellé táborba szállnak; továbbá, hogy a vármegye által időközben küldött táborigográcsokra nem lévén szükség, azokat visszaküldik, minthogy Bécsből Atkary hadbiztos már kellő számút szerzett; tudatja végül, hogy a csapatoknál volt három kovácsot, miután azok a lovakban sok kárt tettek, elbocsátották s helyükbe alkalmasabbakat Bécsből fogadtak.

Ezen, valamint az előbb érintett felsőbb eszközzéseket Odry alispán a szeptember 18-án Zomborban tartott közgyűlés elé terjesztette, hol is azok tudomásul vétetvén, s felkelő had vezérének

¹⁾ Proth. J. Cottus Bach. U. o.

aug. 14-iki levelével szemben azt határozta a vármegye, hogy a fölösleges tábori szerek eladás végett Mészáros hadbiztosnak adassanak át, a ki arról annak idején számoljon el. Folytatólag felolvastatott e közgyűlésen Vojnics Salamon parancsnok ujabban érkezett levele is, melyben arról tudósít, hogy a bácskai hadak szept. 12-én Szombathhelyről a szomsédos Sopron vármegyei Csorna helységhez rendeltettek. Tudatja továbbá, hogy a hadi pénztár pénzkészlete annyira megfogyott, hogy abból a fizetéseket teljesíteni ezen szept. hó végén túl már nem lehet; holott a szénát Csekonics ezredestől mindig készpénzen kell venniök, aztán meg a legénység ruházata is nagyon pusztul.

Ezen levél után még gr. Pálffy tábornok egy levele olvastatott fel, a melyben a még betöltetlen fővezéri állásra br. Luzsenszkyt, az őrnagyi állásra pedig Vojnics Salamont ajánlja a vármegyének. A közgyűlés most első sorban a tisztikar rendbehozatalához fogott s br. Luzsenszkyt választotta 120 frt havi fizetés és megfelelő természetbeni ellátással; egyúttal intézkedett a közgyűlés, hogy a megválasztott parancsnok erről azonnal s oly kéréssel értesüljön, hogy a hadak igazgatását legott átvenni ne terheltezzék. Őrnagygyá Vojnics Salamon választatott, ennek helyébe pedig kapitánynya Rudics Antal adjutans lett előléptetve, ezen kívül Antunovics Simon főhadnagyi rangot viselt auditor kapitányi, Mittermiller hadnagyi ranggal bíró orvos pedig főhadnagyi rangra emeltettek, előbbeni fizetésük meghagyása mellett. A választások és előléptetések ezen eredményét a közgyűlés mind gr. Pálffy tábornokkal, mind pedig Vojnics Salamonnal közölni rendelé, hogy arról ekkép az insurgens nemes had is értesüljön.

Elhatározta továbbá a közgyűlés, hogy miután a felkelő sereg eddig létező egyetlen zászlója elegendőnek nem bizonyult, még egy dísz-zászló készíttessék gyöngyszínű damaszk selyemből, melynek egyik oldalán az ország, másik oldalán Bács vármegye címere ábrázoltassék. Utasított tehát Atkary József, tábori számvevő és főhadnag, hogy egy ilyen zászlót készíttessen,

mire nézve neki a vármegye címere másolatban megküldetni rendeltetett.¹⁾

Végre kimondta határozatilag a vármegye közgyűlése, hogy a tábori fizetések és egyéb szükségletek fedezésére a vármegyei birtokosok, földesurak, róm. kath. és gör. kel. papok, nemkülönben a 300 frtnyi jövedelemnél többel bíró tisztviselők, évi jövedelmük 3 százalékát tartoznak beszolgáltatni s ezen összeg fele része azonnal, fele része pedig idő multával az illetékes hivatalos közegek által beszedessék s rendeltetési helyére juttatassék.²⁾

A közgyűlés befejezése után érkezett a vármegye hatóságához öfelségének I. Ferenc királynak egy szept. 15-én kelt rendelete, mely szerint a vármegye által készített hadfegyelmi szabályzat némi változtatással jóváhagyatott. Öfelsége ugyanis csupán annyit rendelt a szabályzaton változtatni, hogy a 7. és 17. cikkely ama kitétele „veréssel“ helyébe „megfelelő büntetéssel“ tétessék.³⁾ Ezen királyi leiratot a vármegye csak ez évi okt. 12-én Bácsban tartott közgyűlésén vette tisztelettel tudomásul s ugyanitt utasította a vármegyei adószedőket, hogy az Odry alispán által időközben elkészített kimutatások arányában az insurgens sereg hiányos ruházatának s egyéb szerelvényeinek kiegészítésére szükséges összeget minél előbb szedjék be.

IV.

Mialatt a vármegye hatósága hazafias kötelességének érzetében az insurgens csapatok jókarban tartására minden szükségést megtenni iparkodott s mialatt a vármegyével együtt az egész nemzet a franciákkal való harcok folytatását s a magyar felkelő nemesi hadak vérkeresztségét aggodalommal vegyes büszkességgel várta; a közben váratlan fordulat következett be a hadakozó felek önelhatározása folytán. Napoleon a Tyrolban s a német tartományokban mind nagyobb arányu fegyverkezést

¹⁾ Ez a zászló úgy látszik, nem készült el, mert a nemesi hadak visszatérésekor a vármegyei közgyűlés, mint látni fogjuk, csak egy zászlóról intézkedik.

²⁾ Proth. J. C. Bach. U. o.

³⁾ Proth. J. C. Bach. U. o. „Verberibus“ et „pecua arbitraria.“

látva, valamint a magyar nemesség tömeges felkeléséről is értesülve, hajlandó volt a végleges békére, mely hosszas alkudozások után okt. 17-én Campo-Formióban meg is kötöttet. E békekesség értelmében a Ferenc király Lombardiát és Belgiumot ugyan a franciáknak engedte át, de értük Velencét, Istriát és Dalmáciát a szigetekkel nyerte kárpótlásul.

A seregek téli szállásra való szétküldése azonban e béke dacára csak lassan történt s a magyar nemesi had is csak az okt. 29-én kelt királyi rendelettel bocsáttatott haza. A királyi rendelet, mely az insurgensek vitézségét és készségét magasztalja, nem intézkedett egyuttal a nemes hadak teljes felosztatása tekintetében, hanem aképen rendelkezett, hogy a hadak egyelőre vármegyéikbe térjenek vissza s újabb rendelkezésig készenlétben maradjanak.¹⁾

A vármegye hatóságához november hó elején érkezett e tárgyban Végh főhadbiztosnak Pozsonyból okt. 31-én kelt első értesítése, ki egyuttal a leköltözés módozatait is közölte, Bács megye közönsége ennek folytán nov. 11-én Zomborban közgyűlést tartva, ott a felkelő nemesi had leköltözése s ideiglenes elszállásolása tekintetéből különböző intézkedéseket tett.

A nemes seregnek egyik része nov. 19-én volt érkezendő Bajára, a másik pedig 20-án; Szalay főszolgabíró tehát utasított, hogy az érkező csapatok számára 519 portio kenyeret és 570 portio lóélelmet szállítson. A sereg első csapata nov. 22-ére Almásra, 23-án Szabadkára volt vezényelendő, a II-ik csapatnak Baján kellett maradnia, a III-ik csapat pedig nov. 22-én Garára, 23-án Zomborba volt érkezendő, mely helységek szolgabírái élelem és szállás szerzésre jó előre utasítottak.

Ha az insurgensek rendeltetési helyeikre értek, a főhadi biztos utasítása és a közgyűlés ily értelmű határozata folytán, a kapitányoknak a közembereket az altisztek kíséretében Zombor, Baja és Szabadkáról azon földes urak-, városok- és községekhez

¹⁾ Proth. J. Cottus Bach. U. o.

kell szétvezetniök, melyek által kiállítottak; a legénység azonban csak ruházatát tarthatja meg, míg ellenben a lovat, szerszámot és fegyverzetet visszahagyni tartozik. Ennek elszedésével, valamint a hazaszállítandók élelmezésével az altisztek voltak megbízva.

Intézkedett a közgyűlés továbbá, hogy a vármegye zászlaja az első csapatától Bajáról Zomborba hozassék és itt a levéltárban deponáltassék.¹⁾

A tábori gyógyszerár, a seborvosi műszerek, a társzekerek, lovak, szerszámok, a tábori kápolna szerelvényei, bográcsok, sátorok, a kórház-szerek és a katonai számadások, jegyzőkönyvek s egyéb iratokra nézve azon intézkedés történt, hogy azok Bajáról szintén Zomborba szállíttassanak s ott a katonai lakatnyában elhelyeztetvén, Atkárý számvevő-főhadnagy gondjaira bízassanak; a társzekerek, futárok, trombitások és kovácsok alá vett lovak azonban dobszó mellett eladandók, mivel a befolyt összegnek Atkárý főhadnagy részére való átszolgáltatás kötelezettsége mellett Latinovics József főszolgabíró bizatott meg.

Elrendelte továbbá a közgyűlés, hogy a tisztek és közemberek november hó végeig fiztessenek ki; a községek pedig a beszolgáltatott kenyér- és takarmány-adagokról szóló nyugtáikat visszatérítés végett Mészáros János táblabíróhoz küldjék; végre Vojnics Salamon fővezérlő őrnagy felkérendő, hogy a kiadások kimutatását felsőbb helyre juttatás végett a vármegye hatóságának mutassa be.

Mivel pedig — a közgyűlés egyenes kijelentése szerint, — Végh főhadbírtos fentebb érintett leveléből nem lehet kivenni, valjon a nemesi had végleges szétbocsátásra, vagy csak ideiglenes téli elszállásolásra érkezett-e vissza, ennélfogva utasított Odry alispán, hogy a téli szállásolás ügyében a következő közgyűlésre javaslatot terjesszen elő. Addig pedig, míg a nemesek leszállítása iránt végérvényesen intézkedés történnék, a csapatok

¹⁾ Ennek a zászlónak a vármegye emlékei közt ma már semmi nyoma; valószínű, hogy a későbbi insurrectiók alkalmával is használtatott s talán 48-iki pusztítások alkalmával ment veszendőbe.

körül az I-ső Szabadkán, a II-ik Baján, a III-ik pedig Zomborban szállásoltassék, a tábori szerek pedig mind az első csapat állomási székhelyére, Szabadkára szállítandók.¹⁾

A nemesi hadak eközben a kijelölt napokon csakugyan megérkeztek s a megállapított rendben el is szállásoltattak, azzal a csekély eltéréssel, hogy a bajai csapat egy része Vaskuton, a zombori csapaté pedig Apatinban lett elhelyezve.

Nemsokára megérkezett a Dunáninnen kerületi biztosság nov. 14-én kelt értesítése is, mely szerint miután a franciákkal való békesség végleges megkötése nemsokára várható, ennél fogva a vármegye a nemes sereg készenlétben tartásáról s élelmezéséről csak 2 hónapra gondoskodják.

A vármegye tehát ez évi dec. 4-én Baján tartott újabb közgyűlésében megtette a nemesi hadra nézve utolsó intézkedését is, elrendelvén, hogy két hónapra való liszt és zab a bajai kir. éléstárból, szalma a községektől kivetés útján, széna pedig készpénzen a megyei hatóság által vásároltassék. Gombos Ferenc táblabíró legott ajánlatot is tett, hogy a szükséges szénát, 10 fontos portiót 6 krjával számítva, a vármegye rendelkezésére bocsátja, még csak az iránt kellett tehát intézkedni, hogy a főherceg nádorispán megkerestessék, hogy a bajai éléstár adjon 500 mázsa lisztet és 450 mérő zabot, a járási szolgabírák pedig repartitio szerint szedjék be a szalmát s a katonaság fizetéséhez szükséges zsold-költségeket.

Ez megtörténvén, a közgyűlés mindenekelőtt Vojnics Salamon főparancsnok két rendbeli jelentését vette tárgyalás alá. Ezek egyike szerint a felkelő sereg ruházata annyira megrongálódott, hogy új ruhák készítésére van szükség. A közgyűlés utasította tehát Mészáros János táblabíró, mint tábori biztost, hogy a sereg ruházatának kiegészítéséről új öltözetek készítése után azonnal gondoskodják. A másik jelentésében Vojnics őrnagy a nemesi sereg visszaköltözése alkalmával felmerült költségekről s

¹⁾ Poth. J. Cottus Bach. U. o.

az elhasznált élelemről számolt be, mely számadás a községi főhadbiztosi hivatalnak megküldetni határoztatott.

Ugyanczen gyűlés folyamán olvasták fel br. Luzsénszky ezredes fővezérnek levelét, melyben a bácskai nemes had fővezényletével történt megbizatasért a vármegyének köszönetet mondva, készségét jelenti annak elvállalására, a vezénylet tényleges átvételét és leutazását azonban a háboru újabb kitörésétől teszi függővé. Ezt, valamint Odry alispánnak az elszállásolt nemesi had létszámáról és álláspontjáról szóló jelentését¹⁾ a gyűlés tudomásul vevén, eloszlott.²⁾

A nemességnek ideiglenes szétbocsátása után teljes két hó mult el már midőn a dec. 19-én kelt királyi rendelet a felkelő had végérvényes felosztatására hívta fel a vármegyét. Bács megye legott foganatosította a már ez évi nov. havi közgyűlésében megállapított módozatok mellet a katonák hazabocsátását s egyúttal úgy intézkedett, hogy a tisztek fizetéseiket 1798. évi febr. 15-ig, a legénység pedig illetményét jutalomképen egész april hó végéig megkapják. A hadi szcrelvények, lovak és kocsik eladattak, az irományok pedig a zászlóval együtt a vármegyei levéltárba helyeztetek el.³⁾

Ekként a mozgalom, mely ezen év tavaszától fogva nemcsak vámegyénket, hanem az egész országot izgatottságban tartá, végleg megszűnt. A táborozás nem került a vármegyének vér-, hanem csupán csak fáradozatába, s ezt, bár magában véve is

¹⁾ Ezen kimutatás szerint a felkelő nemesi had akkor, a midőn Körmenről távozott, a tiszteken és tábori segédszemélyzetten kívül, 485 emberből állott. A tisztikar és segédszemélyzet létszáma 25 főnyi volt, az egész sereg tehát 510 embert tett ki. Érdekesnek tartjuk felemlíteni, hogy az 510 felkelő között csak 6 önkéntes volt, kik között nms Péter László halasi jogász egyedül szolgált személyesen a többi önkéntest egy-egy lovas alakjában: Ranics bajai apát, Koin Mihály szabadkai bíró, Kardos János korona-kerületi senátor, Petrovics bajai póstamester és Zlinszky Mihály táblabíró állították. A többi nem önkéntes felkelők közül: a megyei nemesek és kir. városok 120, a földesurak 151, a plébánosok 12, a tiszai koronai kerület és a községek 196 lovast állítottak.

²⁾ Proth. J. C. Bach. U. o.

³⁾ U. o. 1798.

súlyos teher volt, szívesen hozta meg, mert érezte és tudta, hogy nagyon megnehezedett az idők járása hazánk, az uralkodóház s a birodalom felett, s hogy akkor, a midőn a nemzet csupán az ezen évi hadkölségekhöz 116,000 ujonccal s közel 15 millió frttal járult, az insurgens nemesi had kiállításának költségei alig jöhetnek számba.

És most Bács-Bodrogh vármegye, derék nemesi hadának kiállításában s felszerelésében a többi vármegyék mellett semiben sem maradt hátra, ezen felkelés történetének áttekintése kapcsán el lehet mondani, hogy bár az 1797. évi táborzás nem mutathat fel véres győzelmeket, vagy dicső hadi küzdelmeket: mindazáltal nemességünk már csak felkelése és sok fáradsággal járó pusztá táborozása által is fényes tanújelét adta a trón iránt való szeretetének és ragaszkodásának, s fényes példáját nyujtá a veszélyben forgó haza iránti kötelességek teljesítésének.

A hazafias felbuzdulásnak és áldozatkészségnek magasztos példáját látjuk tehát vármegyénk s az ország nemesi hadának felkelésében ama példát, melyre ép ebben az időben nagy szükség volt, mert a francia háborúk a campo-formiói békével nemcsak meg nem szűntek, hanem csak azután törtek ki igazi elementáris erővel, melyek aztán még másfél évtizednél tovább tartották izgalomba s borították veszélybe földrészünk népeit s melyek következtében hazai nemességünk még három ízben szólíttatott I. Ferenc király által felkelésre, mindannyiszor tanújelét adván vitézségének s hazaszeretetének.

Bács-Bodrogh megye vármegyeháza.

A mostani nemzedéke meggyénknek alig emlékezhet azon küzdelemre, melybe került a vármegyének azon elhatározás, hogy a vármegyeháza Zomborban építtessék.

Mert noha az 1723-ik évi 73. t. c. világosan rendelné,

hogy minden vármegye, melynek még nincsen vármegyeháza, azt biztos helyen, a megye közepében, a mennyire lehet az érdekelték kényelmére építtesse, mindazáltal a magán érdek által a vélemények annyira szétágaztak, hogy egy egész félszázadig tartott, míg végre az építés Zomborban véglegesen elhatározott.

A vármegye többsége mindig Zombor mellett volt, már a fenti törvény is erre utalta, de a magány érdek sok viszályt okozott, maga a hatóság sem volt tisztában akaratával, lehet, hogy az akkor még függőben volt Bodrogh vármegye követelése, vagy az akkori szűken termő évek, talán a sok hadvitel terhei is befolyással voltak. Vett ugyan a megye közönsége Zomborban egy telket 500 frtért, de az kicsinynek találtatott, akkor a mult század közepe felé a József császár által kipurancsolt Ferenc rendnek zárdáját, melyet a megye bérben tartott és egész 1809-ig székhelyül használt, akarta a megyeházának átídomíttatni és pedig Fischer építész erre a célra három külön tervezetet készített is, de ezen tervezetek főleg azon okból nem találtattak alkalmasnak, mert nem találták az illemmel összeférőnek, hogy a börtönök a templom közelében létezzenek és a láncok csörgése behallatszon az isteni tisztelet alkalmával.

A legnagyobb nehézséget az akkori kalocsai érsek, bár akkor már nem volt a vármegye főispánja, baró Klobusiczky Ferenc emelte, a ki a székház építését Baján, vagy Bácsban, sőt inkább még István-megyében is akarta, de a két királyi város is Zombor és Ujvidék mikor meghallották, hogy a megye nem Zomborban szándékozik építtetni székházát, felterjesztésekkel ostromolták a királyi Helytartótanácsot.

Kőszeghi, a budai országos levéltár egyik hivatalnoka szívességéből birtokába jöttünk, az akkori fennemlített kalocsai érseknek 1758. évi január 27-én ez ügyben a Helytartótanácshoz tett felterjesztésének, mely Kőszeghi által latinból magyarra fordítva, így hangzik:

Nagyméltóságú királyi Helytartótanács!

A nm. Helytartótanács f. hó 19-én hozzám intézett kegyes

parancsának eleget teendő a Bács megyében építendő vármegyei székház kiválasztott helyére nézve, alázatos felvilágosításomat a következőkben terjesztem elő: Ha az 1723-ik évi törvény 73-ik szakaszát megfontolom, okvetlenül azon következtetésre kell jutnom, hogy Bács vármegye székházának felépítését Zomborban tervezvén, erről teljesen megfeledezett, e törvénynek lényege ugyanis a megyebeliek nagyobb kényelme, ezt magának a törvénynek szavai is kimondják.

Ha a vármegyeház, melynek rögtöni felépítésére sem én, sem a vármegye soha nem gondoltunk, s melynek felépítését sem a szegény megterhelt, s több évi szűk termés miatt kimerült nép helyzete, sem a háborús időviszonyok nem javallják, mégis hogy az udvari kamarának, a világosan érthető királyi óhajnak, s az ország törvényének elég tétessék: Zomborban építtetnék fel; a vármegyei polgárságnak hogyan válhatnék ez kényelmére? midőn ott a hatóságok tagjai, de még magán lakók sem telepesznek meg, sőt azt maga a nép is inkább elhagyni kívánja, mintsem abban maradni. E város ugyanis, mint már a természettől mostohán megáldott, iható vízben és erdőben szűkölködik, s nékem úgy látszik, sőt ez köztudomású, hogy közelebb áll az elpusztuláshoz, mint a felvirágzáshoz, s annál kevésbé alkalmas a köztörvénykezésre; igaz, hogy utba esik, de utjában is van ám annak a szegény utasnak, a ki nem tudja kikerülni, még csárdái is csak azoknak jók, akik sohasem szokták meg, hogy kerítéssel és kapuval ellátott házakban lakjanak, s kik maguk és jószáguk élelmét egyaránt magukkal viszik. Élelmezése olyan, hogy lakói még csak borjuhust is s szóval mindent máshonnan kénytelenek vinni, ha csak meg nem elégesznek az ott kapható leghitványabbal. A város díszesebbé tételére hivatott mestereink, vagy egyáltalában nincsenek benne, vagy ha vannak is — ott évszámra szükségét szenvedvén — mesterségüket másutt űzik: szóval semmit sem vonok le a városból, ha azt állítom, hogy benne a „királyi város“ néven kívül semmi sem királyi, s nemcsak a vidék városainak, de még minden közép-

szerű kis helységnek is utána teszem. Kérdezzük csak meg a régebben ott lakó kincstári hivatalnokokat, ezek egyhangulag tanusítják, hogy ott vagy semmit sem kaphatni, vagy ha igen, az lényegesen drágább, mint egyebütt. Még a gazdálkodó parasztság is bennlakik a városban, mert a szabadba, vagy mezőkre járásban meggátolja őket *az ottani időjárás* (?!)

Már most hogyan lakhatnék ott hosszabb időn át a főispán, kinek birtokaitól 6, rendes székhelyétől pedig 11 mértföldre van Zombor? Hogyan a törvényhatósági tagok és a birtokos osztály? Ha a vármegyei tisztviselőknek csekély fizetésükből, a melyért szolgálnak ott kell élni és lakni, ott, a hol se fa, se víz nincs, ki lesz az a jó bolond, a ki saját kárával megyei szolgálatba fog lépni?

De eltekintve minden magán érdektől, maga a megyeház is másutt könnyebben felépíthető féláron, mint Zomborban. Mit szóljak a székház fenntartásáról és ellátásáról? új terhet rakjunk a mostaniakat is alig csak elviselni képes szegény népre? mikor a megyeháznak és börtönöknek még csak fával való ellátása is majdnem lehetetlen; a rabok nagyobb számával, különösen törvénytartás és ítélet foganatosítás idején, az őrséget teljesítő népre nagyobb terhek háramlanak, mert a börtönőrök és az állandóan őrtálló hajduk fizetését is emelni kell. Nem bírom kifejezni továbbá a nép roppant megterhelhetését, különösen megyegyűlések alkalmával, a kiállítandó előfogatok (Forspont) és gyorskocsikat illetőleg, a melyeknek követelése a bizottsági tagoknak, még királyi kegygyel is megengedettett. A megyei hatóság alatt levő helységekben ugyanis az a szokás, hogy ha előfogat kell, az mindig csak a legközelebbi községig megy, nehogy a szegény paraszt, gazdaságának elhanyagolásával, hétszámra kénytelenitessék egy helyen vesztegleni, a mi mindenestre napirenden lesz, ha Zombor lesz a székhely, a hol a hajduk és katonák viszik a népet az ily terhes közszolgálatra.

Ezeket megfontolva nem kételkedem, hogy a nagyméltóságú Helytartótanács beleegyezését nem a Zomborban, hanem csak

Baján, vagy Bácsban építendő megyeházhoz adja, a mi nemesak a magánosoknak, de a közjónak is legnagyobb előnyével történnék, mert e két helyen van legalább víz és fa, mely utóbbi Baján olcsóbban, Bácsban pedig épen ingyen szerezhető meg. A megyei hatóság tagjai pedig azon előnyben részesülnek, hogy a kevésbé, vagy épen nem vagyonosok, lakbért épen nem, vagy igen csekélyt fizetnek; a kik pedig házzal birnak, vagy ott építeni akarnak, élelmezést és ruházatot aránytalanul olcsóbban nyerhetnek.

Ami pedig még inkább a Bácsban, mint Baján építendő megyeházat javallja: azon körülmény először, hogy az építés és valamint a megyeháznak, úgy a börtönöknek is fenntartása sokkal könnyebb, hasonlókép a büntetőtörvényszék ülészése, valamint a rabok szállítása is; mert Baja inkább a megye határán lévén, kissé félre esik a vármegye közönségének. Leginkább a bácsi erdők- és birtokokban tartózkodó gonosztevők a megszökhetés veszélye és a népnek igen nagy alkalmatlansága nélkül messze nem igen szállíthatók, így pedig azokat magának a bácsi börtönöknek neve is elrettenti; míg ha Baján ül össze a büntetőtörvényszék, akkor a Bácskában lagpangó gonosztevők, mint messzeesőre nem igen hederítenek.

Ha végre észszerűleg a vármegyének lehetőleg középpontját kell kiválasztani, az mindenesetre inkább Bács, mint Baja és még sokkal inkább, mint Zombor és kivéve Baja város nemességét és a bajai uradalmat a többieknek mindnek, úgymint: Ujvidéknek, a Tiszáninnen kerületnek, a korona birtok, Szt.-Máriának és szóval mindannyinak közelebb van, mint amazok; azon pedig, hogy a bajai nemesség szivesebben jön Bácsba, mint Zomborba, kételkedni nem lehet; Bácsban végül helyben van a rendes posta, míg Zomborból távol, s ebből is nem csekély közhaszon és magán kényelem származik.

Hogyha Zombor városa, a mi inkább óhajtandó és el is várható tőle, inkább az ipart fogja előbbre mozdítani, hogy nemeseink a sok kényelmetlenség mellett, némi kényelemre

is találnak ott, akkor inkább fogja vonzani a lakosság nagyobb számát. Állja meg helyét e város, miként a többi városok, akkor megkapja a különben hiába remélt adókat.

Ha végre az idézett törvény ama bizonyos cikkelyének valamely város megfelel, az egyedül Bács: mely elég népes és a természettől is meg van gazdagon áldva, melyben ha a nemesség tömegesebben fogja lakni, a bárdolatlan nép is inkább csiszolódik, elhagyja erdei vadságát, s ebből a közjó is igen sokat nyer. A közelebb eső Eszék és Ujvidék oda csalják a nemességet és a kézműves osztályt, mert onnét úgy az élelem, mint a ruházat mérsékeltebb áron megszerezhető; ha majd e városokkal versenyez Zombor, nemesak vonzza, de magához ragadja a lakók nagy részét.

Az 500 frtot ne sajnálja a vármegye, mert ha mindjárt el is veszítené, nem lesz kára a vármegyének akkor, midőn másutt tágabb és ingyenes telket nyer; a haszon pedig, mind az építésben, mind a megyeház fenntartásában, de a vármegyei kormányzatban is nyilvánvaló; tartsa meg mégis a háztelket, melyért az 500 frtot mindig megkaphatja.

Miután tehát velem együtt a vármegye közönsége is e két hely közül ajánlja valamelyiket, bebizonyítván, hogy a Zomborban való székház építésből nem előny, hanem hátrányok származnak, mély bizalmam helyezem abba, hogy a nagyméltóságú Helytartótanács mégis inkább a Baján (mint Zomborban) építendő megyeházhoz adja beleegyezését, s akkor beleegyeznek még inkább, a még ennél is előnyösebb bácsi építkezésbe.

Hivatásánál és magas tekintélyénél fogva pedig a nm. Helytartótanács, valamint az minden hatóságot kötelességeire figyelmeztetni szokott, úgy figyelmeztesse Zombor város hatóságát is, hogy a „királyi város“ címbe helyezvén minden dicsőséget, ne feledkezzen meg kötelességéről, s arról, hogy ez a föld a királyé, s ne annyira a magánosok, mint inkább a közjót tartsa kötelességének előmozdítani; rendelje el továbbá, ha a

város, ha már fel nem is emelkedik, de legalább a megsemmisüléstől védje meg magát.

Ezeknek jelentése mellett a gondjaimra bízott megyét magammal együtt a nagyméltóságú Helytartótanács kegyeibe ajánlva, alázatos és engedelmes szolgálja, Klobusitzky, kal. bácsi érsek.¹⁾

Közli: *Grosschmid Gábor.*

Újvidék pere Péterváraddal kövezetvám miatt.

A Péterváradi Sánc polgárisítása alkalmával felmerült incidens volt ez, mely az egymást keresztező katonai és közigazgatási politikát érdekesen jellemzi.

1747. év december havában egy küldöttség ment a péterváradi — akkor névtelen — kamarai mezővárosból a magyar udvari kancelláriához, előadván egyebek közt a mezőváros azon kérelmét, hogy a dunai hidfőnél fizetendő kövezetvám fizetésétől a kreálandó szabad királyi város polgárai fölmentessenek. A jog, melyet a lakosság kért, a szabad királyi városok mentességeinek kategóriájába tartozik s ezért látszólag fölösleges is volt a deputáció kérvényezése ez ügyben. Ámde a mezőváros lakosai a túlsó felen katonai közegekkel állottak szemben s e körülmény megmagyarázza ez előbbieik törekvését, hogy e mentességet maguknak jó eleve biztosítsák.

A m. kir. udvari kancellária 1748. jan. 26. tartott ülésében tett ez ügyben véleményes jelentést, melyben azt javallja a királynőnek, hogy ezen mentesség általános kifejezéssel jeleztessék az új szab. kir. város diplomájában. Minthogy ugyanis általában a szab. kir. városok polgárai, midőn az illető hatóságoktól kiállított hiteles útlevelekkel ellátva utaznak, a kapuvám fizetésétől mind a törvény, mind kiváltságaik folytán mentesek; a kérvény ezen pontjaiban érintett kövezetvám pedig egyféle

¹⁾ Htt. misc. 36. 363.

amavval: ez okból a *kancellária azt javallja, hogy a péterváradí erőd provizora ezen vám szedésétől királyi leirattal eltöltendő volna*, mindazáltal ezen vámmentességnek a szabadalomlevélben való tüzetes említését nem ajánlja, hanem szokás szerint csupán általánosságban volna érinthető a vámmentesség, egyéb királyi városok szabadalmainak mintájára.¹⁾ — Ez volt a kir. udvari kancellária véleménye, melyet Nádasdy Lipót gr. előülése mellett hozott. A királynő a jegyzőkönyv szélére sajátkezűleg ezt írta: Neveztessek (a város) Ujvidéknek, az utolsó pont megbeszélendő a kamarával, egyébiránt tetszik.²⁾

Mint a fentebbiekből látható, a kir. kancellária ez ügyben szándékosan kereste a komályosságot; általános kifejezéseket ajánlott a melyekből a tényálladékot tisztán kivehetni nem lehet. Az igazság burkolása csakhamar felreértésekre vezetett, melyekből a szabadságlevél kelte után azonnal per keletkezett az utlevelek és ezekkel kapcsolatos vámmentesség miatt. Ugyanis a város szabadlevele azon értelemben készült, a mint annak szövegezését a m. kir. kancellária fennidézett véleményes jelentésében a királynőnek ajánlókat második pontja kimondja, hogy a szabályszerűen kiállított útlevelekkel utazó polgárok egyéb sz. kir. városok mintájára mentettek legyenek a vámfizetéstől, mely mentesség az egész birodalom területére terjed. Vajjon az érintett hidvám a többi vámok közé számítandó-e, vagy nem, az iránt Ujvidék város szabadalomlevele nem ad fölvilágosítást

¹⁾ „Cum certum sit, quod omnes in genere Cives Liberarum Regiarumque Civitatum in Hungaria fidedignis Civitatum Literis Passualibus itinerantes et commeantes per totum Regnum, asolutione Teloniorum tam ex Lege, quam Privilegiis ipsorum ubique Locorum immunes sint, eodem autem etiam antelati sic dicto Telonü Pflaster-Mauth ratio foret. Hinc Cancellaria hocce Regia Cameralis in Fortalitio Petrovaradiensis Provisorem accedente Majestatis Vrae Benigna Resolutione a Desumptione practensi Telonü illinc sua Via inhibendum quidem, specialiter tamen huius Telony mentionem in Privilegio huius Civitates haud faciendam, sed generalibus dumtaxat terminis Exemptionem a solutione Telmiorum, aliarumque ejusmodi Tributorum Privilegiis antelatae Civitatis ad normam aliarum Civitatum Privilegiorum inserendam esse hamillime existimaret.“ — Orsz. levéltár. Canc. Reg. Hung. Aut. Nr. 18. Orig. Anno 1748.

²⁾ „Nominetur Neoplanta, ultimum punctum concertetur cum camera, de reliquo Placet. m. pr.“ — Orsz. levéltár. Canc. Reg. Hung. Aut. Nr. 18. Orig. Anno 1748.

s ezen homályosságot, mondjuk: kétértelműséget a kir. kancellária ajánlotta. Különben ez ügyben idők folytán, a kir. kancellária nézete is változott. Így az 1748. jun. 26-ikán adott véleményében azt mondja: a szab. kir. városoknak hiteles oklevelekkel ellátott polgárai, midőn a birodalom területén utaznak, a vámfizetéstől mindenütt mentesek. S épp ezen alapon való elbírálás alá esik a kövezetvám kérdése is. Tehát elismeri a kir. kancellária, hogy a kövezetvám egyéb vámok kategóriájába tartozik, mégis az általános kifejezést a „vámmentesség“ szót ajánlja e speciális ügy érintése nélkül. A királynő — mint fönnebb említettem — a himező-hámozó kancelláriát utasította, hogy értekezzék ez ügyben a kir. kamarával; mi közben megjelent (febr. 1.) a város szabadalomlevele a fönnidézett általános kitéttel.

A közös tárgyalások megejtése után ugyanazon évi febr. 9-én fölterjesztette a kancellária véleményes jelentését öfelségének, mely szerint a kérdéses vám *nem kamarai, hanem katonai jövedelmet képez*, mivel nem a kamarai pénztárba szedik annak tisztviselői, hanem a péterváradi erőd kincstárába. Különben a *kamarának nincs kifogása az ellen, hogy e vám szedésétől eltiltassanak*, csak azon észrevételt teszi, hogy ezen esetben a hadi tanács részéről és hasonló utasítás volna kiadandó.¹⁾ Látható ebből, hogy a kamara nemcsak nem ellenzi Ujvidék város polgárainak e vám alól való mentesítését, de sőt késznek nyilatkozik a kamarai tisztviselőknek e vámszedéstől való eltiltására. — Ennek előadása után így folytatja a kir. kancellária: Valamennyi szab. kir. város lakói Magyarországon és a hozzákapcsolt részeken mentesek a váموktól, (melyek közé az említett kövezett vám is, sorolandó;) másrészt az is bizonyos, hogy

¹⁾ „Ceteroquin candelam Cameram accedere ad id, ut Provisor Cameralis Petrovaradiensis a desumptione ejusdem Telony inhibeat, paratamque esse ad expediendum catenus Mandatum; quia nihil omnino Proventus idem statum Militarem tangeret, censere candelam Cameram in effectum propositae Exemptionis etiam ex parte Consilii Aulae Bellici ejus modi Mandatum expediendum esse.“ — Orsz. levéltár. Canc. Reg. Hung. Aut. Nr. 28. Orig. Anno 1748.

a várban elhelyezett katonaság nemcsak hogy nincs feljogosítva Magyarországi lakosai ellenében való eljárásra, hanem azt törvényeink is szigorúan tiltják. Mely oknál fogva a kancellária legalázatosabban azt ajánlja öfelségének: utasítsa a hadi tanácsot, hogy ez a kir. kamarával egyértelemben *tiltsa el a péterváradí helyőrséget, illetve a kamarai provizort az említett vámszedéstől.*¹⁾ A kancellária javaslatára a királynő ráírta: placet. A bonyolódott ügy tehát egyelőre azzal végződött, hogy a szóban forgó közevetvám is azok közé tartozik, melyek alól a szab. kir. városok lakói hazánkban fel vannak mentve s ez értelemben lőnek értesítve: a város és a péterváradí parancsnokság, valamint a kincstári tisztviselők.

Azonban ismét nemsokára panasszal fordultak az ujvidékiek a kir. kancelláriához. Elpanaszolják első sorban, hogy az idevaló polgárok, midőn a szerémi részekre mennek, Péterváradon nem engedik őket tovább és elvéve utleveleiket, minden jog és igazság ellenére más utlevél váltását követelik tőlük, mindez a péterváradí parancsnok felelősségére történik; épp így tesz a temesvári parancsnok is, ki elszedi az ujvidéki polgárok utleveleit és 40 dénárért ad nekik engedélyt tovább menetelre. Sőt még a Dunán egyenesen ide utazó embereknek is utját állják és zsarolják őket.

Másik panasz az, hogy a dunai hajóhid kapitánya a városnak kétségtelen területén a város szabadalmi ellenére italmérési jogot bitorol. Harmadik pontja a panaszlevélnek előadja, hogy a péterváradí várparancsnokság egy dunai szigetet — mely Kapetánova Adá-nak neveztetik — s mely a Dunának a város felé folyó medrében fekszik, úgy hogy a városházhoz sokkal közelebb esik, mint a péterváradí erődhez s közevetkezőleg a város

¹⁾ „Hinc Cancellaria hocce perquam demisse censet, nil amplius superesse, quam superfato Consilio Aulae Bellicae altissimo Majestatis Vestrae sacratissimae Nomine intimandum: Quatenus idem quoque conforme Mandatum ad Praefecturam Militarem Petrovaradiensem, quale Praefata Camera Aulica ad Provisorem Cameralem de non exigendo a pracattactis Civitas memorato Telonio expediendum esset, exoret, altissimo nihilominus Majestatis Vestrae sacratissimae arbitrio et suprematae dispositioni submittitur.“ — Orsz. levéltár. Conc. Reg. Hung. Aut. Nr. 28. Orig. Ref. 1748.

területéhez tartozik uzurpál. Végül jön a java: a kövezetvám. A polgárok, midőn a szerémi részekre mennek, nemcsak hídvámot, de még kövezetvámot is szednek tőlük. Ezen jogsérelmek ellen kérnek erélyes megtorlást és igazságot Ujvidék szab. kir. város polgárai.¹⁾ A magy. kir. udvari kancellária 1748. évi október 20-án tartott ülésében a fennebb elősorolt panaszokra vonatkozólag következő javaslatot adta elő őfelségének:

1. Hogy a városi hatóság által adott utleveleket mindenki tartozzék érvényesnek elismerni s a városok ebbeli jogát, mely a szabadalom levélben is ki van fejtve, őfelsége ujólag megerősíti.

2. A hajóhid kapitánya csakis saját embereit és munkásait láthassa el itallal; az italmérési jog bitorlásától szigorúan eltiltandó.

3. A Kapetánova-Ada sziget ügye aképp lenne elintézendő, hogy bizottság állapítsa meg: vajjon az ujvidéki párthoz fekszik-e közelebb, vagy a pétervárad-i erődhöz s a birtokjog a szerint volna megállapítandó.

4. A vámok kérdése a fennebb ismertetett határozatokkal ellenkezőleg lett elintézve. Mig ugyanis jan. 26-iki jelentésében a kir. kancellária oda nyilatkozott, hogy e vám ugyanazon elbiralás alá esik, mint egyéb vámok, melyek fizetésétől a kir. városok polgárai mentességet élveznek; mig a kir. kamara kijelentette, hogy a vámszedés betiltása ellen nincs kifogása s ezen kijelentés alapján febr. 9-iki jelentésében a kir. kancellária újra azt javallja, hogy őfelsége tiltsa el a pétervárad-i helyőrséget, illetve a kamarai provizort az említett vámszedéstől, mivel a szab. kir. városok polgárai Magyarországon és hozzá kapcsolt részekben mentesek a vámtól, melyek közé ezen kövezetvám is sorolandó; most az előbbi javaslatokkal ellenkezőleg azt javasolja a kir. kancellária, hogy Ujvidék város polgárai ugymint egyéb szab. kir. városokban dívik, mentek legyenek ugyan a vámtól és hídpénzek fizetésétől, *midőn azonban kocsival a*

¹⁾ Orsz. levéltár. Conc. Reg. Hung. Aul. Nr. 156. Orig. Ref. 1748.

pétervárad *várba* *mennek, kötelesek fizetni a kövezetvámot.*¹⁾ — A királynő az egész javaslatot helybenhagyta; egyuttal elrendelte a pétervárad és temesvári parancsnokok megdorgálását, mivel az ujvidéki polgárokat utlevéldíjak szedésével zsarolták.²⁾ Ezzel az ügy végleg el lett intézve. A viszálykodást kétségkívül a kir. kancellária habozása idézte elő, mely szándékosan kerülte a színvallást; különben ugyanezen ügyben adott ellentétes véleményei annyiban érdekesek, hogy ha bár nyíltan elismerte a városnak a kérdéses vámtól való mentességi jogát, mégis két rendbeli jelentésével homlokegyenest ellentétben a vámfizetés kötelezettsége mellett nyilatkozott. Mi oka ez eljárásnak? *A katonai érdekek.* Egyébiránt a hadi költségek nagymérvű szaporodása is befolyással volt az utóbbi elintézésre, melynél fogva utalva volt a kormány minden jövedelmi forrás lehető kihasználására; ezen címen mint a hadi pénztár jövedelmét követelte a kövezetvám fizetését. Mindenesetre érdekes eleinte a kormány engedékenysége; s a mint a katonai érdek felmerül, annak intranzigens magatartása.

Érdúj helyi Menyhért.

Községi régi pecséték.

Bács-Bodrogh vármegye községeinek és városainak régi pecsét-gyűjteményére vonatkozó collectiv leirással még mindig nem rendelkezünk. Iványi István érdemes történészünk tette meg erre nézve az első kísérletet a Dudás Ödön által szerkesztett „Bács-Bodrogh“ című helytörténelmi folyóiratban, hol „Néhány pecsét Bács vármegyéből“ címmel megjelent dolgozatában a tiszai koronai kerület 10 községének egységes pecsétjén kívül

¹⁾ „Cives, qui curru Fortalitium Petro-Varadiense intrant, vel per illud transcunt, a Solutione sic dicti Telonü Pflaster-Maut haud dispensandos.“ — Orsz. levéltár Cone Reg Hung. Anl Nr. 156. Orig. Ref. 1748.

²⁾ „Placet in totum, commendantes petrovaradiensis et temesvariensis nomine meo reprehendendi. quod a passualibus solutionem petere praesumpserunt.“ — Orsz. levéltár. Cone. Reg. Hung. Aul. Nr. 156. Orig. Ref. 1748.

még 21 más város és község pecsétjének leírását adta.¹⁾ E községek és városok a következők: Szabadka, Baja, Zombor, Ujvidék, Jankovác, Topolya, Hegyes, Bresztovác, Kula, Katymár, Almás, Verbász, Mélykut, Veprovác, Kupuszina, Csávoly, Parabuty, Bajmok, Csantavér, Lality és Nemes-Militics.

E községek már ismert pecsétjeivel tehát itt nem foglalkozunk, hanem az alábbiakban azon helységek pecsétjeinek rövid leírását adjuk közre, a melyek az Iványi-féle dolgozatban nincsenek s ezek közül is csak azokat írjuk le e helyütt, a melyek Bács-Bodrogh vármegye levéltárában eszközölt kutatásaink közben eleddig fellelhetők voltak, igérve, hogy jelen sorozatunkat kutatásaink további folyamán ki fogjuk egészíteni.

1. *Dautova*. A pecsét belsejében fészken álló madár, mellette gabnaszálak, felette nap, hold és csillagok. Körirata: Sig. Poss. R. Caalis Dautova 1770.

2. *Sztanisits*. A pecsét belkörében egy kis ház, gabnakalászcsozor és ekevas. Körirata: Sigil. Priv. Oppi. Sztanisits 1811.

3. *Baracska*. A pecsét belsejében nemesi cimert utánzata, melynek udvarán silányan ábrázolt emberi alak két kezében gabnaköteget tart. Körirata: Baracska.

4. *Kernyaja*. A pecsét belsejében egy ekevason egy emberi alak áll, mellette bárány és tehén. Körirata: Possessionis Kernyaja 1768.

5. *Bogojeva*. A pecsét belsejében ekevas, mely felett egy tökéletlen jelenetkép azt akarja ábrázolni, a mint szt. István király a koronát a bold. szűznek felajánlja. Körirata: R. Caal Poss. Bogojeva.

6. *Uj-Szivac*. A pecsét belsejében ekevas, csoroszllya, gabnakalászcsozor és szemek, két csillaggal. Körirata: Sigil. Des Orts N. Szivat 1796.

7. *Torzsa*. A pecsét belsejében hármassal kalász, ekevas,

¹⁾ Bács-Bodrogh. 1879. évf. 15—21. l.

csoroszllya, sarló, kasza és szőlőfürt. Kőrirata: Sigillum R. C. Possessionis Torzsa. 1819.

8. *Karavukova*. A pecsét belsejében emberi alak áll, mely egyik kezében halat, a másikon rákot tart. Kőrirata: Sigill. Communitatis Karavukovae.

9. *Bezdan*. A pecsét belsejében az ország címerének utánzata, a címerpajzs jobb felében pedig egy fa alatt Ádám és Éva jelenetével. Kőrirata: Sigillum R. Caama. Priv. Opp. Bezdan 1743.

10. *Monostorszeg*. A pecsét belkörében egyenesen álló kereszt mellett kard és köles. Kőrirata: Sigillum R. C. Poonis Monostorszeg 1820.

11. *Prigl.-Szt.-Iván*. A pecsét belsejében egy nagy botot tartó pásztor alakja, mellette bárány. Kőrirata: Sigill. Communitatis Szent-Iván.

12. *Ó-Szivac*. A pecsét belsejében kalászköteg, ekevas és csoroszllya közt. Kőrirata: Sigillum R. Caalis Poonis Vetus Szivatz 1826.

13. *Csonoplya*. A pecsét belsejében az ország címerének utánzata, melynek belső udvarán három kalász és ekevas látható. Kőrirata: K. K. Csonopla Helység Pecséttye 1836.

14. *Keresztur*. A pecsét belkörében hármaskalász, ekevas és csoroszllya. Kőrirata: Sig. N. Keresztur 1808.

15. *Sztapár*. A pecsét belsejében hármaskalász, ekevas és csoroszllya. Kőrirata: Sztapár.

16. *Filippova*. A pecsét belsejében egyházi férfiú áll püspöki díszben, süveggel és pásztorbottal. Kőrirata: Sigillum Reo Caalis Poonis Philipova.

17. *Ó-Morovica*. A pecsét belsejében stilizált pajzs két galy között egy sziv látszik. Kőrirata: Omorovitza Helység Pecsétje 1828.

18. *Pacsér*. A pecsét belsejében hármaskalász-csomó, egy bárány lobogóval, félhold és csillag, legfelül pedig ötágú nemesi korona. Kőrirata: Sigillum Poss. Bács-Er 1790.

19. *Szeghegy*. A pecsét belsejében egy fát két oroszlán tart. Körirata: Szeghegyer Gericht.

20. *Bajsa*. A pecsét belkörében ekevas és csoroszllya között egy kalász látható. Körirata: Sigillum Baisae 1754.

21. *Feketehegy*. A pecsét belsejében egy fa mellett földmives ember áll kaszával. Körirata: Fekete Hegy Falu Pecsét 1796.

22. *Cservenka*. A pecsét belsejében hármass kalász, szőlőtő, ekevas és két patkó. Körirata: Sigillum Possionis R. C. Cservenka 1785.

23. *Rác-Militics*. A pecsét belkörében egy ekevas felett két oroszlán hármass kalászt tart. Körirata: Sig. Kam. Poss. Rätz-Militits 18—.

24. *Apatin*. A pecsét belsejében egy bárány lobogóval. Körirata: Sigillum R. Camera. Oppidi Apathin 175—.

25. *Bács*. A pecsét belkörében egy templomtorony és vár-bástya áll. Körirata: „Sigillum Archiepiscopalis Civitatis Bács.“ (Évszám jelezve nincs, a pecsét-lenyomat 1737-ben kelt okiraton fordul elő.)

A fentebbieken kívül ide iktatunk még *négy* más pecsét-varianst azon községek pecsétjei közül, melyekkel már Iványi is foglalkozott:

26. *Veprovác*. A pecsét belkörében koronás férfi alak áll, jobbában királyi pálcával, melléte ekevas. Körirata: Weprovác 1757. (Iványinál a cimere két pálma-ág közt szántóvasat tüntet fel. l. Bács-B. i. h.)

27. *Bresztovác*. A pecsét belsejében ekevas felett két oroszlán hármass kalászt tart. Körirata: Sigillum Caalis Pooni Bresztovatz. (Iványinál a cimere ekevas-, csoroszllya- és kalász-kötegből áll. l. U. o.)

28. *Kupuszina*. A pecsét belsejében két emberi alak közt egy kereszt látható. Körirata: Sig. Reg. Ca. Pos. Kupuszina 1801. — (Iványinál a cimereben három kalász és szántóvas szerepel. U. o.)

29. *Lality*. A pecsét belkörében az ország cimerehez hasonló

cimerpajzsban csoroszlya látható. Kőrirata; Sigillum Reo. Caal. Possessionis Lality. (Iványinál, ki e község pecsétjének ismeretésénél egy 1772-ből kelt okmányt használt, a cimer nem szerepel, a kőrirat pedig: Po. Lalits 1761. U. o.)

Közli: D. Gy.

Bács-Bodrogh vármegye közfisztviselői és szolgáló-személyzetének javadalma 1759—1768-ig.*)

I.

1753-tól—1767-ig.

a) Tisztviselők:

Főispán	1500	frt.
Első alispán	600	„
Másod alispán	300	„
Táblabíró (6)	150	„
Főjegyző	300	„
Aljegyző	150	„
Főszolgabíró (3)	200	„
Alszolgabíró (3)	130	„
Főpénztárnok	400	„
Ügyész	200	„
Esküdt (4)	120	„
Biztos (6)	100	„
Orvos	300	„

b) Szolgaszemélyzet:

Várnagy	90	frt.
Sebész	60	„
Másod sebész	40	„
Lovas pandur (9)	60	„
Pandur tizedes	60	„
Gyalogos pandur (14)	52	„

*) „Tabella statum officialium et servitorum Cottuss Bachiensis 1753—1768.“ című eredeti kézirat Bács-Bodrogh megye régi levéltárában.

Börtönőr	60	frt.
Börtönőrizetre rendelt pandur (6)	52	„
Ács	15	„
Hóhér	152	„

II.

Az 1768-ik évben.

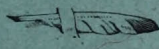
a) Tisztviselők:

Főispán	1500	frt.
Első alispán	600	„
Másod alispán	300	„
Táblabíró (6)	150	„
Főjegyző	400	„
Aljegyző	150	„
Főszolgabíró (3)	200	„
Alszolgabíró (3)	130	„
Főpénztárnok	400	„
Alpénztárnok	150	„
Főügyész	150	„
Alügyész	100	„
Esküdt és biztos 12	120	„
Biztos	200	„
Orvos	500	„

b) Szolgaszemélyzet:

Várnagy	90	frt.
Sebész	60	„
Másod sebész	70	„
Lovas pandur (12)	60	„
Pandur vezető	100	„
Gyalogos pandur (23)	52	„
Egy más pandur	48	„
Egy portyázó	60	„
Börtönőr	48	„
Pandur börtönőrizetre (6)	53	„
Ács	15	„
Hóhér	80	„

BÁCS-BODROGH VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI :

GROSSCHMID GÁBOR.

TÁRSULATI TITKÁR.

❧ VIII. ÉVFOLYAM. IV. FÜZET. ❧

ZOMBOR
BITTERMANN NÁNDOR KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBÓL.
1892.

A BÁCS-BODROGH VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT TULAJDONA.

II. József császár rendelete a bácskai plébániák rendezése ügyében.

Ismeretes II. Józsefnek ernyedetlen buzgósága, hogy alattvalói jólétét minden irányban megalapítani és biztosítani törekedett. Törekvései azonban, melyek a lázas sietség jellegével bírtak, nem egyszer méltán a nemzet féltékenységét keltették fel és sok keserűséget okoztak a nemzetnek, de még a különben legjobb szándékú fejedelemnek is. — Reform-munkájában figyelmét az egyházi ügyek rendezésére is fordította.

1787-ben dec. 26-án kapta meg Bács vármegye a helytartó-tanács részéről Budán nov. 2-án német nyelven kiadott kir. rendeletet. Ezen a vármegye levéltárában még létező okirat címe „dem Bacser Comitatus“ szól ugyan, de a szövegben tévedésből az „*Erlauer Dioecesis*“ van említve.

Ezen kir. rendelet (nem szó szerinti szoros) magyar fordítása a következő:

Mint hogy a cs. kir. apost. felség jámbor elődei példájára figyelmét uralkodásának kezdete óta a keresztény kath. vallás javára és terjesztésére fordította: főleg arra törekedett, hogy örökös tartományaiban a nagyszámú kath. népség szükséglete szerint ki nem elégítő lelkészségeket javítsa és minden helységben a körülményekhez képest egy vagy több lelkészséget állítson, hogy így minden nyáj új terhek nélkül pásztorát állandóan maga körül bírja s annak segélyét és tanácsát mindenkor kikérhesse. Azért a *plébániák* szervezése és a *klastromok* szabályozása ügyében a kalocsai egyházmegyében (a szövegben: *Erlauer Dioecesis* áll) következőképen határozott:

Plébániák.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

Bács-Ujfalv eddig a bácsi plébániának filiálja, 894 lélekkel maga is plébánia legyen. Az itteni földből vert és szűk templom továbbra nem használható, hanem alapjából új templom építtessék. A plébániái lakáshoz pedig, a mely a jelentés szerint már fenáll, csak istálló, pince, stb. szükséges melléképület

építtessék még, a mire a költség ugymint a plébános fizetése is az érsek-patrónus pénztárából adassék; de úgy, hogy a régi plébános ez által jövedelmében ne károsodjék. Ennek különben megengedtetik, hogy az eddig második cooperatornak tartott szerzetest elbocsáthassa, mert a neki maradó 1819 lélek ellátására, elég az egy világi segédlelkésze.

Helyi káplánságok.

1. *Krusevlyára*, a mely 601 lélekkel *Gákovának* filiálja s a melyhez a nemes-militicsi filiál *Sztanisics* is adfiliáltassék, egy helyi káplán tétessék, a kinek eltartására a község (a mint azt a vármegyei jelentéséhez csatolt táblázat kimutatja) tetemes segélyt ígér, a mit kellő figyelembe kell venni. A kir. kincstár, mint patrónus gondoskodni fog arról, hogy a mostani nem elég tágas templom a népességhez arányítva kibővítették és a lelkésznek is fog lakást építeni.

2. *Vajszkára*, Plávnának 488 lélekből álló főkegyházára, a mely *Bogyó* filiával egyesítendő, szintén helybeli káplán neveztessek ki. Erre a község is tetemes költséget vállal; a lelkészi épület felállítását az uradalom fogja eszközölni az utasítás szerint.

3. *Parabuty*, a hódásghy plébániának 506 lélekből álló filiája is helyi káplánt kapjon, a kit azonkívül az előbbi társ-főkegyház *Lality* és a kúlai filia *Pivnica* is fog fentartani. Mint-hogy a vármegye jelentése szerint a helybeli iskolaépületben az isteni tisztelet tartására a helyiség már el van készítve, azért a kir. kincstár, mint patrónus mindenekelőtt a lelkésznek fog lakást építeni; új templomról pedig csak akkor fog gondoskodni, ha a hívek a jelen imaházban már nem férnek el. Minthogy továbbá a hivatalos plébánia-leírásból kitűnik, hogy ennek megírásakor helyben tényleg már egy Ferencrendi szerzetes működött; ez azonnal helyi káplánul megerősítették és a lelkészlak elkészültéig eddigi helyén lakják. A mi az őt megillető *kongruát* illeti, tekintetbe vétessenek a hívek járulékai, melyek

a vármegyei felterjesztésben ki vannak számítva, valamint a régi plébános nyilatkozata, mely szerint ő azon esetre, ha Parabuty külön lelkészt kap, annak jövedelmeiről lemond. — Végre a beküldött telepítési táblázatokból kiderül, hogy a szintén Hódsághoz filia gyanánt tartozó *Rác-Militicsre* 156 kath. gyarmatos vitétt; de minthogy a telepítés ideje felemlítve nincsen s azért nem volt kivehető, vajjon az 1785. végén összeirt 402 lélek számában az említett gyarmatosak is befoglaltatnak vagy nem? Ennélfogva ezen helység népesedési kimutatása kiigazítás végett visszaküldetik és a helyi hatóság új előterjesztést tegyen az iránt, valjon a lélekszám annyira gyarapodott-e, hogy ott szabályszerűen új lelkészség állítható föl.

4. *Csantavér*, Maria-Theresiopolis plébániának főkegyháza 816 lélekkel, helyi káplánságra emelendő, oly módon, hogy Maria-Theresiopolis városa mint uraság figyelmeztessék a megyei felterjesztéshez csatolt azon nyilatkozatára, hogy a szükséges épületeket, különösen a lelkész lakóházát azonnal építtesse, mert az istenitiszteletet egyelőre még a mostani ideiglenes kápolnában végeztethetik. Ezen kurátor eltartására a község 288 frt 35 krt ajánl fel, a miben ugyan a régi plébános által élvezett járadék is foglaltatik; de minthogy az ezen főkegyház kiválása után négy káplánja közül egyet nélkülözhet, annyival is inkább, mert őfelsége kisegítésül a helybeli szt.-Ferencrendieket használnia engedi; azért az ordináriatusnak megengedtetik, hogy a négy káplán közül egyet helyi káplánul Csantavéren alkalmazhasson és a plébánost utasítsa, hogy az ezen község után járó jövedelmeit, mint dotatiójának egy részét, teljesen annak átengedje. — A Maria-Theresiopolis plébániájához tartozó és a plébánia-leírás szerint 1—3 órányira eső többi főkegyházakat illetőleg, jóllehet vallási tekintetben könnyítésre szorulnak, javaslat nem küldetett be; azért is a helybeli hatóságtól ismételten érdemleges felvilágosítást várunk az iránt, hogyan lehetne azokban a hívek lelki ügyeit legcélszerűbben elintézni; valjon nem lehetne-e egynémelyikét közülük egyesíteni, hogy exposi-

turára alkalmasak legyenek, a többit pedig más közelebb fekvő plébániához csatolni. Azon esetre, ha ily expositurának szüksége forogna fenn, a felterjesztéshez a kegyuraság és az illető község nyilatkozata, valamint a készítendő épületek terve s költségvetése is hozzánk felterjesztendő.

Segédlelkészek (Cooperatores).

1. A szentai plébániát 4144 lélekkel és
2. az ó-kanizsai plébániát 3292 lélekkel a most alkalmazott két lelkész nem láthatja el kellőképen; azért mindkét helyen még egy segédlelkész alkalmazandó, kiket az illető plébános az erre mindenestre elegendő jövedelmeikből ellátni tartoznak.

A következő plébániákban :

3. Hegyesen, 4. Doroszlón, 5. Garán, 6. Kolluthon, 7. Szántován, 8. Vaskuton, 9. Kupuszinán, 10. Csonoplán, 11. Bikityen és végre 12. Baracsán, minthogy ezen plébániák lélekszáma az 1400-at túlhaladja, szintén segédlelkész alkalmazandó. Megjegyzendő azonban *Csonoplát* illetőleg, ha a népesebb kimutatásban az ujonnan telepített 445 lélek részére indítványozott segédlelkész már kineveztetett volna, úgy ezen plébánia újabb javításra már nem szorul, minthogy fiókegyháza nincsen s ennél fogva két lelkész a községet kellően elláthatja. Az ordinariátus egyszersmind figyelembe vegye, hogy azon községekben, melyek egyes nemzetiségből állanak, a lelkészek kinevezésénél a megkívántató nyelvek ismeretére is súlyt fektessen. A mi a segédlelkészek javadalmazását illeti, ez a plébánosi jövedelmekből fedezendő, melyek közül a legkisebb is 548 frtra rúg, kivéven csak az egy *Bikityet*, a hol (azon esetre, ha ezen helység camerális, vagy papi, vagy az iskolaalap birtoka volna, mely esetben azt az illető birtokos mint kegyur tartozik ellátni) a vallásalapból fedezendő, mert a plébánia jövedelme az 1782. évi bevallás szerint 423 frtra emelkedvén, a keresztelő stóla és a kolleda eltörlése miatt a meghatározott kongruát csak kevéssel haladja túl.

Ez alkalommal az illető hatóságok utasítassanak, hogy a Baracska plébániától 1 és $\frac{1}{2}$ órányi *Gyurity* fiókegyház a lehetőség szerint más közelebb fekvő plébániához kapcsolassék.

Hasonló áthelyezés történéjék a Kula plébániától 2 órányira fekvő *Kér* és *Despot-Szt.-Iván* fiókegyházakat illetőleg is. Azonban a népesedési kimutatásban megjegyztetett, hogy a *kulai* plébániában 273 kath. telepített és ezek részére is már egy segédlelkész kineveztetett; minthogy azonban a plébános, a plébániai leírásban arról alkalmasint azon okból nem tett említést, mivel ez intézkedés később történt egy nagyobb bizonyosság végett, ezennel figyelmeztetik, hogy ha netalán ezen lelkész még nem neveztetett volna ki, az azonnal alkalmazandó, mivel *Kula* község lélekszáma már 1400-at túlhaladná.

Az említett telepítési kimutatás szerint a *kernyajai* plébániában is 345 kath. lakós telepített és ennél fogva segédlelkész alkalmaztatott. Ha tehát ezen ügy a plébánia állapotáról kimutatás előtt lett volna elintézve, melyből a plébánia állapotát ismerjük: úgy a kernyajai plébánia lelkészi ügye rendezettnék tekinthető. Ha azonban az későbbben történt, (mint a hogy az a plébániai kimutatásban előadatik, hogy a plébánosnak már van segédlelkésze, kit későbbre is megtartani és az ő, több mint 500 frtra rúgó jövedelmeiből ellátni köteles lesz) és az egyház nem annyira népes, hogy két lelkész kellően el nem láthatná, úgy gondoskodva legyen arról, hogy a kir. kincstár a második lelkész tartásával ne terheltezzék, hanem az elbocsátassék.

Az aktákból azonban kitűnt, hogy Szivac fiókegyház, mely ezen plébániától $1\frac{1}{2}$ órányira van, s a melyen épen áthelyezés által kellene segíteni, minthogy a csekély 170 kath. lélekszám miatt önálló expositurára nem alkalmas, máshová nem igen csatoltathatik, hanem hogy ezentúl is Kernyajánál kell maradnia. Azért tehát helyben a lélekszámhoz arányított kis templom építendő, hogy a cooperator rossz időjárásakor s alkalmatlan utak miatt az isteni tiszteletet itt tarthassa s így a lelkészség javítá-

sának áldásában a körülményekhez képest ezen kis község is részesüljön.

A plébánia-leírásból kitűnik, hogy *Bajsa* falu Topolya plébánia filiálisából csak nem rég emeltetett plébániává s látattott el lelkészszel; itt tehát csak az a teendő, hogy ha a lelkész számára tisztességes lakás építve még nincsen, — a földesuraság és a község a vármegyei jelentéshez mellékelt abbeli ígéreteikre figyelmeztetessenek.

A mint a vármegyei jelentésből kitűnik, a csak 1783-ban felállított temerini parochia még mindig plébános lakás, sőt templom nélkül is van, mert az eddig használt kápolna kis térfogata és gyöngye építő anyaga miatt továbbra nem használható. Minthogy e helység a kincstárhoz tartozik, intézkedni kell, hogy e hiányon szabályszerűen segítve legyen. A mi a lelkészfizetését illeti, a melyet a helyi hatóság kiszámítása szerint évi 293 frt 3 kr értékben a község ígért fizetni, részint természetben, részint egyéb szolgáltatások és egyenértékekben, most pedig a főpásztori jelentés szerint megadni vonakodik; ezen vonakodás okai alaposan megvizsgáltassanak és ha azok tekintetbe veendő, ide küldessenek; különben pedig a község utasíttassék, hogy kötelezettségének mint a multa, mint a jövőre eleget tegyen.

A plébánia-leírásban megjegyeztetik továbbá, hogy Szent-Tamás filiális 150 lélekkel és Turia filiális 10 lélekkel Ó-Becse anyaegyházuktól 2 órányira vannak, ebben azonban egy ideiglenes cooperátor van, a zombori Ferencrendi zárdából, jóllehet ezáltal a község egyelőre elegendően van ellátva, mégis a jövőre nézve a végrehajtó hatóságnak meghagyassék, hogy az említett két filiálisnak célszerűbb átkebelezés által lehetőleg könnyebbítést szerezzen.

Ha pedig ez nem történhetnék, a plébánosnak kötelességévé tétessék a cooperátort a 600 frtot meghaladó saját jövedelméből állandóan ellátni s azt ünnep- és vasárnaponkint, vagy azon esetben, ha Szt.-Tamáson több beteg van, oda kiküldeni.

A *futaki* plébániához, ennek leírása szerint, több filiális tartozik, mely attól igen messzire van, ily helyzetben továbbra nem hagyható; a mely helységek tehát egy óránál távolabb esnek, közelebb kuratiákhoz, lelkeszségekhez csatoltassanak. S minthogy ezen átkebelezés után a futaki plébánosnak három nem távolra eső helységben csak körülbelül 1176 lélek fog maradni és neki a kibocsátott rendelet szerint a Futak mellett levő élelmezési raktár személyzete számára már egy segédlelkészt vagy kooperatort kell tartania: a második kooperátortartás szüksége, a kit a plébánia leírás szerint már előbb vett volt magához, annál inkább elesik, mert plébánosi jövedelme a valóság szerint csak 524 frtban van kimutatva, s az ez ügyben előbb említett okok, t. i. a nagy lélekszám s a nagy jövedelem ezentúl megszűnnek. Azért tetszésére kell bizni a második coeport meg tartani vagy elbocsátani.

Pest vmegye, a melynek területén a bajai plébániához tartozó *Kákony* érseki helység fekszik, jelentésében felemlíti, hogy ezen helység annyira van kitéve a Duna áradásainak, hogy nemcsak megközelíthetetlen, hanem a lakosság még a partosabb helyen levő földeinek megmunkálásától is nem ritkán vissza van tartva. E szerint valószínű, hogy ezen telep egy idő múlva jelenlegi helyét elhagyni, és vagy a magaslaton, a hol a földes uraság házépítésre már régen kijelölte számukra a helyet, vagy a közeli faluban *Szt.-Istvánban* lesz kénytelen megtelepedni, azért nem tanácsos a mostani *Kákony* faluban, bármennyire volna is szüksége külön lelkészre, templomot és a többi épületeket építeni. E körülmény tehát azon utasítással adatik tudtára, hogy mindenek előtt a vármegye tartozék a földesurassal értekezni: mikép lehetne e helységet az áradások ellen megvédeni, vagy pedig annak átköltözését tényleg végrehajtani, hogy aztán egy expositura iránt a többi intézkedés történhessék, ha a falu vagy a magaslatra, vagy *Szt.-Istvánba* költöznék.

Végre a jelentésekből kitűnt hogy a templomok a következő plébániákban: Baracska, Gákova, Bogojeva, Doroszló, Ku-

puszina, Filipova, Szt.-Iván, Plávna, Petrovoszeló, Uj-Palánka, Gajdobra, Hegyes, Kernya, Martonos, Ada, Katymár és Ó-Becse némi kitatarozásra szorulnak; Monostorszegh, Almás, Csonoplya és Bezdánban pedig nagyobbításra, Béregben pedig most nincsen is templom, mert a régi összedőlt. Azért ezen templomok célszerű helyreigazítására a megelőzőtt vizsgálat után a szükséges költségek a patronoktól, ha pedig ilyenek nincsenek, a vallási alaphól vétessenek.

A mi az e vármegyében található *szereztes klastromokat* illeti t. i. szalvatoriánus Ferencrendiek klastromát *Maria-Theresiopolisban* és a kapisztranus Ferencrendiek két klastromát *Baján* és *Bácsban*: őfelsége azt rendeli, hogy ezek jövőben is a plébánosok kiségitésére szolgáljanak és határozott létszámuk mindenik konventben 18 áldozárban és 2 laikusban állapíttassék meg.

S ez az, a mit őfelsége a lelkészszégnek rendezése ügyében ezen egyházmegyében utasításul szem előtt tartandónak kegyesen elrendelt. Minthogy pedig e szerint a rendes lelkészek száma a világi papságból 144-re van megállapítva, azért a rendes szokott mérték szerint — (hogy t. i. minden 100 lelkészre évenként 4 s így 6 éven át a mennyit a fiatal papságnak a szemináriumban és a „*Priesterhaus*“-ban töltenie kell, 24 papnövedék vétetik fel:) — a kalocsai egyházi főmegye részére majdnem másfélszáz lelkész után 36 papnövedéket kell tartani. Eddig csak 21 volt, a jövő iskolai évre annyi növendéket tartozik bevenni, a mennyivel az ötödik tanulmányi évet befejezők száma a 36 fejnél kisebb lesz. Ezután pedig 6—6 növendéket fog praesentálni. S ebből a már megállapított elv szerint (hogy t. i. a *Priesterhaus*ba mindig annyi növendéknek kell belépnie, mint a mennyi a szemináriumból kilép) következik, hogy a kalocsai *Priesterhaus* 6 egyénre szerveztessék s erre az előbbi szeminárium használtassék.

S minthogy a plébánia-rendezés ügye ezen egyházmegyére legfelsőbb helyen már el van intézve és már nemsokára az erre szükséges költségek utalványozására is kerül a sor; min-

denesetre kívánatos, hogy ezek egy már magában is oly nagyon költséges munkánál nem ideális tervezések szerint, hanem a lehetőleg legnagyobb pontossággal számba vétessenek és utalványoztassanak.

Minthogy pedig a fenálló szabály szerint a végrehajtó egyházi és világi helyhatóságok együttes jelentésüket a munka teljesítéséről vármegyénként tartoznak ide felterjeszteni: azért ezen vármegyéhez az itt ./. alatt melléklet utasítás, (a melyhez minden új kurátiáról szerkesztendő végkimutatásnak egy mintája és egy rovatos tábla is csatoltatik, melybe a vármegye a végkimutatásban bővebben fejtegetett dolgokat a kijelölt rovatokba röviden feljegyezve) legfelsőbb parancsra azon rendelettel küldetik, hogy a vármegye területén lévő minden egyházmegye részére az említett utasítás szerint annyi végkimutatás készítessek, a mennyi új kurátia és expositura felállítatik; és ezen egyes kimutatásokból végre az ezen egyházmegyében és vármegyében felállított összes kurátiákról a kijelölt rovatok szerint a főtabella szerkesztessék és egyúttal a plébánia ügy végrehajtásáról vezetett s ide küldendő tanácskozási jegyzőkönyvvvel együtt *ide* felküldessék, végre őfelsége legmagasabb véleményét az iránt kinyilatkoztatta, hogy ő reményli, miszerint a tanácskozó hatóságok a jelen ügynek kiviteli módjáról a nekik küldött könnyen megérthető utasító szabályok értelmében tanácskozásaikat avval fogják kezdeni, hogy (a hol a lelkészség javítása jobb beosztással, a mely további intézkedést s készülődést fölöslegessé tesz; vagy olyan helyeken, a hol a legszükségesebb egyházi szerekkel ellátott templom már létezik, ott a püspökökre bízott és egyelőre parasztházakba elhelyezendő lelkészek kirendelésével eszközendő) a megparancsoltat azonnal teljesíteni fogják; oly helységekben pedig, a hol új épületeket kell készíteni, a szabályszerű terveket és költségvetéseket elkészíttetik és aztán egyúttal a tervekkel és költségvetésekkel és a történetekről jelentésekkel a különben is ritka eseteket, (a midőn a helyiség a legmagasabb utasításokkal nem egyezik) további végleges

elhatározásra bejelenteni fogják s pedig annál inkább, mert őfelsége ismételten kijelenteni kegyeskedett, hogy a plébánia rendezés ügye egyike azon nyilvános intézkedéseknek, melyeket őfelsége szerencsés országlása kezdetétől fogva leginkább szívére vett, hogy felsége a helyi hatóságok tevékenységétől várja, hogy ezek ezen ügy valósítása körül minden akadályt gondosan elhárítanak és hogy annak hosszabb akadályozásánál, a mitől az egész papság földi sorsa és nem egy más fontos határozat is függ, ama tényezők, a kiknek ez iránt előbb-utóbb valami vétkül tulajdonítható, minden bizonnyal a legsúlyosabb felelősség terhét fogják magukra vonni. Hogy az alsóbb hatóságok által minden kellemetlen következmények elháríttassanak, megbizatik a püspök, hogy mindazt, a mi az alább mellékelt általános elvek III. részének 1., 2., 3. és 4. §-ban egyedül a püspökre van bízva, késedelem nélkül s minden további kérdészködés nélkül akár a vármegyénél, akár a dikasteriumoknál végrehajtsa. A megyés püspök e szerint;

1. a mely plébániában egyéb teendő nincsen, mint egyes filiális községnek célszerűbb beosztása, oda elküldi az illető esperest, vagy más megbizottat, a ki a községek plébánosait és előbbkelő tagjait egybehívja, őket a legfelső rendeletről tudósítja, a községeket az új plébánosok iránt engedelmességre inti, s ezeknek a szükséges joghatóságot az új filia fölött megadja.

2. A hová cooperátorok teendőik, ott a püspökök mindenekelőtt az intimatumból megtudják, mely mendikánsklastromok szüntetendő be és e szerint mennyi nyugalmazott barát van, a kiket cooperátorokul el kell helyezni. Azután a vizsgálati tabellákban e szerzeteseket 1782. évről képességök, nyelvismeret és minden halasztás nélkül ama klastromok elüljáróinak, (a hol ilyen a lelkészkedésre használandó egyének vannak) rendeletet kell küldeni, hogy azokat az első felszólításra az illető plébániákba küldjék. A püspökök egyúttal az esperesek, vagy egyéb megbizottaik által az illető plébániákat (a hová cooperátorokat kell tenni,) megvizsgáltassák, vajjon ott a cooperátor el is he-

lyezhető-e? Ha erre van hely, a szerzetesfőnöknek tudomására adandó a nap, a melyen a cooperátor a plébánián megjelenni tartozik, s aztán annak alkalmazásáról a közvetlen jelentés a püspökség részéről megteendő, hogy e cooperátornak nemcsak az alsó ruhák első beszerzésére engedélyezett 30 frt, hanem a pensiója is utalványozható legyen, vagy pedig azon egyházmegyékben, a hol kolduló barátok hiányában világi papok alkalmazandók cooperátorokul, a congrua utalványoztathassék alkalmazása napjától kezdve. Ha pedig a cooperátor részére nem volna alkalmas helyiség készen, az esperesség a községgel eziránt egyezkedjék, hogy az a vallás alapból fizetendő bér mellett valamely parasztházban, vagy máshol beszállásoltassék, míg nem a vármegyével egyetértve, vagy a plébániaépület kibővítése, vagy a hol a körülmények engedik, egy különben nem használható lakás, vagy községháznak e célra való felhasználása munkába vétethetik. Ha pedig e cooperátor dotációja a plébánosra van bízva, az tartozik neki a congruát az alkalmazás napjától kezdve fizetni, e helyről pedig csak az említett 30 frtnak utalványozása történjék, ha a cooperátor kolduló barát.

3. Épen ez történjék az új helyi káplánságok és a plébániák tekintetéből, a hol a templomok már megvannak. S ha ama ritka eset adná is elő magát, hogy ily templomnak semmi szent eszközei nincsenek, úgy az isteni tiszteletre legszükségesebb eszközök az előbbi plébániából veendőek kölcsön, míg a püspök azokat a közös deponitoriumból megkapja. — Aztán főképen arra törekedjék, hogy a lelkészt ideiglenesen elhelyezze. Ha ez lehetséges, akkor a püspök a neki egyedül az ügynek gyorsabb elintézése végett átengedett felhatalmazás szerint, a papot azonnal alkalmazza, alkalmazását a congrua kiutalása végett itt helyben bejelentse, s csak azután értekezzék a vármegyével a parochia felépítése iránt és az exposituránál még előfordulható egyéb szükségletei iránt.

4. Ha a püspök elintézte azt, a mi csak ő hozzá tartozik, aztán a vármegyével a következő tárgyakról kell értekeznie:

a) azon kellemetlenségekről, melyek a legfelső rendelet betűszerinti végrehajtása közben keletkezhetnek;

b) a szükséges épülettervekről és költségvetésekről azon helységekben, a hol új épületek szükségesek;

c) az évi pénzösszegekről, a mely az új plébániákon a mindennapi szükségleteikre kiutalványoztassék;

d) azon segélyekről, melyek a földesúr, vagy a községek részéről a magukra vállalt kötelezettségnél fogva adandók; vagy a melyek iránt ama községeket, melyek ez iránt eddig még nem kérdeztettek meg; nem eredmény nélkül felszólítani remény van;

e) azon költségek kiszámításáról, melyek minden új exposituránál a vallási alapból fizetendők;

f) végre a püspök ezen tanácskozásoknál mindent, a mit már elintézett, s miről jelentéseit egyenkint már felküldötte, újra jelentse be, hogy ugyanegy jegyzőkönyvben elősorolva legyen mindaz, a mi már megtörtént, valamint az is, a mit még tenni kell.

Különböztetése e vármegyének kegyesen meghagyni méltóztatik, hogy a püspöknek mindenben készségesen kezére dolgozzék s segítségére legyen.

Ezen legfelső rendelet a vármegyének azon meghagyással küldetik meg, hogy az ezen oly költséges és a népek igazi jólétének elősegítésére annyira üdvös ügyben, a rendeletekhez szorosán tartsa magát, az illető egyházfővel mindenben barátságosan és ügybuzgalommal eljárjon, kimerítően a jegyzőkönyveket vármegyénként ide küldje. — Előleges jelentéseket csak oly ügyekben küldjön, a melyekben a helyi viszony miatt az általános utasításoktól való eltérés szükséges találna lenni.

Hogy az új expositurákban a vallási alap terhére építendő új templomok, paplakok és iskolák ne túlságos költségeket okozzanak, legfelső rendeletre ez iránt is utasítások mellékeltek, hogy a kiküldött szolgabírák azokat az illető építészeknek s kőműveseknek átadják, hogy ezek alapján készíthessék terveiket és

a költségvetéseket, melyeket azonban mindenesetre okvetetlen ide felterjeszteni kell helybenhagyás végett. A tervek és költségvetések is csak német nyelven küldessenek be, s pedig soha sem önállóan, s külön, hanem mindig a tanácskozási jegyzőkönyvekkel együtt. Különben ezen oly fontos ügyben minden a legfelső rendeletek értelmében pontosan és haladék nélkül végeztessék, s a jelentések se egyenkint, hanem vármegyénként küldessenek fel. Az egyházfővel egyetértve arról is adassék jelentés, hogy e vármegyében, mely kápolnák volnának meghagyandók, melyek megszüntetendők és a netaláni kellemetlenségek, melyek ezen ügy végrehajtásában származhatnak, egy közösen szerkesztendő jegyzőkönyvben előadassanak. Aközben a munka haladásáról a mellékelt minta szerint 2—2 hónaponként jelentés küldessék.

Egyúttal a vármegyének mellékelve megküldetnek eredetiben az ezen ügyben már 1784-ben tett jelentések és aláírással és megerősítő pecséttel ellátott több ajánlat azon földesurak és községek részéről, a melyek ez ügynek üdvösségéről meggyőződve önkéntes segélyt ígértek, a plébániák leírásával együtt; azon meghagyással, hogy ezen iratok felhasználása után ismét visszaküldessenek. — Ezen önkéntes segélyek bármily csekélyek legyenek is, de melyek mégis a roppantul igénybe vett vallásalapot megkönnyítik, annak idejében mindenesetre be is szolgáltatassanak. — Egyszersmind iparkodjék a vármegye azon kath. földesurakat is, a kik eddig még nem ígértek segélyt, némi segélyre rábírni, mert ebből magukra és alattvalóikra nem csekély haszon és jótétemény háramlik.

Az egyes helységeknek a felvétel óta új telepítések által megszaporodott kath. lakosságának száma az ügy végrehajtásánál figyelembe veendő. — Végre a vármegye a fenség nevében is komolyan intetik, hogy a plébániák berendezésének ügyeit lehetőleg gyorsan és pontosan felelősség terhe alatt végrehajtani

iparkodjék, hogy az abból háramló lelki és földi jólét és haszon minél előbb elérhető legyen.

Kelt Budán, nov. 2-án 1787. — A kir. helytartótanácsból.
Gr. Zichy Károly.

Közli: *Iványi István.*

Bajok az ujjászületett Bodrogh vármegyében.

A gróf Thurn vagy Thurnon pünkösdi királyságszerű rövid, kalandos főispánsága után, tulajdonképen csak az 1714. évben született ujjá — ekkor is egyelőre papiroson — Bodrogh vármegye: felébresztetvén 200 éves álmából gróf Nádasdy Pálnak bodroghi főispánná történt kineveztetése által.

Már a vajudás ezer nehézségeken ment keresztül; ismeretek az elválasztás elé Bács vármegye által gördített akadályok, melyek Patachich György, boszniai püspök s a többi négy bizottsági tag, majd később 1717-től kezdve Glavenics Sebestyén, kaposfői prépost és pécsi kanonoknak, mint a nádor subdelegátusának az új megye kikerekítésére irányuló működését lehetetlenné tenni voltak hivatva. „Böven constat, — írja ez időben Nádasdy ország nádorához — hogy Excellentiád kegyes Parancsolattya mellett Glavenics prépost Uram, cum reliquis adjunctis subdelegatis judicibus in Terno eodem (die) partibus legitime praefixo azon Delegatoria Causában procedálni kezdvén, jóllehet azt a véghetetlen, de haszontalan Prókatori fogások és allegátiók között egy egész hétig folytatta, de mégis végét nem szakasztván, hanem mind eő Fölsége, kegyelmes relaxatóriumjának, mind Excellenciád kegyes Delegatóriumjának és abban törvényesen declarált akarattjának és Auctoritásának nem kevés praejudiciumával indecise hagyván, más ujjabban praefigálandó terminusra differálta, — miért is írja továbbá a főispán — a jó bírák, sok haszontalan költségnék s fáradságnak

szaporításával, de kíváltképpen Excellentiádnak nagy alkalmatlankodással való megterhelésével törvényesen differálhatták-e vagy sem ezen commissionak finális effectuatióját? én ugyan vékony értelmem szerint jobban ítéletet nem tehetek, mindazon által más törvénytudó emberekkel communicálván az dolgot, azt itélték, hogy az Deliberatiák fölött alul megírt okra nézve sem lehetet volna differáltatni azon Causanak. — Telve panaszszal a levél Berkes András váci prépost (kit a nádor még Patachich munkálatjának fölülvizsgálásával bízott meg) és Glavenics ellen, így folytatja tovább: „Böcsületes Uri Emberek javallása az volna, hogy az Extraordináriáknak alkalmatosságával, ezen Bodrog vármegye dolgait, auditis partibus cum productione producendorum ab utriusque facienda vagy Excellentiád maga eleibe venny, vagy más Törvénytudó embereket comittáltatni és Concredálny méltóztassék.“¹⁾

Ha nem is késleltette, de semmi esetre elő nem mozdította az ujjászervezendő megye kikerekítését azon körülmény, hogy a kalocsai érsek Csáky Imre, tekintélyét az elkülönítés keresztülvitelére éppenséggel nem vetette latba; azzal ütven el a dolgot, hogy „semmi kára sem fekszik benne akár nagy, akár kicsiny maradjon Bács vármegye, minthogy néki mind Bács, mind Bodrogh megyéből jár Désma,“ azért írja a főispán egy ízben róla „praevie megösmérem az Embert.“

Ily viszonyok között, ha az akkor e megye visszaállítása miatt feljajduló mintegy 25 ezer forintnyi adóval terhelt Bács megye hangulatából, emennek, melynek csak 4500 frtnyi adója volt, valami virágos állapotára következtetne valaki, az végtelen tévedésben volna.

Ha egy pillantást vetünk a vármegye ez időbeli panaszos leveleibe, nagyon is meggyőződünk az ellenkezőről.

1718. ápril 12-én a vármegye így ír a magyar udvari kancelláriához. „A beszállásolt német és spanyol katonaság ellen nem lehet panaszunk, de a császári bojarok, a szekereszek

¹⁾ O. L. misc. 16. 149. Hs. O.

valódi vipera fajzat (caesarei Boary Furwesens est gens vyperarum) naponta zaklatják, üldözik és verik a szegény parasztságot, többet már megsebesítettek és az erdőket felgyújtották.“ Ugyanez év május 14-én a nádorhoz intézett levélben a zsidó bérlők ellen panaszkodnak keservesen, a kikről írják „cum diabolicis judaeis contractum inivit“, (a kamara a korona birtokokat illetőleg). Quis refundet nostras expensas? Ki fizeti meg költségeinket és az isteni igazságszolgáltatás előtt ki adja mind ezt számul? elküldtük panaszainkat és ha nem kapunk segítyt, ma-holnap csak farkasok és vadállatok tenyésznek e megyében.“

Az új vármegyének ugyancsak 1718-ik aug. 30. án az ország nádorához intézett latin nyelven írt panaszos levelét egész terjedelmében, hű magyar fordításban adjuk: „Reméltük, hogy — Isten kegyelméből szentesítettén a törökkel való béke — megkönnyebbülünk és fellélegzünk, de e helyett napról-napra súlyosbodnak terheink. Más megyék még nem is álmodnak a katonaságról és e szegény új megye néhány hét alatt — attól fogva, hogy őfelsége Bécsbe érkezett — 14 ezred¹⁾ katonaságnak reá való nehezülését érezi; nem mulik el nap, hogy 4—6, sőt 50 társzekeret kell kiállítanunk. A hajók vontatása és lebocsájtására és a táborállásokra naponta állandóan 50 embert vagyunk kénytelenek kiállítani. Az előfogatok kiállításával és a betegek szállításával agyonterhelnek bennünket. Panaszkodtunk az eszéki és szegedi parancsnok előtt, de az igazságszolgáltatásnak még legcsekélyebb látszatát sem értük el panaszainkkal. A sáncokban, mintegy 500 paraszt tartózkodik, egy-egy katona vagy hajdú 5, 6, 7 ember felett rendelkezik, a kik földművelő parasztok és a rác kapitányok által, a kik kétségkívül az orságra nézve a leghaszontalanabbak — igazágtalanul pártoltatnak. Némi adót fizetnek, önkénytes munkával szolgálják őket

¹⁾ Valamint ezen, úgy az alább említendő katonaságnak itt táborozó nagyszámán sem szabad esodálkoznunk, ha tekintetbe vesszük, hogy az időbeni a hadműveletek centruma a délvidék volt. K. S.

és így a közterhek alól kimenekülve, ma-holnap adózók tekintetében üres lesz e vármegye.“¹⁾

Az 1718-ik év szeptember 3-án, ugyancsak a nádorhoz (latin nyelven) irt panaszos levél így festi Bodrogh vármegye állapotát: „Megsanyargatott vidékünknek egyetlen békés napja nincs. Titel mellett 5 ezred, Kobilá mellett 20—30 fekszik. A táborállás naponkénti tisztogatására ötven embert kell kiállítanunk. Futak felett Keresztturnál két ezred fekszik, naponta 10—12 szekeret kell részükre kirendelnünk. Palánka fölött Bukin mellé a Duna partjára élelmező társzekereket kell szolgáltatnunk. A népnek mily megterheltetésével jár e táborozás, kiki bölcsen beláthatja. Az ingyen munka kiszámíthatatlan, szénánkat erővel elviszik; ki nem mondhatjuk a katonaság mily módon nyomja el a népet és mily nagy béketűrés kell ennek elviselésére. És mikor a szegény pórnép már képtelen magát fenntartani — a megélhetésnek minden eszközétől megfosztatván — elszélyed. A szegedi generális ellen az Udvarnál is panaszkodtunk, amaz meg is ígérte, hogy földmivelőinket visszaadja, de még sem teszi, azért kérjük a főméltóságú gróf Nádor urat, hogy kéréseinket hallgassa meg.“

Mégis mennyire kénytelenek respektálni a katonai hatóságok követelményeit — nagyobb és nagyobb megterheltetéstől tartván — a szegedi generálishoz 1718. szept. 19-én, latin nyelven irt alázatos levelükből, (melyben az önzetnek némi felcsillámlását látjuk, de melynek mégis erős háttere az alázatos hang) teljesen láthatjuk:

„Nagyméltóságú generális úr! Nékünk kegyelmes urunk! Szolgálatainknak alázatos ajánlását. Alázatosan vettünk Nagyméltóságodnak 11. kelt kegyelmes levelét, melyben megrendelni méltóztatik, hogy húsz társzekeret állítsunk ki, hogy végre alázatos kérésünknek — a táborokban tartózkodó parasztság visszarendelésére

¹⁾ Ezek ugyanis a két rossz közül a könnyebbet választván, inkább a ráé militiához szöktek, annak köpenye alá rejtőzvé, hogy sem a túlterhes és más különben kétszeres közterheket viseljék. K. S.

nézve — elintézését nyerhessük. Most szenttül írja Exellentiad, hogy leghelyesebb, ha mindenkinek kiadatik a magáé, mert az igazságosság nemcsak az a különös erény, melynél fogva megadjuk mindenkinek a magáét, hanem a léleknek ama egyenessége, mely minden erényeknek össz foglalata. Exellentiadat sokszor kértük, hogy rendelje haza parasztjainkat, leveleinkkel és küldöttségekkel is, de ez ügyben még sem tett semmit; vigasz nélkül és az Exellentiad által okozott költségekkel terbelve kellett visszatérnünk. A kitűzött határidőre mégis kétségtelenül kiállítanánk a kívánt társzekereket, de nincsenek hozzá mesterembereink, kik részben betegek, részint az udvar szolgálatába küldettek és egy rész a most felvonuló csapatok elé volt kénytelen menni; mihelyest visszaérkeznek, semmi esetre sem mulaszthatjuk el, hogy akaratjának eleget tegyünk.“¹⁾

Ily szomorú képet mutat az érem másik fele, Bodrogh vármegye belélete.

Az örökös elnyomatás, a minden oldalról való megrövidítés erős megpróbáltatásának napjaiban, az új vármegye sérelmeinek orvoslásáért a következő év tavaszán a tekintetes karok és rendek elé járult, felterjesztvén e 4 pontból álló gravamenjeit:

1. A rác kapitányok a földjeikhez visszatérni kívánó parasztokat, kik birtokaikat 25—30—40 éven keresztül birták: megtámadják, verik, kínozzák és börtönre vetik, a nép szaporodását így teljesen megakadályozván.

2. Az egész megye, sőt mondhatni az egész Duna-Tisza-köznek, a hosszas harcok által különben is kipusztult vidékeiről a parasztság más része biztonság kedvéért a katonai táborállásokra húzódik, mintha 2—3 évi szolgálat által valóságos katona lenne.

3. Alázatosan esedezik a vármegye, hogy a péterváradi és szegedi parancsnokok által, a rác kapitányok pártfogása alatt magukat meghúzó parasztok visszarendeltessenek.

¹⁾ Mind e levelek, valamint az alább következő gravaminak a fent idézett helyen vannak t. i. O. L. H. O. 16. 149. mise.

4. Nemcsak a táborokban, hanem Bácsban, vagy más megyében lappangó parasztok, kik Bodroghba tartoznak szabadon visszatérhessenek, illetve rendeltessenek.

A tek. KK. és RR. mennyire orvosolták a vármegye sérelmeit, majd látni fogjuk.

Köszeghy Sándor.

A magyarországi szerb hírlapirodalom története.

Irta: **Érdújhelyi Menyhért.**

A hírlapirodalom, mint a közvélemény nyilvánulása s a társadalom irányító tényezőinek összműködéséből származó szellemi élet krónikája, kiváló figyelemre méltó a kulturális haladás megítélésénél. A hírlapirodalom fejlettségéről következtet az idők kritikusa egy nép, vagy társadalmi osztály általános műveltségére; a hírlapok hangja a közönség izlését, azok iránya annak eszméit és törekvéseit, tartalma pedig műveltségi fokát jelzi. Azért a hírlapok, mint a kultúra fokmérői, fontos adatokat szolgáltatnak a művelődés-történet képének rajzolásában. Ha már a szerb hírlapok lajstromát tekintjük Magyarországon, úgy találjuk, hogy a szerbség szellemi élete 1848 előtt inkább Budapestre koncentrálódott. Budapest székhelye volt a magyarországi szerbek kulturális életének, ott jelentek meg első hírlapjaik, ott volt az egyetemi szerb ifjuság internátusa, ott székelt a Matica, a magyarországi szerbség irodalmi intézete, ott nyomatták nagyobb részben a szerb irodalmi termékeket. Mindez megváltozott 1848 után. A mint a szabadságharc idején kiélestedtek a nemzetiségi ellentétek szerbek és nem szerbek közt, általános idegenkedés lépett az előbbi barátságos viszony helyébe, a szerbek immár idegeneknek tekintették magukat Budapesten, Délmagyarországra gravitáltak, hol a szerbség erősebben volt képviselve. Ezentúl csak elvétve találunk szerb lapot Pesten, a Maticának Ujvidékre való áthelyezése ügyében is megindult

a mozgalom; szóval Budapest megszűnt szellemi középpontja lenni a magyarországi szerbségnek, azontúl Ujvidékre koncentráldott a szerb kultúra. Itt nyomatják hirlapjaikat, itt adják ki könyveiket; az ország többi városaiban nyilvánvaló szerb irodalmi tevékenység Ujvidék körül úgy szerepel, mint a törzsnek hajtásai.

Hogy a magyarországi szerbség szellemi életéről, annak fejlődéséről képet alkothassunk magunknak, ime előadom a következőkben hirlapjaikat, lehetőleg kronologikus rendbe csoportosítva azokat s egyúttal röviden, néhány szóval jellemezni fogom külön-külön mindegyiket.

Legelső szerb lap volt Magyarországon a Србски Народни Лист. (Srbski Narodni List. Szerb nemzeti lap); mely Pávlovics szerkesztésében 1835. évben indult meg Budán. A lap hetenkint egyszer jelent meg egész íven. Bécsben még a múlt század végén megindult egy szerb lap, nálunk csak 42 évvel később a Srbski Narodni List. 1836-ban szünetelt, majd a következő évben újra megindult s összesen XII. évfolyama látott napvilágot. A 48-as mozgalmak keletkezésekor megszűnt.

1838-ban indult meg ugyancsak Pávlovics kiadásában a Србске Народне Новине (Srbske Narodne Novine. Szerb Nemzeti Ujság) című lap. Sorsa emennek teljesen hasonlóan előbbiéhez, Budapesten jelent meg s a 48-as mozgalmak kitörése alkalmával megszűnt.

1842-ben Jovánovics Dömötör alapította a Пештанско-будимски Скоротеца (Peštansko-budimski Skoroteča. Budapesti Futár) című folyóiratot, mely hetenkint kétszer jelent meg egész íven. Utóbb Popovics Milos vette át a szerkesztést; három évi fennállás után megszűnt.

Напредак. (Napredak. Haladás.) Alapította 1847-ben Medákovics Dániel dr., ki a lapnak tulajdonosa és első szerkesztője volt. Az szabadságharc kitörésekor Medákovics Ujvidékről Zimonyba ment át s a lapot ott szerkesztette. Majd a 48-as villongások lezajlása után visszajött Ujvidékre s a lapot ismét itt adta ki.

A Napredák előbb hetenkint kétszer, később háromszor jelent meg ívrét, egész íven. Medákovics 1865-ig szerkesztette a lapot, midőn átadta Popovics Gy.-nek, ki a szerkesztést mindvégig folytatta. A Napredák 1869-ben szűnt meg, midőn azt a Srbski Narod felváltotta. Politikai lap volt s a Bach-korszakban az osztrák érdeket szolgálta; a magyar alkotmány visszaállítása után szakított régi irányával s a magyarság irányában békülékeny irányzatot inaugurált.

Вестник. (Vestnik. Híradó.) 1848-ban alapította Bogdánovics Konstantin. Kezdetben Pesten jelent meg, majd pár hónap múlva Ujvidékre s onnét Karlócára költözött a szerkesztőség és kiadóhivatal. Megjelent hetenkint kétszer. A 48-as forrongások közepette rövid időre megszűnt, majd ismét életre kelt, de ismét rövid életű volt.

Седмица. (Sedmica. A hét.) Első száma 1852. évi júniusban jelent meg. Mint a címe is jelzi, hetilap, vasárnaponként jelent meg, nagy negyedív alakban, egész íven. Tartalmaz klasszikus fordításokat és eredeti szépirodalmi dolgozatokat, történelmi cikkelyeket, jobbára a szerbség multjából; vannak benne elbeszélések, nyelvtudományi fejtegetések, melyekben kiváló tekintetet vet a népdalokra és közmondásokra; közölt azonkívül földrajzi, etnografiai leírásokat is. Kiadta Medákovics Dániel dr. Kezdetől fogva mindvégig Ujvidéken jelent meg és 1858-ban felsőbb tilalom folytán megszűnt.

Србски Дневник. (Srbski Dnevnik. Szerb napló.) 1852-ben indult meg és hetenkint kétszer ívrétben jelent meg Ujvidéken, Medákovics Dániel agilis szerkesztésében, később Gyorgyevics vette át a szerkesztést. A lap élénkségének kétségtelen jele annak tartóssága. Politikai lap volt s így nem csodálkozhatunk, hogy 1858-ban a kormány betiltotta, de még azon év végén újra megindult s fennállott 1864. végéig.

Ратар. (Ratar. Földmívelő). Gazdasági lap, földmívelők, iparosok és kereskedők számára. A lap szerkesztősége Karlócán, kiadóhivatala pedig Ujvidéken volt. 1855-ben alapította Petrovics

Döme, karlócai professzor, kinek szerkesztésében a lap kéthetenként jelent meg. Rövid életű volt, 1856-ban megszűnt.

ШКОЛСКИ ЛИСТ. (Školski list. Iskolai lap.) 1858. év végén alapította Natosevics György dr. szerb tanfelügyelő, a szerkesztést azonban Rajkovics György ujvidéki tanító végezte. 1862-ben Natosevics maga vette át a szerkesztést s azt tovább folytatta akkor is, midőn lakását Budára áttette 1864-ben; azontúl a lap Budán jelent meg 1866-ig midőn Natosevics átadta a szerkesztést Vukicsevics Gy. Miklósnak, ki azóta Zomborban szerkeszti és adja ki a lapot. Tartalmát nevelés-oktatástani irányú cikkek, gyakorlati útmutatások a pedagógia terén, gyakorlati előadások és rövid hírek képezik. Felöleli a hitoktatással egyetemben a nevelés és oktatásnak minden ágát.

ДАНИЦА. (Danica. Hajnalcsillag). Szépirodalmi és ismeretterjesztő lap. Alapította Popovics György 1860-ban Ujvidéken. Egész íven 8-rét, havonként háromszor jelent meg Fuchs Ignác kiadásában. Tartalma: költemények, elbeszélések, szindarabok; történelmi, nép- és földrajzi tanulmányok, könyvismertetések és apróságok a szerb irodalom köréből. A lap 1880-ban megszűnt.

СЛОВЕНКА. (Slovenka. Szláv géniusz.) Csakra Emil szerkesztő alapította 1860-ban Ujvidéken. Összesen 9 füzete jelent meg s még az alapítás évében megszűnt. Havonként két íven jelent meg. Tartalma: történelem, föld- és útleírások, jog, törvénykezés, statisztika, irodalom.

КОМАРАЦ. (Komarac. Szúnyog). Képekkel illusztrált élelapp, 1861-ben alapította Rajkovics György, ki mint felelős szerkesztő vezette a lapot, főmunkatársa Jovánovics János (Zmaj) híres szerb író volt. 1863-ban Jovánovics vette át a szerkesztőséget, majd rövid idő múlva átadta azt Popovics Sándornak (Zub). Utóbb Telecskai Lázár vette át és két évig szerkesztette. 1868-ban a lap Grujics dr. birtokába ment át. Érdekes megjegyeznünk, hogy a lap iránya, midőn azt Grujics átvette megváltozott. Előbb az omladina szellemében volt szerkesztve, utóbb konzervatív irányba tért. A lap humorisztikus jellege és külalakja különben azután

is megmaradt. Havonkint háromszor jelent meg jó humorral szerkesztve.

Србoбpaн. (Srbobran. Szerbvédő.) Politikai lap; Ninkovics Péter szerkesztésében hetenkint kétszer jelent meg Ujvidéken. Alakja ívrét két levélen. Alapította. Ninkovics szerkesztő 1861-ben. 1866. év kezdetétől fogva hetenkint háromszor jelent meg, előbb a szerb püspöki sajtó, majd Fuchs Ignác betűivel. 1867. évi március 4-én megszűnt.

Слoгa. (Sloga. Egyetértés.) Alapította és szerkesztette Csakra Emil 1862-ben. Költeményeket, szépirodalmi és történelmi cikkeket, útleírásokat és etnografikus tanulmányokat tartalmazó almanah volt. Nyomatott a szerb püspöki sajtó betűivel; csak néhány füzete jelent meg.

Јaвop. (Javor. Juharfa.) Szépirodalmi lap. Alapította 1862-ben Jovánovics János (Zmaj) szerb költő. Előbb havonkint háromszor, majd minden héten megjelent, mindig egész íven nyolcad réti alakban. 1863. évi április hóban megszűnt; míg végre 1874-ben Ognjánovics Illés dr. vállalkozott a szerkesztésre s azóta állandóan szerkeszti. Ognjánovics kitűnő szerkesztésében a lap előkelő színvonalra emelkedett; élénkségét eléggé illusztrálja munkatársainak névsora, kik közt feltaláljuk a legjelesebb szerb írókat. Előfizetőinek száma meghaladja az ezret, kik férfiak és nők vegyesen. A lap tulajdonjoga most is Jovánovics költő kezében van. Előbb a szerb püspöki nyomda betűivel, majd Fuchsnál, legujabban Pajevicsnél nyomatik Ujvidéken. Tartalmaz költeményeket, elbeszéléseket, (eredetieket és műfordításokat) színműveket, történelmi értekezéseket, könyvbírálatokat. Ognjánovics a folyó év végével megszűnik a lapot szerkeszteni. E lépésének oka politikai differenciákban rejlik. Ugyanis Jovánovics a lap tulajdonosa utóbbi időben nagyon kezdett tünetni radikális politikai érzelmeivel; minek folytán közte, a szerkesztő és kiadó közt nézeteltérések s hirlapi polemiák is keletkeztek. Az ügy azzal végződött, hogy Ognjánovics lemondott a szerkesztésről, a folyó év végén pedig teljesen megvált a laptól.

Minden esetre sajnálatos ez affér, mivel Ognjánovics tevékeny szerkesztésében a Javor szépen virágzott és sokban hozzájárult a szerb irodalom, különösen a szépirodalom emeléséhez.

(Folyt. köv.)

Körmendy István naplója 1736-ból.

Fordította és bevezetéssel ellátta: **Dudás Gyula.**

Körmendy István Bács-Bodrogh vármegyének főjegyzője volt 1734—1739-ig s mint ilyen részt vett a vármegye közigazgatásában azon terhes években, melyek épp ez időben a vármegyére nehezedtek. A mult század első évtizedeiben Bács-Bodrogh vármegye nehéz megpróbáltatásokon ment keresztül s valóságos élethalálharcot vívott, egyrészt az óriási katonai terhek, másrészt a vármegyei önkormányzat külső és belső ellenségeivel szemben. A Bácskaság súlyos viszonyai csak öregbedtek akkor, a midőn 1736-ban az orosz-török háború kitört s midőn III. Károly német császár és magyar király, mint az oroszok szövetségese, a török ellen fegyvert fogni kényszerült. Mert bár a háború csak a következő évben tört ki, a birodalmi hadak jó része már ez évben a délvidéken, főleg pedig a Bácskaságra lett koncentrálva s így vármegyénk már 1736-ban valóságos táborhelyyé vált.

Körmendy naplójegyzetei azon táborozásról szólnak, mik 1736-ban vármegyénkben végbementek. Naplója nem magán-célra szánt jegyzeteket foglal magában, s nem is minden eseményre terjed ki, hanem hivatalos feljegyzését képezi az per eminentiam azon fuvar-szolgálatoknak, melyeket a vármegye a katonassággal szemben teljesített s melyekről ő, mint a vármegye közgyűlése által e célra kirendelt és felhatalmazott közeg, a vármegyének elszámolni tartozott.

Naplója azonban így is nagy fontosságútörténeti emléket képez Bács-Bodrogh vármegye hajdanához, mert jegyzetei nem pusztán a kiszolgáltatott fuvarra, hanem úgyszólván mindazon mozgal-

makra kiterjeszkednek, a melyek a vármegyében le- és felvonuló katonaság táborozásakor történtek. Ekképen naplója mintegy bepillantást enged vetnünk Bács-Bodrogh vármegye akkori állapotaira, valóságos korrajzot nyújt e vidék külső és belső életéről, számos kulturhistóriai és politikai adatot szolgáltat rendelkezésünkre, úgy, hogy Körmeny naplóját helyi emlékekben nagyon is szegény vármegyei kútfőirodalmunk egyik legbecsesebb tényezőjének tekinthetni.

Az eredeti latin nyelven írt napló, mely mindvégig Körmeny kezeirása, az Ujvidéken tartózkodó főjegyző által 1736. év július 3-tól december 8-ig lett vezetve s a lezárási jegyzet szerint Baján december 11-én fejeztetett be.¹⁾ Cím gyanánt: „*Diarium circa campimentum caesareum seu commemoratio notabiliorum*“ felírást viseli, mi nyilván mutatja, hogy a táborozás körülményeire vonatkozó minden nevezetesebb mozzanatot magában foglalja; azt pedig, hogy hivatalos célra készült, a rávezetett hájjegyzet már magában véve is igazolná, a mely szerint e napló a Baján 1736. december 12-én tartott közgyűlésen be lőn mutatva.

Hogy a napló némely homályosabb vonatkozásait avagy csak hevenyében odavetett jegyzeteit kissé könnyebben érthetővé tegyük, szükségesnek véljük itt felemlíteni, hogy az 1736. évi bácskai táborozás, részint az ország más vidékeiről, nemkülönbben a német tartományokból és Itáliából ide szállásolt katonaság elhelyezéséből, részint pedig a Beldrághoz vonuló hadcsapatok át- és visszavonulásából állott. Vármegyénk területén a kir. helytartótanácsnak ez ügyben 1736. évi június 17-én kelt leirata szerint a bécsi udvari haditanács intézkedésére három tábor állíttatott fel, Bács, Futtak és Kovil mellett, melyekben összesen 4 gyalogos és 17 lovas ezred lőn elhelyezve.²⁾ Az átvonuló csapatok azonban a vármegye községeinek fuvarját is jó részben igénybe vették, az ujvidéki sánc pedig főleg beteg

¹⁾ Eredetije Bács-Bodrogh vármegye levéltárában.

²⁾ Eredeti oklevél. Bács-Bodrogh vármegye levéltár.

katonakkal volt megrakva. A csapatok élelmezése a bajai és ujvidéki éléstárakból történt, a fuvarok kiszolgáltatása pedig mindig valamely hadbiztos kirendelése alapján lőn végrehajtva. Nagy áldozatot kellett hoznia a vármegyének főleg takarmányban, mert a sok lovasnak a kir. éléstárak zabot ugyan bőven szolgáltatattak, szénát azonban a vármegye tartozott adni, mint azt III. Károly királynak Bécsből 1736. évi július 13-án a vármegyéhez intézett rendelete mutatja. E királyi rendelet szerint Bács-Bodrogh vármegye 400, Pest vármegye 60, Baranya 96, Tolna 44 kaszást tartozott adni a szükséges szénagyűjtésre, vagyis összesen 600 munkás foglalkozott a takarmány előállításával állandóan.¹⁾

A közfuvar és az élelem révén ekként Bács-Bodrogh vármegye nehéz áldozatokat hozott a császári és királyi ármádiának és éppen ez volt oka, hogy később, midőn az 1741. és 1751. évi országgyűlések elé terjesztette a vármegye felhalmozott sérelmeit, a gravamenek között az 1736. évi táborozás alkalmából tett szolgálatokat s e szolgálatok révén a vármegyét ért csaknem elviselhetetlen terheket mindig felemlgette.²⁾

Körmendy István főjegyző, mint naplójából kitetszik, e nehéz napokban mindvégig hű szószólója és védője maradt a vármegye érdekeinek, s a hol csak lehetett, iparkodott a községek s egyesek terhein könnyíteni. A le- és felvonuló katonaság túlkapásait, kicsapongásait és visszaéléseit mindenütt éber figyelemmel kísérte, a jogtalan követeléseket visszautasította, a felmerülő conflictusokat ügyesen elsimitotta vagy kiegyenlítette. Ekként Körmendy az általa vezetett napló alapján, mint kirendeltetésének valóban megfelelő, ügyes és tapintatos közigazgatási férfiú lesz bemutatva, a ki a vármegye érdekét soha sem téveszti szem elől s a ki más részt a vármegye részéről a királyi felségnek és a hazának járó szolgálatok teljesítése elől sem vonul félre.

¹⁾ A kir. rendelet eredetije. Bács-B. levéltárában.

²⁾ Eredeti iratok. U. o.

Napló a császári — táborozásról 1736.

Julius 3. Érkezett nagyméltóságú Gvadány¹⁾ tábornok úr és nálam volt reggelin; ezen a napon átmentem őnagyméltóságával a péterváradai parancsnokhoz.

Julius 3. Őnagyméltóságával és Pruzsinszky alszolgabíró urral elmentem Kátyra és Kobilra a tábornak kijelölése végett, honnan ezen a napon visszatértünk.

Julius 3. Levelét vettem az alispán²⁾ úrnak, mely szerint ha lehet a vármegyei hidak építését nem ellenezi, és ha másként nem történik intézkedés, az alszolgabíró urral készíttessük.

Julius 4. A parancsnok úr áthivatott a másik partra, és azt mondá, hogy a kaszásokat mind katonai részről kívánja kiállítani, csakhogy a mi területünkön kaszálhassanak, mert az övéen nincsen fű. Mire azt válaszoltam, hogy ez a vármegyére nem igazságos.

Julius 5. Irtam a nagys. alispán úrnak ezen ügyben.

Julius 6. Elmentem Csébre, hogy megnézzem a fűvet, vajjon a katonák kaszálnának-e ott.

Julius 7. Visszaérkeztem azzal, hogy onnan elegendő takarmányt lehet adni, ha a vizek áradása kárt nem okoz.

Julius 8. Utasítottam a katonákat, hogy Csében kaszálnanak.

Julius 9. Hivattam őnagyméltóságához (Gvadányi.) Futtakra, a hová elmenve, értésemre adta őnagyméltósága, hogy Karavukován a Lichtenstein-féle ezred lesz elhelyezve, a mely elhelyezés ellen a hadbiztos úr tiltakozott, a kinek azt írta vissza őnagyméltósága, hogy már ezen ezred számára Eszéknél kenyérből készlet áll rendelkezésre; kijelenti továbbá őnagyméltósága, hogy Moller élmezési főhadbiztossal a táborhelyek kijelölése végett jöjjenek össze, a honnan aztán Kobilra menni határozta, engem pedig felkért, hogy menjek vele.

¹⁾ Marchesius Quadagni, a híres költő gr. Gvadányi József lovas generálisnak valószínűleg atyja volt, s 1748-ban altábornagy és a pétervárad határőrvidék hadbírájaként szerepel. (Er. okl. Bács-B. vm. ltr. Uj rendezés IV. ü. o.)

²⁾ Tajnay Mihály.

Julius 10. Kimentünk Kobilra Gvadány tábornok úrnagyméltóságával és a főlelmezési biztos Moller úrral.

Julius 11. Habrl úr kirendelt 10 kocsit kenyér szállításra Kobilra, a Pest vármegyei ezred részére, a mely kocsikat Pruzsinszky úr távollétében egy küldönc nagy szemtelenséggel (cum magna impertinentia) tőlem kért. Megadattak.

Julius 12. Ujvidéken kiürítettett a quártély-ház Gvadány tábornok úrnagyméltósága által és a Hess-féle ezred őrnagya áthelyezkedett a lakosok házába.

Julius 13. A tábornok úr hívására voltam Futtakon, a Bábics biztos úr által a hadibiztos úrhoz küldött levelek végett.

Julius 14. Szály András, a Pestvármegyei ezred zászlótartója, irt nekem levelet két lónak elveszéséről a táborhelyen, melyek a nagy menydörgés és vihar folytán elszöktek. A mely levelet a midőn Baranyai kézbesítőm által Pruzsinszky úrnak elküldöttem, hogy kurrentáltassa a községekben, nekem Pruzsinszky úr azt mondá, hogy ennél jobbnak véli, ha falra borsót hányok.

Julius 15. Sztojko és Gyoraty, kátyi lakosok, a fentemlített két ló egyikét hozzám vezették, azt állítván, hogy az az ő lovuk, melyet két év előtt elvesztettek; ezeket a lóval együtt Pruzsinszky úrhoz küldtem.

Julius 16. Elmentem Gvadányi tábornok úrhoz megkérdezni, miféle intézkedéseket tett a vármegye által a tábor számára szállítandó fa ügyében; és a végett, hogy egy biztosra van szükség állandóan a tábor helyeken. Ez ügyben elhivatott Pruzsinszky úr és a rendelkezés megtétezt.

Julius 17. Pruzsinszky úr elment Bajára és elvitte leveleimet, mit az alispán úrnak irtam.

Julius 18. Küldtem levelet egy katona által Zomborba Theophilovics praefectus úrnak és megkerestem, hogy adjon 5 embert Hardeck kapitány úrnak, hogy egy hajót leszállítsanak Futtakhoz a táborba és hogy azt a pénzt adja át, a mit fivéremnek küldtem.

Julius 19. Riczófy ur 5 embert adott a császári hadnagy úrnak a hajók őrizetére, kik egy hajóval 27 üstöt vittek a Bayer-féle ezred számára egész Kobilig, és ezen hajósok 10 frtot kértek, ennél fogva meghagytam az ujvidéki birónak, hogy a község részéről másokat állítson, a kik tőlem előszörre 5 frtot kértek, a mihez a bíró is hozzájárult; ennél fogva Riczófy úr gondoskodására nem volt szükség. E napon felkeresett Gvadányi tábornok úr, és ugyan e napon ment el Barics úr Bácsra.

Julius 20. Reggel fél hétkor kaptam az alispán úrnak és a császári alezredes úrnak katona által küldött levelét, hogy a Hess-féle ezred tisztjei Futtak, Kobil és Ujvidéken szállásaikat elhagyják, a katonák pedig a falvakban maradnak. Ezen ügyre nézve, miután Theophilovics praefectus úrral tanácskoztam, azt irtam vissza, hogy a kapitányt Kátyon, a zászlótartót Temerinben, az őrmestert Kéren lesz jó elhelyezni; és elküldtem Baranyai után Stajner urat Csébre, hogy amaz a kaszások, emez az elszáolandó katonaság ügyében a kerületi főhadbiztossal értekezzenek. Ezen a napon Vermes úr jelenté, hogy a Harrach-ezred 5 zászlóalja Pivnicára küldetett és hogy ő kenyér szerzése végett Petrováczra ment, a mi meg is történt.

Julius 21. Vettem a császári alezredes úr levelét, melyben azt írja, hogy Kolovrát kapitány úrnak jó szállást nem lehet adni Kátyon, hanem a tábor ügyek érdekében Turiára kéri áthelyezni és a nagy levelezés miatt egy biztosnak oda rendelését. Irtam neki, hogy másnap egy biztost átküldök és ismételttem, hogy ama négy zászlóaljat a falvakban szállásoltassa el.

Julius 21. Elmentem Gvadányi tábornok úrhoz, a ki megkért, hogy adjunk 12 embert és 2 kocsit, a kik a Harrach-ezred számára tisztitanák a kutakat (gazbokrokat) (dumeta) egykét napon át, és 29 más kocsit a tábor számára. Együttal szalmát is kért, hogy adjak a gyalogos ezred részére. Ezen kívül eljöttek a kirendelt biztos urak is a legelőknek és kaszálóknak megvizsgálása végett, egyikük hadi (biztos), a másikuk kapitány a Batthyány ezredből, Bejtej és Barits úrral. És aztán ezekkel

a megyebeliekkel értekezvén, kivetettünk 2 embert és 1 kocsit Temerinre, 2 embert Kérre, 3-at Kátyra, 2-öt Pirosra és 3 embert és 1 kocsit Futtakra. Egyuttal 1 kocsit az ordinánc számára kirendeltünk Temerinre.

Julius 22. A (községekre) kivetett emberek közül reggeli 8 óráig egy sem jelent meg, a Harrach-ezred ezredese azonban fenyegetődött, hogy 50 fegyverest küld ama munkásokra, minek folytán a szükség által kényszerítve 8 embert rendelem be 80 szegény háztól, a mit az alispán úr, a bíró által kiadni rendelt.

Julius 23. Ama 12 ember és 2 koesi, a kiket a táborba rendelem dologra, megérkeztek, hogy közülük 8 ujvidéki vizsztatérjen, de nem engedtek csak 5-öt. Erre nézve Gvadányi tábornok urat megkerestem, de a tábornok úr azt mondá, hogy az nem lehet máskép.

Julius 24. Voltam Futtakon Gvadányi tábornok úrnál és megkerestem öngyméltóságát aziránt, hogy a futtakiaknak adjon salva-guardiát két lovast, a kiknek a futtakiak naponkint egyenkint 17 denárt fizetnek. Ugyan ekkor elmentem Moster úrhoz a fő-élelmezési biztoshoz, hogy az állomásokat jelölje ki, a melyekre kenyér szállítandó az átvonuló ezredek számára, a ki azt válaszolá, hogy ezt akkor fogja megtenni, hogy ha a szolgáltatásokra nézve a vármegye biztosítását veszi; ép ugy a zabra nézve. E napon Bajára jött Pruzsinszky úr.

Julius 25. Volt nálam reggelin Gvadányi tábornok úr, Moster főbiztos úrral, ez alkalommal eljött a Seckendorf-ezred ezredese és a beteg ezredek számára szállást kért, a minek lehetetlenségét előadtuk és jobb fekvése és levegője miatt Kamenicát ajánlottuk; e végből elmentem Schönthal hadbiztos úrhoz, a ki itt a várban volt, a ki megértve az én előterjesztésemet és a lehetetlenségről maga is meggyőződve Gvadányi és Moster főbiztos urak által, a beteg csapatok számára Kamenicát jelölte ki.

Julius 26. Gvadányi tábornok úrral Kereszturra mentem a

tábor helyének kiszemelésére, Pálffy tábornagy úr parancsa szerint, hogy Futtakról legalább 3 ezredet itt ellehessen helyezni, a mely helyet megnézvén, egyenesen Bachó-hoz mentünk és ő megírta a tábornagy úrnak, hogy az a hely egészen alkalmas, én pedig informáltam az alispán urat mindenről, Schihofer biztos úr által küldött levelemmel.

Julius 27. Visszatértünk Bácsba és megkerestetem a tábornok úr által, hogy keressek lakást őnagyméltóságának néhány napra Szávity főkapitány özvegyénél. Ez alkalomból jött a tábornok úr auditora, hogy a tábornok úr borát a hajóról elhelyezhesse ideiglenesen valami pincébe, hogy ha pedig a tábornagy úr megérkezik, gondoskodjam, hogy a szállásához legközelebbi vendéglőben jó bor legyen.

Julius 28. Eljött hozzám Gvadányi tábornok úr és miután amaz özvegy házáat nem engedte át előbb említett őnagyméltóságának, ideiglenesen a péterváradi quártély-házban szállt meg.

Julius 29. Panaszt emelt a begecsi bíró, hogy Berger, a Harrach-ezred kapitánya, egy lovat és kocsit visszatartott, egy ember miatt, a ki büntetéstől való félelmében ama kocsitól megszökött. Ez okból elküldtem Baranyait ez emberekkel a kapitányhoz, hogy a kocsit lóval együtt visszakérje, a ki azonban nekem azt válaszolta, hogy míg elő nem állítatik az az ember, a ki megszökött, addig a kocsit és lovat ki nem adja.

Julius 30. Elküldtem ezeket a begecsieket az alszolgabíró úrhoz.

Julius 31. Voltam Csében, a hol egy hadnagyot és 39 közembert találtam a Pest vármegyei ezredből, itt tolvajokat kerestek és üldöztek egész Bukinig és itt a maguk számára különböző dolgokat kértek a bírótól: ezt a hadnagyot felkértem, hogy ezen ujonnan keletkezett falvacskát kimélje meg és katonáit kicsapongani ne engedje.

Augusztus 1. Voltam Illokon saját magam számára egy koci szénáért.

Augusztus 2. Megérkezett a futtaki táborba a Philippi-ezred

és jelenté nekem Futtakról Jancsó biztos és Mecséry, hogy tek. Baranya vármegyéből mintegy 100 kocsi csaknem Futtakig hajtatott. Ezen alkalommal eljöttek a turiaiak, jelentve, hogy Hotenheimb alezredes úr Turián átmenve, katonáival 40 hordó bort megivott, 200 bajai köből zabot adtak és addig nem nyugodtak, míg ezen felül 120 pozsonyi mérőt nem adtak. Azonkívül különböző dolgokat elraboltak a házakkól és minden előfogatot lefoglaltak. Ép így panaszkodott a temerini bíró is. Nemkülönben a goszpodinceiek is jelenték, hogy mindenben megrabolták őket, élelmiszerekben, szénában, fa- és vas eszközökben, és ha nem segítünk rajtuk, készeknek nyilatkoztak a megszökésre. Ennélfogva elküldtem őket az alszolgabíró úrral Gvadányi tábornok úrhoz és orvoslást kértem: csatolván kérvényüket, melyet őnagyméltósága segédtsíztje által el is küldött parancsnoktól parancsnokhoz és ezen nagy kihágásokat meggátolni rendelte, egyúttal az előfogatokat is visszabocsátani parancsolta. Egyúttal Gospodinceére 1, Verbászra 2 és Kulpinra 2 közembert küldött kérelmenre felügyelőül, a kik részére naponta 14 denárt rendelt fizettetni és így mindegyiknek 2 frt fizettetett. E célból a segédtsízt úr még e napon elutazott az alszolgabíró úrral.

Augusztus 3. Minden kocsi elküldetett előfogat-szolgálatra, oly feltétellel, hogy hétről-hétre bármely ezred számára 7 ökör, vagy 14 lovas fogatot szolgáltatasson.

Augusztus 4. Ismét voltam Keresztúron a segédtsízttel a táborhely megnézése végett.

Augusztus 5. Visszatértem Keresztúrról.

Augusztus 6. Elutaztam Bajára az adó miatt, a hol egész 13-áig tartózkodtam. Innen visszatérve:

Augusztus 14. Felváltottam néhány kocsit az ezrednél, és megkaptam a Milecsics úr által összeírt kiadások jegyzékét; e napon érkezett Futtakra Philipp tábornok úr.

Augusztus 15. Elutaztam őnagyméltóságának üdvözlétére, mely napon megérkezett Raul hadbiztos úr Anger úrral.

Augusztus 16. Kimentem Futtakhoz nevezett tábornok és hadbiztos urakkal és figyelmébe ajánlottam a vármegye ügyeit. E napon volt nálam Carcu ezredes úr a Savoyai-ezred 6. századától.

Augusztus 17. Áadtam a szállítandó szénára vonatkozó kivétést Gvadányi tábornok úrnak, mely szerint Kér 2 kocsit 6 ökrrel, Verbász, nemkülönbén Túria, Szt.-Iván és Mosorin összesen 10 ökrös kocsit és Goszpodince 50 véka zabot adnak. Ezen a napon a szegedi küldöttség kérelmére rendelet adatott ki, hogy a Lobkovitz és Bayer-ezred, melyek eddig nálunk tanyáztak, menetüket Keresztúrra folytassák, kieszközöltem azonban, hogy ne Szabadkán, Szivacon és Verbászon keresztül, hanem a Tisza mellett menjenek Szt.-Tamásig és onnan Szt.-Ivánra és Keresztúrra.

Augusztus 18. Rendeltem 7 kocsit Mosorinból a 75 ember részére a Pestvármegyei ezredhez, nemkülönbén a Splényi-ezred ugyanannyi emberéhez 4 kocsit és Gardinovácról 3 kocsit. Ugyancsak 6 kocsit rendeltem szalma-szénára a Harrach-ezredhez, 4-et Pétervárad, 2-öt Futtakról. A Seckendorf-ezred részére Pirosról szintén 6 kocsit. Ugyancsak ezen a napon a Dessewffy-ezred részére az alezredes úrnak rendeltem Karavukováról 4 kocsit és Hódsághról 4-et, egészben 8 kocsit; nem különben a Ghillani-ezred részére Csébről 3 és Obrovácról 4 kocsit.

Augusztus 19. Eljött a Shover-ezred¹⁾ Carcau nevű ezredese, ki azt mondá nekem, hogy ezen ezrednek 3 zászlóalja másnap éjjel át fog vonulni, és meghagyta, hogy ezek számára a szükségeseket elkészítsük, Schönthal hadbiztos utasítása szerint. És mivel itt őket elhelyezni nem lehetett lakás és széna hiány miatt, ennél fogva elmentem Gvadányi tábornok és Raid hadbiztos urakhoz, és ezeknek lehetetlenségét nekik előadtam, a kik aztán Philippi tábornok úrnál kieszközölték, hogy ezen zászlóaljak Kamenicről egyenesen Temerinbe menjenek.

Augusztus 20. Kirendeltem a szükséges előfogatokat azon

¹⁾ Chauvirai.

zászlóaljok számára, melyek egyenesen Temerinbe mennek át, Steiner biztos úr által kísérve.

Augusztus 21. Temerinből Szt.-Tamásra mentek, velök mentek az előfogatok. E napon voltam Philippi tábornok úrnál Futtakon és kértem őnagyméltóságát, hogy a már Tordán levő Csákyezred egyenesen Eszéken át Novoszelóig ne több, mint 3 menetben vonuljon, az eszéki várparancsnok úr azonban nem gondoskodván az ezred szükségleteiről, az Tordáról a vörösmarti révhez vonul és mind a katonaság, mind pedig a vármegye több állomással lesz terhelve; arra kértem tehát, hogy ezen ezred őnagyméltósága által a legközelebbi révhez, Novoszelóhoz, rendeltessék, a mit legott el is rendelt. Ezen alkalomból kértek, adjak őnagyméltósága számára száraz fát és e célra egy biztost kiküldtem; nem különben Gvadányi tábornok úr segédtsíztje szénát kért őnagyméltósága lovai számára, mire megjegyeztem, hogy szénában nagy szükséget szenvedünk. A péterváradi bíró jelentette, hogy a tábornok úrnak minden nap gyertyát és fát kénytelen adni, kinek kijelentém, hogy ezt vezesse jegyzékbe s a kimutatást terjessze be. Ezen a napon jelenté a tábornok úr, hogy Vosletics tábornok úr részére szállást készítsünk, nem különben Szontagnion tábornok úr részére is.

Augusztus 22. Visszajött Stainer Szent-Tamásról ama 3 zászlóaljtól és elhozta a nyugtát az előfogatok szabályszerű kifizetéséről; Szent-Tamas és Pétervárad között csak egy állomáson pihentek és Temerinből kiindítottak; ezen nyugtát Rajd hadbiztos úrhoz vittem és neki e hibát bejelentvén, mit az megértvén, a nyugtát aláírta, az előfogatok részére két állomást rendelvén. E napon Philippi tábornok úrnak 6 lovat és két kocsit adtam. Ép így Gvadányi tábornok úrnak 4 lovat és 1 kocsit, Petrovác és Paragán át Bácsig Záborszky biztos úr kísérvén őket. E napon 6 lovat adtam Nedeczky hadnagy úrnak a biztosí összeírásra Kéren, Verbászon és Szabadkán a Pestvármegyei ezred 6 lovasa számára. N. B. Tegnapi napon jelentém Gvadányi tábornok úrnak, hogy egy kazal szénát a Philippi-ezred

elhasználta és teljesen elfogyasztotta Csében, és ezért irtam fivéremnek, hogy ide azonnal menjen ki és ezt vizsgálja meg, a honnan visszatérve, jelenté, hogy a dolog csakugyan így van, és hogy látta, hogy már a másik kazal is megkezdett.

Augusztus 23. Adtam egy kocsit szénát Gvadányi tábornok úr péterváradra szállására; e napon adtam 2 kocsit a Lobkovitz ezred nagyságos ezredesének Cséb és Keresztúrra.

Augusztus 24. Irtam a nagyságos alispán úrnak a Csébről elvitt szénáról, én az előzményekről informáltam uraságát.

Augusztus 25. Eljött Pruzsinszky alszolgabiró úr, kijelenté, hogy Pálffy tábornagy úr már Futtakra érkezett. Ennél fogva nevezett szolgabiró, Csupor, Záborszky, Stajner és Riczófy urakkal üdvözöltük őnagyméltóságát a vármegye nevében.

Augusztus 26. Érkezett levele Rapold főhadbirtos úrnak, melyben jelenté, hogy Aigner biztos úr Péterváradra érkezett és kérte őt a Csupor úr házába elszállásoltatni; Rapold főbiztos úrnak e levelével szemben kijelentettük, hogy az lehetetlen és a megérkezett biztos úrnak két helyet jelöltünk ki lakásul, de azokkal nem lévén megelégedve, korcsmába szállt, nagyobb lakást kérve. Ezen a napon üdvözöltük Vusletich altábornagy urat, *ki ide Ujvidékre jött* Gvadányi tábornok úr helyébe a táborba, a gyalogság felett való parancsnokoskodásra. Gvadányi tábornok úrnak pedig podgyászának való elszállítására 4 kocsit és 12 lovat rendeltem Kátyról; ugyan e napon elmentünk Futtakra Pálffy tábornagy úrhoz és kértük őnagyméltóságát, hogy a Lobkovitz és Bayer-ezred Szent-Tamásról ne (a szegedi biztossági kijelölése szerint) Kucurára, Pirosra és Keresztúrra, hanem Szent-Tamásról Pivnicára, Keresztúrra és Szent-Ivánra rendeltessék, a mit ki is eszközöltünk, hogy e hó 28-án az első csapat Pivnicára fog bevonulni. E végből fivérem kiküldetett ide, hogy a szükséges intézkedéseket tegye, Pruzsinszky úr pedig elment az előbbi rendelettel Szent-Tamásra, hogy ott a nevezett ezredek parancsnokaival beszéljen és a rendeleteket közölje. E napon megkerestük Záborszky urat, hogy ideiglenc-

sen maradjon Futtakon a tábornagy úrnál és vele értekezzék, a mit megígért, de nem teljesített. E napon irtam Splényi alezredes úrnak, hogy a Mosorinban való betegek és az ezredorvos előfogatokon ne járjanak. Így minden nap 2, 3, 4 kocsit szoktak használni.

Augusztus 27. Adtunk kocsit a Bayer-ezred kapitányának, De For grófnak Temerinbe és onnan Szent-Tamásra. Ugyancsak egy kocsit Rapold főhadbiztos úrnak, a ki podgyászát hozatta el a Dunától. Nemkülönben küldtem levelet Gardinovác községnek, hogy senkinek se adjanak előfogatot, mielőtt az a hadbiztos által nincs elrendelve és a vármegyei biztos által aláírva. Így irtam Temerinnek is. E napon megkerestetett a bukini bíró, hogy az ott levő élelmezési tisztviselőnek bizonytalan számú kocsit adjon, nemkülönben, hogy Bácsból fát tartozik hozatni. Továbbá, hogy náluk 70 lovas legyen elszállásolva a Gillániezredből, a kiknek számára 3 hétre való takarmányt vigyenek és maguk a katonák vágjanak marhát és azokért annyit fizesenek, a mennyit akarnak, nemkülönben ugyanők a községi kocsmában bort mérjenek; a kenyérhez sok vaját kérjenek és 20 lovas számára az élelmezési háznál istállót csinálni készüljenek, a mikről irtam amaz ezred alezredesének.

Augusztus 28. Elbocsáttatott valamennyi kocsi az ezredtől; Pruzsinszky úr visszatért Szent-Tamásról; egy futár jött Karlovicról a Schorer¹⁾-ezred 3. századától, jelentve, hogy ama századok podgyásza megérkezett. Vusletich tábornok úrnak adott 1 ökrös kocsi a főkapitány úrtól való széna hozásra. Pálffy tábornagy úr önegyméltósága tudatá Plosz őrnagy által, hogy holnap az élelmiszerek árszabása végett önegyméltóságához menjünk. Megérkezett az alispán úr, nemkülönben Petrovszky kerületi biztos úr, Schihofen biztos és Schafgotts kíséretében.

Augusztus 29. Megérkezett nagyságos br. Pathacsics István úr Kereskényi szolgabíró úrral és reggeli előtt megvizsgáltuk a táborhelyeket önegyméltóságával, reggeli után pedig elment

¹⁾ Scherr.

őnagysága Futtakra a tábornagy úrhoz. E napon az alispán úr elment Futtakra Pruzsinszky úrral, s ott fog maradni a tábornagy úrnál. E napon irt az alispán úr Futtakról, hogy holnap reggel oda menjek és a vármegye jegyzőkönyvét magammal vigyem az élelmiszerek árszabásának eszközlése végett,

Augusztus 30. Átvonult a Savoya-ezred a Szerémségből 3 században vezéreltetvén Langettl vezér őrnagy által Temerinen és Turián át Becséig és kísérve fivérem által, a kiknek előterjesztésére Temerinből 8 kocsi, 20 ökör vagy ló, Turiáról 6 kocsi és 18 ökör, Verbászról 8 kocsi és 36 ökör, Kérről 4 kocsi és 20 ökör, egészben véve 26 kocsi és 94 ökör lett kirendelve.

Augusztus 31. Kimentem Futtakra a jegyzőkönyvvel és az élelmiszerek árszabása megtörtént Lentul Philippi-ezredbeli ezredes, a tábornoki segédtiszt, az alispán és Latinovics úr jelenlétében, a melynek sorozata legközelebb ki fog hirdettetni. E napon megérkezett a tábornagy úr a pétervárad-i erőd megvizsgálására, üdvözölve és fogadva lett ágyuzással, honnan ebéd után eltávozott. Báró Pathacsics úr eltávozott Bácsra. E napon rendeltem a császári főélelmezési biztos úrnak Csébre, Bukinra, Bácsra, Karavukovára, Dályára 4 lovat és 2 kocsit. E napon megbizott az alispán úr, hogy vásároljak jó karlovici borból vagy 18 akót és abból 12-öt a tábornagy úrnak, 6-ot pedig Philippi tábornok úrnak adjunk Pruzsinszky úrral; azok árára nézve intézkedni fog, hogy azt a pénztárnok utalványozza, mihelyt visszatér. Ugyan e napon irtam báró Pathacsics István úr által az érsek-főispán úr őnagyméltóságának.¹⁾

Szeptember 1. Elmentem Karlócára és vettem 3 hordó bort, egy 3½ akóst, egy másikat ugyanannyi akóst és egy harmadikat 6 akóst, egészben véve tehát 18 akót; akóját fizettem a hordóval együtt 5 denárjával, a mi kitesz összesen 90 denárt. Adtam 4 kocsit az előfogatok felváltására a Seckendorf és a Harrach-ezredhez; 3-at Ujvidékről és 1-et Begecsről.

¹⁾ Gróf Patachich Gábor.

Szeptember 2. Adtam Gvadányi tábornok úr hadsegédének Futtakra egy kocsit, e napon küldé előbb nevezett tábornok úr ugyanezen hadsegédét hozzám, hogy ha azért a szállásért, a melyet gr. Althán, a Lobkovicz-ezred kapitánya birt br. Peasevics úr vendéglőjében, a vármegye valami bért kíván, a gróf úr helyett őnagyméltósága kész megadni és hogy a gróf úrnak kellemetlenség ne okoztassék, azért keresett meg engem őnagyméltósága. A kinek én kijelentém, hogy ez nem hozzám, hanem teljesen a vármegyére tartozik és attól kell megkérdeni, jóllehet a vármegye nem ugyan Althán gróf, hanem őnagyméltóságának a több ízben adott katonai segélyért elismeréssel tartozik.

Szeptember 3. Visszatért fivérem Becséről a Scherr-ezredtől; e napon áthelyeztetett a Harrach és Seckendorf-ezred Futtakra az élelmezési házhoz s az egészségi állapot megromlása miatt. Vettem Futtakról levelét Pruzsinszky alszolgabíró úrnak, melyben jelenti, hogy az élelmiszerek árszabása már megbirdettetett az ezredek közt, ennél fogva a vármegyében is meghirdetendő.

Szeptember 4. Intézkedtem ezen élelmiszerek árszabásának meghirdetése iránt. Egyúttal elküldtem ama bort Köröskényi alszolgabíró úrnak, hogy 2 hordót a tábornagy úrnak és 1-et Philippi tábornok úrnak adjon, melyeknek árát kifizettem Percs úrnak 90 denárról szóló elismervény szerint, mely összeget az *ujvidéki* bíró adójából fedeztem.

Szeptember 5. Elutazott Rajd hadbiztos úr Belgrádba és annak helyén Aigner úr kért szállást. Nemkülönben a Harrach-ezredből egy kapitány és egy zászlótartó maradt itt a betegek mellett *Ujvidéken*. E napon elutazott Vuzletich tábornok úr Futtakra, egész podgyászával. Adtam egy kocsit Gvadányi tábornok úr hadsegédének Futtakra. Elküldtem Baranyait Szent-Tamásra a Bayer-ezred útja miatt.

Szeptember 6. Kimentem megnézni a Duna partját, hogy hol birná ama két ezred, Alt-, Würtemberg- és Scherr lovait könnyebben itatni, mert a víz már nő és így az eddigi itató-

helyet elrontotta. Egyébként arra az esetre, ha a Dunára menetel megnehezülne, e két ezred is Futtakra rendeltetett. E napon visszatért fivérem a Lobkovitz-ezredtől, Keresztúrról.

Szeptember 7. Panaszkodott Melenczy úr, hogy Harrach-ezredbeli kapitány, a ki betegknél volt, az ő házát saját akaratából elfoglalta, azt mondvá, ha ő azt nem akarja tűrni, kórházat fog csinálni ama házból. A mire a kapitánynak kijelentém, hogy más paraszt házba menjen és hogy ottmaradásának idejére fizetni tartozik. E napon a betegek számára adtam két koci szalmát az ujvidékiek kertjeiből, de ezen betegek ellen panaszt emeltek az ujvidéki lakosok, éjjeli időben lopni járnak és az elmúlt napokban 5 libát loptak el, a mult éjjel pedig tyúkokat loptak, melyeket ma másoknak eladtak. Ezt ennél fogva a kapitánynak bejelentém, a ki azt mondá, hogy holnap minden kár meg lesz fizetve.

Szeptember 8. Voltam Karlócán, honnan visszatérve, megérkezett 112 beteg a Fürszenbursch¹⁾-ezredtől, kik Schönthal hadbiztos úr kijelölése szerint a sáncban szállásoltattak el. E napon 3 koci adatott a granatérosoknak, a kik rablókát vittek Temesvárról Eszékre. Ezen rablók fosztogatták a hajókat a Dunán és megöltek egy zsidót.

Szeptember 9. Adtam 4 koci szalmát az előbb említett betegeknek, nemkülönben a Harrach-ezredbeliek számára is, a kiknek száma 12 beteggel szaporodott. És mivel már ezen sánc a sok beteggel egészen megtelt, mondtam Riczófy úrnak, hogy ezen a dolgon való segítség végett a tábornagy úrnak jelentést tegyen.

Szeptember 10. Visszaküldte Bernyákovics úrnő a sālvaquárdiát a Harrach-ezredbeli granatéros század kapitányának, Engelsernek, a miért az én jelenlétében 40 egész napra 14 naponkint, minden egyes embernek kifizette illetményét, de most már nincs továbbra szüksége a katonai-segélyre.

¹⁾ Fürstenbusch.

Szeptember 11. Megszökött egy dobos a Vaskecz¹⁾-ezredből, kit Plosz őrnagy, ideiglenes parancsnok, a községekben nyomoztatni kívánt, ennél fogva nyomoztatott is a falvakban. E napon a császári hajók hadnagya 8 embert kért a császári hajóknak a kobili tábortól való elszállításához, a kivel szemben megtagadtam ily emberek adását mindaddig, míg erre nézve hadbiztosi kirendelést nem mutat fel.

Szeptember 12. Bejött több beteg a Harrach-ezredtől és megszállották még az ujvidéki kincstári *sánc* vendéglőjét is.

Szeptember 13. Eljött Péchy aljegyző úr a kiadások összegezése végett és megkereste jelenlétemben testvéremet, hogy menjen ki Kátyra és Kobilra szintén ez ügyben és aztán ő maga még e napon visszatért.²⁾ E napon visszaérkezett Belgrádból Rajd hadbiztos úr és nagyon megharagudott a bíróra, hogy nem meszeltette ki a lakását, meg is akarta verni a bírót, de én megadályoztam, küldvén a lakására kőmivest és meszetet a magaméból.

Szeptember 14. Bejött Aigner hadbiztos és szállást kért itt Ujvidéken, jelentve, hogy Rajd úrnak Futtakra kell mennie. Ennek számára a bíró által megfelelő lakást kerestettem. Elhárítottam az ujvidékieket fenyegető végrehajtást az adó illeték ügyében.

Szeptember 15. Rajd biztos úr kiment Futtakra összes podgyászával és bejött a községházába Sautinion tábornok úr.

Szeptember 16. Megtudtam, hogy Bácsba e hó 17-ére gyűlés van kitűzve.

Szeptember 17. Voltam Bácsban az ülésen.

Szeptember 18. Ki voltam küldve a bogojevói táborba, nevezetesen pedig Bernes tábornok úrhoz, vegyes vizsgálat elrendelése végett azon karavukovai ember ügyében, a ki a Savoyaezred parancsnoksága által elzárattott, mert Krumbkau kapitánynak Hódságról visszatérő szolgáját a Karavukovához közeli

¹⁾ Másiként Portugal.

²⁾ Bajára.

erdőben más hat rablóval megtámadta, sőt puskáját rá is süttötte s ama szolgának köpenyét a golyó két helyen átfurta. Ennek folytán a hadbíró úr jelenlétében kihallgattattak a tanuk, u. m. Peját bíró és Petár hódságiak és megesküdtek arra, hogy az előbbnevezett kapitány úr kocsisa 2 órával előbb ment ki a községből, mint a karavukovai ember, Joszin és hogy Peát már 12 óra után aludt az eset pedig reggeli 10 óra körül történt.

Szeptember 19. Ott maradtam ezen a vizsgálatnál.

Szeptember 20. Visszatértem onnan.

Szeptember 21—27-ig. A bácsi megyegyűlésen időztem s onnan 27-én tértem vissza.

Szeptember 28. Megérkezett egy kocsi szolgálattételre Kátyról és elment egy hajó Futtakról Karlócára a betegek számára való szerelvényekkel, a melyhez 6 embert adtam Ujvidékről egész Karlócaig.

Szeptember 29. Kért Pirknfeld herceg, a Scherr-ezredese, a betegek számára vagy 16 kocsi szalmát, a kinek kijelentém, hogy ha kocsijait Kátyra vagy Temerinbe küldi, ezt teljesítem. E napon Gvadányi tábornok úr elküldte lovását, kérve engem, hogy a takarmány számára adjak egy időre helyet. Mire kijelentém, hogy a sok beteggel e sánc már annyira megtelt, hogy ha ezek el nem vitetnek, e tekintetben önmagyméltóságának aligha bírok megfelelni.

Szeptember 30. Megkeresett egy Harrach-ezredbeli hadnagy, a ki Csolitynál volt elszállásolva, hogy jólehet a lakásért havonkint 2 frt jár, de mivel beteg volt és mivel a betegek ingyen lakást élveznek és beszállásolásakor nem volt senki itthon a vármegyei tisztekből, a kitől ily szállást kértek volna, ennél fogva abba beleegyezni volt kénytelen, arra kért tehát, hogy e tehertől szabadítsam meg. A mire azt válaszoltam, hogy ezt most tűrni tartozik, időközben azonban a másik felet is ki akarom hallgatni.

Október 1. Kirendeltem az ujvidéki sáncokból az utak és hidak kijavítására Kátyra 2, Goszpodincére 2, Temerinre 8, Turiára 6 lovas kocsit.

Október 2. Két Alt-Würtemberg-ezredbeli közkatona által az előbb említett helyekről 60 munkást rendeltem összehajtatni, a kiknek részére naponkint kenyeret és féltice bort rendelék.

Október 3. Rendeltem 6 ökrös kocsit a Scherr-ezredbeli betegek számára szalmáért Temerinbe, nemkülönbén a Harrach-ezred részére is 8 lovas kocsit. E napon érkezett a Dunán a Lanthieri-ezred és szállást vett az ujvidéki sáncban a militárisoknál¹⁾. E napon voltam Saintognion tábornoknál.

Október 4. Küldtem 12 embert az ujvidéki sánc kamarai alattvalóiból útjavításra szükséges vesszőkötegekért. A rév is kijavítottatott.

Október 5. Futtakról átment a péterváradí részére éjjel, Harrach-, Seckendorf- és Fürstenbusch-ezred, megszállván a Belgrád felé eső alsó hegyeken.

Október 6. Kobilról bejöttek az éjjel az ujvidéki sáncba a Pest vármegyei, Splényi és Hochenembs-ezredek és még éjjel kénytelen voltam hidat javítani és új vesszőkötegekkel beföldni.

Október 7. Ama 3 ezred átment Csordanovcéig, Riczóffy úr kíséretében. E napon volt nálam Gvadányi tábornok úr, nemkülönbén bejött a Dunán a Stahrenberg-ezred éjjeli állomásra, még pedig a mi akaratunk ellenére. E napon voltam Saintognion tábornok úrnál, a hol a Scherr-ezred ezredesétől, Pirkenfeld hercegtől és az Alt-Würtemberg-ezred alezredesétől, Pfeffersheim bárótól elbúcsúztam, kik holnap elfognak távozni. És éppen ezen alkalomból jött rendelet a tábornagy úrtól, hogy e táborból senki ne merjen szénát vinni, mivel a Keresztúrról és Bogojeváról jövő többi ezredeknek lesz arra szükségük.

Október 8. Eltávozott az előbb említett két ezred, u. m. az Alt-Würtembergi és a Scherr-féle egész Csordanovcéig a Szerém-

¹⁾ Ujvidék ez időben tudvalevőleg, kamarai alattvalókból és határőrökből (miliares) állott.

ségben. E napon itt pihenőt tartott a Stahrenberg-ezred és Arenswold alezredes parancsnok szidta az esküdtet, mivel neki ágyakhoz szalmát adni nem birt, mig nem én e célra szénát nem adtam.

Október 9. Eltávozott ezen Stahrenberg-ezred és annak helyére jött szintén a Dunán a Paraics-ezred, melyet Plosz őrnagy úr Augusztin nevű alkapitány által a vármegyénk házaiban 25 és 36-ával az esküdteknél és zsidóknál helyeztetett el, a mit megtudván, átmentem Plosz őrnagyhoz és ezen erőszakosság ellen tiltakoztam.

Október 10. Kiment a Paraics ezred, én pedig elmentem Futakra a tábornagy úrhoz, Csupor úrral és az alszolgabiró úrral, és a tegnapi erőszakosságot őnagyméltóságának előszóval elmondottam, mit őnagyméltósága írásbelileg előterjeszteni rendelt. Előadtam őnagyméltóságának, hogy a kis ujvidéki kamarai sáncban 4 ezrednek több mint 800 betegje van elhelyezve, a minek folytán a lakósok ki vannak zárva házaikból és hogy a mai ezredekől naponkint érkezők miatt a terheket elviselni nem birván, naponkint elszöknek; másrészt mivel a betegek egy házba 16—17-ével elhelyezve nem remélhetnek gyógyulást, ennélfogva méltóztassék őnagyméltósága mind a lakósokon, mind pedig a katonákon segíteni és a betegeket vagy a körülfekvő községekbe, vagy a katonai házakba, vagy a kincstári telepekre, a Duna másik partjára, áthelyezni. Mire kijelenté őnagyméltósága, hogy ezt is írásban terjesszem elő. Ennélfogva irtam az alispán úrnak, mire az előterjesztés másnap megtörtént.

Október 11. Beérkezett a Ghilani-, Lobkovicz-, Lonthieri- és Bayer-ezred. A Splényi-ezred betegei számára Kobilig való szállításra 8 kocsit adtam.

Október 12. Eme 4 ezred pihenőt tartott és Stein parancsnokló tábornok úr az én házamban szállt meg.

Október 13. Elment ama 4 ezred Csordanovcéig és gróf Daun vezérőrnagy úrnak adtam 4 lovat és De For gróf úrnak 2-öt az előbb nevezett állomásig 3 frtért, mely pénzt Riczóffy

úr vett át. Ez éjjel bementek az én kertembe Stein tábornok úr őrei és loptak onnan, a mit csak találtak. A Lobkovicz-ezred alezredese kapott egy kocsit, egy szilbási lakosét és nem adta vissza azt, a mi Stein tábornok-parancsnok előtt is bepanaszoltatott. E napon 500 ujonc érkezett a Parapi-ezredből, a kikkel ép oly erőszakosan járt el Augusztin kapitány, mint e hó 9-én és először is a helység birájához 30 legényt, a többit pedig a kamarai alattvalókhöz szállásolta el. E napon kiindult Pálffy tábornagy önmagyméltósága és éjjelre Gardinovára tért be.

Október 14. Bevonultak a Károlyi-, Csáky- és Portugal-ezredek. E napon adtam Karlócára 6 lovat 3 frtéért a Lichtenstein-ezred hadnagyának és Pál katonát elküldtem az én lovamon, hogy azokat átadja és visszahozza. A bevonuláskor báró Holi, Portugál-ezredbeli ezredes, mindjárt őrt állított házamhoz a szénára, a mit megtudván, midőn ezen ezredes úrhoz mentem, nekem azt válaszolta, hogy Philippi tábornok úrtól van parancsa, hogy a hol a mit csak találnak, azt vegyék el; de a vármegyei biztos is ép itt lévén, az is kijelenté, hogy az ezred élelmezési mesterének is ilyen rendelete van a tábornagytól és így ha neki magának volna szénája, azt megvédeni nem birná.

(Folytatása következik.)

